

ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

Feyzullah DÜNDAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi
Bölümü**

Danışman: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2017

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

Feyzullah DÜNDAR

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2017

Danışman: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Anadolu Aleviliği; kökeni yüzyıllar öncesine dayanan bir inanç sistemidir. Çeşitli düşünce akımlarından ve özellikle eski Türk inanç ve kültürlerinden etkilenecek günümüzdeki halini almıştır. Yazılı gelenekten daha çok sözlü kültüre dayanan ve sözlü kültürle nesilden nesile aktarılan Alevilik, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde önemli bir inanç, düşünce ve yaşayış biçimidir.

Anadolu Aleviliği tarafından bir inanç maddesi olarak kabul edilen tevellâ ve teberrâ inancı, Alevilik açısından önemli bir yere sahiptir. Tevellâ; Hz. Ali ve soyunu dost saymak ve dost edinmek, Hz. Ali ve soyunu sevmek, Onlardan yardım ve şefaât dilemek anlamlarına gelmektedir. Teberrâ ise Hz. Ali'nin karşısında olan, Onun halifeliğini ve imametini tanımayan Muaviye, Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun neslinden gelenlerle ilişkiyi kesmek, onları sevmemek, onlara buğz ve lanet etmek anlamlarına gelmektedir.

Tevellâ ve teberrâ inancının temelini oluşturan Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi, Anadolu Alevilerinin üzerinde en fazla durdukları mesele ve Aleviliğin esasını oluşturmaktadır. Anadolu Aleviliğinde, tevellâ ve teberrâ anlayışı da Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt nesline duyulan sevgi ve muhabbetten kaynaklanan bir inanç esasıdır.

Anahtar kelimeler: *Alevilik, Bektaşilik, Tevellâ, Teberrâ, Şiilik.*

ABSTRACT

SUMMARY OF MASTER'S THESIS

THE BELIEF OF TEVELLA AND TEBERRA IN ANATOLIAN ALAWISM

Feyzullah DÜNDAR

Department Of Basic Islamic Sciences

Uşak University Institute Of Social Sciences, July 2017

Advisor: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Anatolian Alawism is a belief system whose roots dates back to centuries ago. It has taken its present form by being affected from various movements of thought and especially from old Turkish beliefs and cultures. Alawism which relies on oral culture more than written tradition and transmitted from generation to generation is an important way of belief and thought in Anatolia's various regions.

Tevella and teberra belief which is accepted as a belief item by Anatolian Alawism has importance in terms of Alawism. Tevella means accepting Hz. Ali and his family as a pard, loving Hz. Ali and his family and pleading them for help and mercy. And teberra means breaking off the relation with Muaviye, who stands against Hz. Ali and refuses his caliphate and imamate, with Muaviye's son Yezid and with the one's who comes from his family, not loving them, hating them and cursing them.

Love of Ahl al-bayt and Hz. Ali which forms basis of tevella and teberra belief is the subject that Anatolian Alevis urge upon most and it constitutes the basis of Alawism. In Anatolian Alawism, both tevella and teberra notions are matters of belief that results in love of Ahl al-bayt and Ahl al-bayt descendants.

Keywords: Alawism, Bektashism, Tevella, Teberra, Shiism.

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 144015014 No'lu öğrencisi Feyzullah DÜNDAR 'ın " Anadolu Aleviliğinde Tevellâ ve Teberrâ İnanıcı " adlı tezi 03/07/2017 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
------	------------	------

Danışman	: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN	
----------	----------------------------	--

Üye	: Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR	
-----	---------------------------	--

Üye	: Yrd. Doç. Muhammet Raşit BATUR	
-----	-------------------------------------	--

Üye	: Yrd. Doç. Hikmet GÜLTEKİN	
-----	-----------------------------	--

Üye	: Yrd. Doç. Dr. Mahmut AVCI	
-----	-----------------------------	--

Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Anadolu Aleviliğinin en önemli inanç maddelerinden birisi olarak kabul edilen tevellâ ve teberrâ inancı araştırılmıştır. Tevellâ ve teberrâ inancı erken dönem İslam Tarihinden günümüze kadar önemini korumuş ve beraberinde birçok tartışmayı da ortaya çıkarmıştır. İslam Mezhepleri Tarihinin ve Kelam ilminin en önemli konularından olan İmamet ve Hilafet meseleleri de doğrudan tevellâ ve teberrâ inancı ile ilişkilidir.

Hazırlamış olduğumuz tez çalışması giriş ve üç ana bölümden meydana gelmiş olup giriş kısmında tevellâ ve teberrâ inancı hakkında genel bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Anadolu Aleviliğinin tarihsel gelişim süreci, farklı din ve kültürlerin Anadolu Aleviliği üzerindeki etkileri ile Aleviliğin temel inanç esasları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, tevellâ ve teberrâ kavramının ortaya çıkışı ve İslam tarihinin ilk dönemlerinde meydana gelen siyasi ve toplumsal olayların tevellâ ve teberrâ inancına yansımaları ele alınmıştır. Yine bu bölümde diğer düşünce ekollerinin ve özellikle Şia'nın tevellâ ve teberrâ kavramına yüklemiş oldukları anlamlar açıklanmış olup bu iki kavram ile yakın ilişkisi olan Ehl-i beyt, İmamet ve Hilafet konularına açıklık getirilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Anadolu Alevilerinin tevellâ ve teberrâ kavramına yüklemiş oldukları anlamlar ele alınmıştır. Bu iki kavramın, temel Alevî kaynaklarındaki kullanımı da örnekleriyle beraber sunulmuştur. Yine son bölümde tevellâ ve teberrâ inancının Anadolu Alevilerinin ibadet hayatına yansımaları, inanç-ibadet ilişkisi dikkate alınarak açıklanmıştır.

Yüksek lisans tez çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında ve oluşumunda ilgi, alaka ve desteklerini esirgemeyen bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren saygıdeğer danışman Hocam Prof. Dr. Sayın DALKIRAN'A sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez çalışmasının tamamlanması aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana yardımcı olup yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Mahmut AVCI' YA şükranlarımı sunarım.

Feyzullah DÜNDAR

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Feyzullah DÜNDAR

Doğum Yeri ve Tarihi : Emirdağ/18.11.1980

Lisans Öğretimi : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi

Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Ankara-Haymana-İmam-Hatip
Şanlıurfa-Bozova Kız Meslek Lisesi-Öğretmen
Çobanlar İmam Hatip Ortaokulu-Öğretmen

İletişim

e-posta adresi : feyzullah.dundar@hotmail.com

İÇİNDEKİLER**SAYFA**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZET.....	1
ABSTRACT.....	1
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	11
ÖNSÖZ.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	114
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	VII

**I.BÖLÜM: ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TARİHSEL
SÜRECİ VE TEMEL İNANÇ ESASLARI**

1.1. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1.1.Erdebil Tekkesinden Anadolu Aleviliğine.....	6
1.1.2. Erdebil Tekkesinin Siyasallaşması	8
1.1.3. Şiilik Propagandalarının Anadolu Aleviliği Üzerine Etkileri	10
1.1.4. Kızılbaşlık.....	12
1.1.5. Hilafet Tartışmalarının Aleviliğe Etkileri	13

1.2. FARKLI DİN VE KÜLTÜRLERİN ANADOLU ALEVİLİĞİNE

ETKİLERİ.....	14
----------------------	-----------

1.2.1. Eski Türk İnançları Kaynaklı Tabiat Kültürleri	
1.2.1.1. Dağ ve Tepe Kültü.....	16
1.2.1.2. Taş ve Kaya Kültü.....	16
1.2.1.3. Ağaç Kültü.....	17
1.2.2. Gök Tanrı İnancı ve Şamanizm'in Anadolu Aleviliği Üzerindeki Etkileri.....	17
1.3. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TEMEL İNANÇ ESASLARI.....	22
1.3.1. Aleviliğin Tanrı ve İnsan Anlayışı.....	23
1.3.2. Tevella-Teberra İnancı ve Ehl-i Beyt.....	25
1.3.2.1. Kur'ân-ı Kerim 'de Ehl-i Beyt Kavramı	25
1.3.2.2. Hadis-i Şeriflerde Ehl-i Beyt Kavramı	28
1.3.3. Dört Kapı Kırk Makam.....	30
1.3.4. Cem Törenleri ve Semahın Alevilik Açısından Anlamı ve Önemi.....	33
1.3.5. Alevilikte Dedelik Kurumu ve Önemi.....	37
1.3.6. Alevilikte Musahiplik ve Düşkünlük.....	38

II. BÖLÜM: TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

2.1. TEVELLÂ VE TEBERRÂ KAVRAMI.....	43
2.2. İLK DÖNEM SİYASİ OLAYLARIN TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCINA YANSIMALARI.....	45
2.2.1. Cemel Savaşı	46

2.2.2. Sıffin Savaşı.....	47
2.2.3. Kerbela Olayı.....	48
2.3. KUR'AN-I KERİM VE HADİS-İ ŞERİFLERDE TEVELLÂ VE	
TEBERRÂ	51
2.3.1. Kur'an-ı Kerim'de Tevellâ ve Teberrâ Kavramı.....	51
2.3.2. Hadis-i Şeriflerde Tevellâ ve Teberrâ Kavramı.....	53
2.4. TEVELLÂ VE TEBERRÂ KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	54
2.5. HARİCİLER'DE TEVELLÂ VE TEBERRÂ.....	55
2.6. ŞİA'DA TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI.....	56
2.6.1. İmamiyye Şiası.....	57
2.6.2. Sabbe (Teberraiyye).....	60
2.7. TEVELLÂ VE TEBERRÂ'NIN ŞİA İNANCINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ	61
2.8. TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI İLE İMAMET İLİŞKİSİ.....	61

III. BÖLÜM: ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

3.1. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂYA	
GENEL BAKIŞ.....	64
3.2. TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ	68
3.3. ALEVİLİKTE EHLİ-BEYT VE ON İKİ İMAM SEVGİSİ.....	70
3.4. ALEVİLİKTE HZ. ALİ SEVGİSİ VE TASAVVURU	76

3.5. YAZILI KAYNAKLARDA TEVELLÂ VE TEBERRÂ.....	81
3.6. BEKTAŞI KAYNAKLARINDA TEVELLÂ VE TEBERRÂ.....	84
3.7. BUYRUKLARDA TEVELLÂ VE TEBERRÂ.....	87
3.8. GÜLBENGLERDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ.....	89
3.9. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCININ İBADET HAYATINA YANSIMALARI.....	91
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	104

KISALTMALAR

AABF	: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ayr. Bkz.	: Ayrıca bakınız
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz	: Bakınız
b.	: Bin
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DABF	: Danimarka Alevi Birlikleri Federasyon
h.	: Hicri
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
İA	: İslam Ansiklopedisi
nşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ön. Ver.	: Önceki verilen
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk	: Tahkik eden
trc	: Tercüme Eden

GİRİŞ

Sözlükte “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” ve “Ali soyundan gelenler”¹ anlamına gelen Alevî kelimesine terim olarak itikadî, siyasî ve tasavvufî açıdan çok çeşitli anlamlar yüklenmiştir.

Sözlük anlamları dışında “Alevî” sözcüğü, Hz. Ali’yi sahabenin en üstünü olarak gören ve Hz. Muhammed’den sonra onun, Allah’ın ve Hz. Peygamber’in vasiyeti ile imamlığa gelmesi gerektiğini kabul edenler için de kullanılmıştır. Bu şekilde bir inancı kabul eden gruplar, Hz. Ali’ye aşırı denilebilecek bir sevgi ve saygının ötesinde, Onun ve neslinin adına, ayrı bir kümeleşme ve fırkalaşma hareketinin siyasî temsilciliğini de üstlenmiş olmaktadırlar. Bu sebeptendir ki, Hz. Ali ve Ona bağlılık adına ortaya çıkıp da, siyasî bir gruplaşma hareketini tercih eden Şii topluluklara, kabul edip ileri sürdükleri görüşlere dayalı olarak Zeydiyye, İsmailiyye, Nusayriyye gibi isimler verilmiş ve bunlar da bu şekilde tanınmışlardır.²

Alevilik, Anadolu Coğrafyasında siyasî anlamda, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’den sonra birinci halife olması ve halifelüğün onun soyundan gelenlerce yürütülmesi gerektiği yönündeki inançları benimsemiş olanlar için kullanılmıştır.

İtikadi bir inanç olarak Alevilik; Hz. Ali’yi en üstün sahabe olarak görenlerin yanı sıra, Hz. Ali’ye peygamberlik verildiğine inananlardan Ona uluhiyyet isnat edenlere varıncaya kadar, çok geniş bir alanda ifade edilebilecek çeşitli inançları taşıyanlar bu terimin kapsamında değerlendirilmişlerdir.³

Tasavvuf alanında ise tarikat silsilelerini Hz. Ali’ye dayandıran gruplar genel olarak Alevî diye isimlendirilmiş, aynı zamanda cehrî zikri tercih eden tarikatlar da Alevî kelimesi ile isimlendirilmişlerdir. Hz. Ali de cehrî zikri benimseyenlerin önderi olarak kabul edilmiştir.⁴

¹ Yusuf Ziya Yörükhan, **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar**, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükhan (İkinci Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 463.

² Ethem Ruhi Fıçlalı, **Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi** (İstanbul: 1978), s. 20.

³ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Tarikat-i Aliye-i Bektaşiyye**, Sadeleştiren: Ahmet Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), s.157.

⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana’dan Sonra Mevlevilik** (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1953), s. 199.

Günümüzde Anadolu’da Alevî kelimesi genel olarak Hz. Ali’ye bağlı olan, Hz. Ali’yi seven, Onun yolundan giden insanları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Alevî kavramı, İslam siyasî tarihinde ilk defa hilafetle ilgili anlaşmazlıkların yoğun bir şekilde meydana geldiği dönemde kullanılmaya başlamıştır. Özellikle üçüncü halife Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra şiddetlenen hilafet tartışmalarında Hz. Ali’nin halifelğe daha layık olduğunu iddia eden Ali taraftarlarına “Şiatu Ali” tabirinin yanında Alevî terimi de kullanılmıştır.⁵ Bu şekilde kullananlara bakıldığı zaman, bunların içerisinde gerçekten Hz. Ali soyundan olanların yanında, Hz. Ali soyu ile hiçbir alakası olmayan ancak Ehl-i beyt adını kendi şahsî veya siyasî çıkarları için kullanan kimseleri de görmek mümkündür. Buna İslam tarihinde Emevî iktidarına karşı, Hz. Hüseyin’in Kerbela’da acımasız bir şekilde şehit edilmesinin intikamını almak için, Ehl-i beyt’in adına ayaklanan Muhtar es-Sakaffî’nin (67/687) ayaklanması örnek olarak gösterilebilir.⁶

Alevilik, iman esasları noktasında farklı inanç ve yorumlarda bulunmakla beraber büyük oranda temel İslamî inançları benimsemiş olup, Aleviler bunları Hakk-Muhammed-Ali üçlemesiyle ifade etmişlerdir. Bu ifade daha çok uluhiyyet-nübüvvet-velayet çerçevesinde anlaşılmıştır. Alevilik, Ehl-i beyt merkezli bir dünya ve ahiret görüşünü benimseyen, ibadet hayatını tasavvuf hayatı kalıplarında şekillendirip sadece bu alana hasreden, diğer gruplarla özellikle öteki olarak kabul ettikleri ile ilişkilerinde tevellâ ve teberrâyı temel prensip olarak gören, ilham ve keşfi birinci derecede bilgi kaynağı olarak kabul eden, eline, diline, beline sahip olmayı temel ahlakî ilke olarak benimseyen, soya (ocaklara) dayalı tarikatlardan oluşan topluluklar bütünü için bir üst kimlik veya bir şemsiye kavram ya da bir ortak üst isimdir.⁷

Alevilik, Anadolu Coğrafyasında Sünnî İslam inancından sonra en fazla mensubu olan ikinci İslamî inanıştır. Alevilik; Sünni inancında var olan Allah-Muhammed inanç esasından farklı olarak, Allah-Muhammed-Ali ile tamamlanan, Ehl-i beyt ve on iki imamları esas alan bir inançtır. Alevilik kendi içerisinde farklı

⁵Kummi, Said b. Abdillâh Ebi Halef el-Eş’ari, **el-Makalat ve’l-Fırak**, Yayınlayan: Muhammed Cevad Meşkur, (Tahran: 1963), s. 15.

⁶Hasan Onat, **İslam Mezhepleri Tarihi** (Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları), s. 5.

⁷Cenkü Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt-Sayı:5-2 (2005), s. 165-166.

inanç gruplarını barındırmaktadır. Bunlardan en tanınmış Anadolu kaynaklı olan Bektaşiliktir. Alevilik zamanla, Hz. Ali'yi sevme ve Ona saygı göstermenin ötesinde Onun adı veya soyu etrafındaki siyasî ve dînî gruplaşmanın ve ayrışmanın genel ifade şekli olmuştur. Alevî ismi, Türk ve Batılı araştırmacılar arasında 19. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan önceleri Kızılbaş, Işıklar, Abdallar, Torlaklar, Hurufiler, daha genel anlamda da Kalenderilik ve Bektaşilik adıyla bilinen dînî-tasavvufî topluluklar için yaygın bir kullanım kazanmıştır.

Aleviliğin kökeni ve ortaya çıkmasıyla ilgili olarak birçok tartışmalar ileri sürülmüştür. Anadolu Aleviliği, homojen bir yapıya sahip olmadığından, bu tartışmalar günümüzde de aynen devam etmektedir. Aleviliğin bir kültür mü, mezhep mi yoksa bir tasavvufî oluşum mu olduğu yolundaki tartışmalar, konunun bazen daha da karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. Yörükan'a göre, Alevilik bir mezhep olarak tanımlanmalıdır. Fakat Bektaşilik diğer tarikatlar gibi bir tarikat olup, bu yola sonradan girilebilmektedir. Hâlbuki Alevilik bir mezheptir ve babadan oğula geçerek kuşaktan kuşağa aktarılıp devam eder.⁸

İslam mezhepleri tarihçileri arasında, Aleviliğin bir mezhep olup olmadığı yönünde bazı düşünceler ortaya atıldıysa da, Alevî-Bektaşiliğin yazılı kaynaklarından hareketle bu konu geniş bir şekilde incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu sebeple, konuyla ilgili yazılan kaynaklarda önemli ölçüde kavram kargaşasının önüne geçilememiştir. Konuyla ilgili tutarlı ve bilimsel görüşlerin ortaya konulabilmesi ve yaşanmakta olan kavram kargaşasının önüne geçilebilmesi için, öncelikle İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren yazılmış dînî veya edebî metinlerde şimdiye kadar göz ardı edilen Alevî isminin Türkler ve Türk coğrafyası ile ilgili olarak kimler için, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya koymak son derece önem arz etmektedir.

İslam kültür ve medeniyetinin temellerinin atıldığı coğrafyada ortaya çıkan Aleviliğin, tarihsel olarak diğer dinlerden etkilendiğini ortaya koymak Aleviliği anlamamızda faydalı olacaktır. Ancak Aleviliği bu dinlerden birine indirgemek veya birisiyle bire bir örtüştürmek de yanlış bir yaklaşımdır.

⁸ Yusuf Ziya Yörükan, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm** (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), s. 467.

Şia ve Anadolu Aleviliğinin en önemli inanç esaslarından birisi tevellâ ve teberrâ inançlarıdır. Tevellâ ve teberrâ inancı ile Hz. Ali ve Ehl-i beyt arasında çok sıkı bir ilişki olup, tevellâ ve teberrânın ortaya çıkması bu ikisine duyulan sevgiye ve muhabbete dayanır.

Tevellâ; yakınlık anlamına gelen Arapça “vela” kökünden türemiş olup,⁹ sözlükte; herhangi bir şeyi sürdürmek, birine yardım etmek, birini sevmek, biriyle dost olmak, birini dost edinmek;¹⁰ dost edilene bağlanmak ve yaklaşmak, bir işi üzerine almak, akrabalık gibi anlamlara gelmektedir.

Terim anlamıyla kullanılan tevellâ ise İslam tarihinde devlet başkanlığı ve siyasî hâkimiyet sağlama konusunda kendileri gibi düşünenlerle dostluk içinde bulunma anlamında Şia mezhebinin farklı gruplarınca ve özellikle İmamiyye Şiasınca kullanılan ve benimsenen bir inanç esasıdır.¹¹

Tevellâ inancının karşı anlamında kullanılan ve zıttı olan teberrâ ise sözlükte uzaklaşmak, sıyrılmak,¹² uzak durmak, yüz çevirmek,¹³ sevilmeyen biriyle ilgiyi kesip ondan uzaklaşmak, hastalıktan kurtulup şifa bulmak anlamlarındaki berie kökünden türemiştir.¹⁴

Terim olarak teberrâ (teberrî, beraet), İmamiyye Şiasının devlet başkanlığı dolayısıyla siyasî hakimiyet konusunda kendileri gibi düşünmeyen kişi, grup ve zümrelerle var olan ilişkisini kesmek ve onlarla olan bağlarını koparmasıdır. Daha açık bir ifadeyle teberrâ, Hz. Ali'nin karşısında olan ve Onun halifeliğini tanımayan Muaviye, Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek, onları sevmemek, onlara buğzetmek ve lanet etmek¹⁵ anlamına gelmektedir.

⁹ Ahmed Hasan ez-Zeyad, İbrahim Mustafa, Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccar, **Mu'cemü'l-Vasit** (Kahire: Daru'd-Dağve Yayınevi, 1960), s. 1113.

¹⁰ Yaşar Çaybayır, **Ötüken Türkçe Sözlük**, Cilt: 5 (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007), s. 4785.

¹¹ Mustafa Öz, “Teberrî”, **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 40 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), s. 214.

¹² Hasan ez-Zeyad, **Ön.Ver.**, s. 80.

¹³ Çaybayır, **Ön.Ver.**, s. 4661.

¹⁴ Mustafa Öz, **Ön.Ver.**, s. 215.

¹⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü** (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000), s. 497.

Tevellâ ve teberrâ inancının ilk olarak ortaya çıkmasında etkili olan sebeplerin başında erken dönem İslam tarihinde meydana gelen siyasî ve toplumsal olaylar gelmektedir.

Erken dönem İslam tarihinde Hariciler kendi düşüncelerini kabul etmeyen ve kendilerinden olmayanlardan uzaklaşmak ve onlarla bağı koparmak anlamındaki teberrâ kavramını kullanmışlardır.¹⁶ Tevellâ ve teberrâ kavramlarını ilk kullananlar Harici fırkalar olsa bile bu kavramları bir inanç esası olarak ortaya koyan ve kullananlar Şia mezhebinin çeşitli kolları olmuştur.¹⁷

İslam coğrafyasında Alevilik daha çok Ehl-i beyt ile özleştirilmiş ve bu konuda meydana gelen tartışmalar Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt'in bir üyesi olan Hz. Ali üzerinden yürütülmüştür.

Tevellâ ve teberrâ inancının temelini oluşturan Ehl-i beyt sevgisi, Anadolu Alevilerinin en fazla üzerinde durdukları meseledir ve Aleviliğin esasını oluşturmaktadır. Anadolu Aleviliğinde tevellâ ve teberrâ anlayışı da Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt nesline duyulan sevgi ve muhabbetten kaynaklanan bir inanç esasıdır.

Anadolu Alevilerinde tevellâ ve teberrâ inancını bütün dînî törenlerde, yıllık, aylık ve günlük yapılan ibadetlerin hemen hepsinde özellikle de cem törenlerinde görmek mümkündür.

Özellikle tevellâ inancından kaynaklanan Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi Anadolu Alevilerinin bütün ibadetlerde az ya da çok kendisini hissettirmektedir. Yine teberrâ inancının gereği olarak Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt nesline zulmettiğine inanılan kişi ya da gruplara yapılan ibadetlerde nefret, düşmanlık ve lanet, gerek sözlü gerekse fiili olarak yapılmaktadır.

¹⁶ Ebu'l Hasan el-Eş'arî, **Makalâttu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin**, nşr: Helmut Ritter, (Weisbaden:1980), s. 86-87.

¹⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, **İmamiyye Şiası** (İstanbul, Kent Basımevi, 1984), s. 235.

I.BÖLÜM: ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TARİHSEL SÜRECİ VE TEMEL İNANÇ ESASLARI

1.1. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1. 1.1. Erdebil Tekkesinden Anadolu Aleviliğine

Yazılı kültürden daha çok sözlü kültür geleneğinin hakim olduğu ve değişik birçok inanç sisteminin ve kültürünün etkisinin görüldüğü Anadolu Aleviliği, Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte değişik süreçlerin içerisinde geçerek günümüzdeki şeklini almıştır. Bundan dolayı Aleviliğin doğuşunda ve daha sonra kurumsallaşmasında Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra gelişen siyasî ve sosyal olayların önemli bir etkisi vardır.¹⁸

İslam, göçebe Türk boyları arasında başlangıçta tüccarlar, dervişler ve sonraları tasavvufun kurumsallaşmasıyla tarikatlar vasıtasıyla yayılmıştır. Göçebe Türkmen boyları eski kültürlerinden aşına oldukları cezbeli, farklı kıyafetli, dünyaya önem vermeyen ve çeşitli dînî ayinleri yerine getiren kam ve şaman tipini; kendi dilleriyle, anlayacakları şekilde dînî tebliğ eden, sufi hoşgörüsüne ve inceliğine sahip, kabileler arasında gezip dolaşan dervişlerde bulmuşlardır. Bu dervişlerin irşat faaliyetlerinde göçebe yaşam tarzına uygun ve geleneksel ritüel formları yer bulabilmiştir. Böylece yerleşik Türkmenlerin öğrendikleri ve yaşadıkları İslam'dan farklı bir İslam anlayışı göçebe Türkmenler arasında kabul görmüştür. Temel inançlarda birliktelik görülmekle beraber bu farklılığın en belirgin örnekleri dînî uygulamalarda gözlenmektedir.¹⁹

Ayrıca Emevîler döneminde Hâşimoğulları ve Ehl-i beyt soyuna yapılan haksızlıklar ve zulümler sonucunda Emevîlerin hâkimiyeti altındaki bölgelerden ayrılmak zorunda kalan Ehl-i beyt taraftarlarının Türklerin İslam'ı kabul etmelerinde de etkili olduğu kabul edilmektedir.²⁰

¹⁸ Ahmet Turan, Harun Yıldız, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi**, Sayı: 26-27 (Samsun: 2008). s. 12.

¹⁹ Mehmet Saffet Sarıkaya, Anadolu Aleviliğinin Oluşumu, **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt-Sayı: 1-1 (Kasım, 1997), s. 84.

²⁰ İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Cilt: 5 (İstanbul: Bahar Yayınları, 1969), s. 68.

Yine Türklerin İslam'ı ilk kabul ettikleri dönemden itibaren Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in kişiliklerinde kendini gösteren "Ehl-i beyt" sevgisine sahip olduklarını ifade etmek gerekir. Gerçekten de ozan ve şair üslubu ve destan geleneğiyle somutlaşan ve sözlü olarak nesilden nesile aktarılan Hz. Ali'nin hayatı ve kahramanlığı, Kербela faciası, hangi inanç sistemine mensup olursa olsun bütün Türkmenler tarafından derin bir sevgi ve saygı ile dinlenmiş ve dînî kaynaklardaki yerini almıştır. Türklerdeki Ehl-i beyt'e duydukları sevginin en canlı örneği, onların isimlerini kendi evlatlarında yaşatma istekleri olmuştur.²¹

Anadolu Aleviliğinin oluşmasında önemli yere sahip Erdebil Tekkesinin kurucusu olan Şeyh Safiyyüddin b. Eminüddin, 650/1252 yılında Erdebil'in köylerinden birisi olan Gülharan'da doğmuştur.²² Küçük yaşlardan itibaren ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Şeyh Safiyyüddin ilerleyen dönemde bölgenin önemli ilim ve gönül insanı olarak tanınmıştır. Bununla birlikte irşad faaliyetlerinde öylesine başarılı olmuştur ki çevre halkı neredeyse tamamen kendisine bağlı olduğu gibi Şeyh Safiyyüddin'in namı, Azerbaycan, Kafkasya ve Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Anadolu Aleviliğinin günümüzdeki anlamıyla oluşumunda önemli bir rolü olduğu görülen Ehl-i beyt taraftarlarının yapmış oldukları faaliyetler, önemli ölçüde Erdebil Tekkesi'nden yönlendirilmiştir.

Başlangıçta Sünni inançlara sahip olan ve Şeyh Safiyyüddin Erdebili tarafından Sünni bir çevrede kurulmuş olan Safevîlik tarikatı, ortaya çıktığı ilk zamanlar siyasal bir faaliyet içerisinde olmamıştır.

Şeyh Safiyyüddin'in halk üzerindeki etkisi, Moğol hükümdarı Emir Çoban'ın Onu ziyaret etmesine sebep olmuştur. Şeyh bu ziyareti fırsata çevirerek, Moğol idarecilerinin halk üzerindeki baskılarını ona anlatmış, bu sayede halk üzerinde Moğol baskısının hafiflemesine sebep olmuştur. Bu durum halk arasında Safevî şeyhine karşı duyulan derin bir sevgi ve bağlılığı arttırmış, onun taraftar kitlesinin de giderek çoğalmasına sebep olmuştur.²³

²¹ a.g.e., s. 85.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2 (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, 1949), s. 222.

²³ Şeref Han Bitlisi, **Şerefnâme** (Osmanlı-İran Tarihi), trc: Mehmed Emin Bozarslan (İstanbul: 1971), s. 134-135.

Şeyh Safiyyüddin'in hayatta olduğu dönemde Erdebil Tekkesinin siyasal talepleri ya da siyasal faaliyetleri ön plana çıkmamış, daha çok ahireti kazanmaya yönelik yapılan faaliyetlerle geniş halk kitlelerinin sevgisini ve saygınlığını kazanmıştır.

Şeyh Sadreddin, Şeyh Safiyyüddin'den sonra Erdebil Tarikatının başına geçmiştir. Bizzat Tarikat'ın propagandasının merkezinde ve bu faaliyetlerin başında yer almış, bu sebeple de tüm şeyhliği süresince farklı farklı siyasî güçlerle karşılaşmış, Safevî hanedanının en aktif temsilcilerinden birisi olmuştur. Altmış yıla yakın bir süre şeyhlik postunda oturan Şeyh Sadreddin'i, babası Şeyh Safiyyüddin, ehil görerek tayin ettiği ve nitekim onun da genç yaşında aldığı bu sorumluluğu hakkıyla yerine getirmiş olduğu kabul edilmektedir. Babasının karizmatik kişiliği ve kemali, insanları Şeyh Safiyyüddin'in şahsiyetinde tekkeye çekerken Sadreddin'in döneminde artık Erdebil Tekkesi kurumsallaşmış ve "Safevî Tarikat Ekolü" oluşmuştur.²⁴

1.1.2. Erdebil Tekkesinin Siyasallaşması

Şeyh Safiyyüddin zamanında ulaşılan geniş kitlelerin Erdebil'e ziyaretleri, Şeyh Sadreddin zamanında da artarak devam etmiştir. Şeyh Sadreddin'den sonra yerine geçen ve daha çok Hoca Ali diye tanınan Alaeddin-i Erdebil zamanından itibaren tarikatın Şii unsurları bünyesine almaya başladığı görülmektedir. Anadolu'da bilhassa Tekeoğulları, Hamidoğulları ve Karamanoğulları gibi güney beyliklerinde pek çok müridi bulunan tarikat Moğol hükümdarları tarafından da saygı görmüştür. Yıldırım Bayezid'e karşı kazandığı Ankara Savaşı'ndan dönen Timur Erdebil'e gelerek Hoca Ali'yi ziyaret etmiş ve onun isteği üzerine yanında getirdiği önemli sayıdaki esiri kendisine vermiştir. Şeyhin serbest bıraktığı bu esirler tarikata bağlanmış ve bunların bir kısmı Erdebil'de kalırken Anadolu'ya dönenler Safevîliğin yayılması için gayret göstermiştir.²⁵

Şeyh Hoca Ali'den itibaren değişmeye başlayan Safevî Tarikatı, bu dönemde Anadolu ve Osmanlı Devleti'nde iki ayrı çizgide yayılmıştır. Birinci akım Sünni özelliklerini koruyarak varlıklarını başka tarikatlar üzerinden sürdürmüştür. Diğer

²⁴ Ömer Faruk Teber, **XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması** (Doktora Tezi, Ankara: 2005), s. 53.

²⁵ a.g.e., s. 83.

ise Anadolu'daki Ehl-i beyt sevgisini esas alan gruplar arasında Şiilik hattıyla devam ettirilmiştir.²⁶

Erdebil Tekkesi'nde Hoca Ali'den Şeyh Cüneyt'e kadar olan dönem, bir anlamda geçiş dönemi olarak kabul edilebilir. Sünnilikten Şiiliğe geçiş dönemi olan bu zaman diliminde çok net ayrımlar olmamakla birlikte bazı temayüllerin değişmesi söz konusu olmuştur.²⁷

Hoca Ali'den sonra tarikatın başına geçen Şeyh İbrahim'in ardından gelen ve Anadolu Türklerinin önemli bir kısmını Safevî Tarikatına bağlayan önemli bir şahsiyet de Şeyh Cüneyd-i Safevî'dir. Şeyh Cüneyd, amcası Şah Cafer ile giriştiği şeyhlik mücadelesinde başarılı olamayınca Erdebil'i terk edip Anadolu'ya gelmiştir. Burada karşılaştığı köylüler ve göçebeler arasında kendi düşüncelerini yaymaya elverişli bir ortam bulmuştur. Hitap ettiği insanların kültür ve duygularını çok iyi bilen ve kendisinin Hz. Ali soyundan geldiğini iddia eden Şeyh Cüneyd, faaliyetlerinin siyasî gaye taşıdığını açıklamasıyla iktisadi bakımdan güçlükler içinde bulunan, siyasî bakımdan da tatmin edilmemiş duygular taşıyan grupları ciddi şekilde etkileyip kendine bağlamış, sayısı on binlere varan kuvvet toplamayı başarmıştır. Osmanlı Devleti, Karamanoğulları Beyliği, İçel, Diyarbakir, Antakya, Kelkit ve Canik bölgelerinde çeşitli siyasî faaliyetlerde bulunan, Trabzon Rum Devleti'ni ortadan kaldırıp kendi devletini kurmak isteyen, kayınbiraderi Uzun Hasan'ın nüfuzundan istifade ederek her tarafa vekillerini gönderen Şeyh Cüneyd, Şirvanşah Sultan Halil kuvvetlerine yenilerek öldürülmüştür. Kaynaklar, Onun Şii bir kimlik taşıdığını kabul etmekle birlikte bu kimliğin klasik Şii anlayışından çok batını karakterli olduğunu ortaya koymaktadır.²⁸

Şeyh Cüneyd ile birlikte artık Safeviyye Tarikatı'nın şeyhleri, nüfuzları altında yaşayan topluluklar arasında sadece birer dînî lider olarak görülüyor, aynı zamanda siyasî kimliğe bürünmüş dînî şahsiyetler olarak da tanınıyorlardı.

Şeyh Cüneyd döneminde bir takım nitelikler kazanarak Şiileşmeye başlamış ve bu dönemden itibaren de Safevîler, hem seyyidlik iddiasında bulunmuşlar,

²⁶ Bilal Dedeyev, Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1/5 (2008), s. 209.

²⁷ Hüseyin Mircaferi, **Şiilik ve Safevî Şiiliği**, (Doktora Tezinden Birinci Bölüm Ayrı Basım, İÜEF Yayınları İstanbul: 1972), s. 6.

²⁸ a.g.e., s. 549.

kendilerini Hz. Ali evladından ve Hz. Peygamber soyundan saymışlar hem de tarikatın faaliyetleri gözle görünür bir şekilde siyasallaşmıştır.²⁹

Şeyh Haydar döneminde ise Erdebil Tarikatı daha hızlı yayılmış, böylece tarikat Azerbaycan'dan Anadolu'ya hemen hemen her bölgede etkisini güçlendirmiştir. İran'da ise o dönemde tarikatın çok az mensubu bulunmakta ve İran halkının çoğunluğu, Sünnilerden oluşmaktaydı.

Safeviyye Tarikatı, Şeyh Cüneyd ile birlikte bir takım aşırı inançlara kapı aralamış,³⁰ tarikatın tekke ve zaviyelerinde Rafizi düşünceler yayılmaya başlamıştır. Kendisinden bir kuşak sonra gelen Şah İsmail ile birlikte bu aşırı inançlar, kurulacak Safevî tarikat devletinin mezhebi anlayışının da temel yapı taşlarını oluşturmuştur.

1.1.3. Şiilik Propagandalarının Anadolu Aleviliği Üzerine Etkileri

Erdebil Tekkesi, Şia mezhebinin ana düşüncelerini merkezine alarak bir değişim sürecine girip, dînî bir kurum olmaktan çıkıp siyasî bir oluşum olmaya başlayınca Tekke'nin Anadolu'ya ve Anadolu insanına yönelik tutum ve davranışları da bu faaliyetlerin bir sonucu olarak ister istemez farklılaşmış ve bu alanda bir değişim ve dönüşüme uğramıştır.

Erdebil Tekkesi'nin halifelerinin tümü ilk önceleri bir tarikat silsilesi içerisinde yetişip irşad görevini halkın arasına katılarak gerçekleştirmekte iken, Şeyh Cüneyd'den itibaren Erdebil Tekkesi'nin zihniyet değişikliği doğrultusunda halifeleri de çeşitli siyasî faaliyetler içerisine girmiş ve bir takım siyasî faaliyetler ile ön plana çıkmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren yönünü Batı'ya çevirdiği bilinen bir husustur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin 14. ve 15. yy. larda tamamen Batı odaklı fetih politikası geliştirmesi, ilerlemesini Batılı devletlere karşı gerçekleştirmesi Anadolu kırsalında yaşayan ve Osmanlı yönetim merkezine uzak bölgelerde bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Batılı ülkelere karşı yürütülen

²⁹ Reşat Öngören, Safeviyye Tarikatı ve İran Safevî Devleti, **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, Sayı: 11 (İstanbul: 1995), s. 83.

³⁰ Tarikat hakkında bkz. Reşat Öngören, "Safeviyye", **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), s. 460-461.

seferlerin aylar hatta bazen yıllarca sürmesi, Anadolu'da bir takım disiplinsizliklere, başboşluğa ve güvenlik zafiyetine zemin hazırlamıştır.

Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkmen topluluklarına yönelik Safevî propagandasının yürütülmesinde Safevî propagandacılarının kişisel yetenekleri ve amaca uygun olarak yetiştirilmelerinin yanı sıra Türkmen zümrelerin de içerisinde buldukları Osmanlı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamından rahatsız oldukları bir gerçektir. Dolayısıyla Safevî propagandasına elverişli bu ortamın ve propagandayı başarıya ulaştıran zeminin bu yönlerden de ele alınarak incelenmesi yerinde olacaktır.³¹

Anadolu'da güvenlik zafiyetinin ortaya çıkmasını fırsata çevirmek isteyenlerin başında ise Safevîler gelmekteydi. Erdebil Tekkesi'nin geniş halk kitlelerine ulaşması halk arasında Tekkeye karşı bir sempati uyandırmıştı. Erdebil Tekkesinin daha sonraları Şiileşmesi ve siyasallaşması sonucu Anadolu'da da var olan potansiyeli ele geçirmek amacı ile bir takım propaganda çalışmalarına başlanılmıştı. İlk başlarda masumca yürütülen bu propaganda çalışmaları daha sonraları siyasî bir amaca yönelik yapılmaya başlamış ve Anadolu halkı arasında ayrışmalara ve çözümlere sebep olmuştur. Örneğin Şeyh Bedrettin İsyanı sırasında Anadolu insanı, ilk defa dîni içerikli bir ayrışmaya tanıklık etmiştir. Ancak meydana gelen bu ayrışma ilk ve tek olmamış daha sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir.³²

Bu süreçten sonra Safevîler'in etkisiyle ortaya çıkan Şahkulu isyanı, Çaldıran Savaşı (918/1514) ve Çaldıran sonrası süreçte, özellikle Orta Anadolu coğrafyasında gerçekleşen Baba Zünnun, Kalender Çelebi, Nur Ali Halife ve Bozoklu Celal gibi isyan hareketleri Şii kaynaklı isyan hareketleri idi. Özellikle 1511 yılında Şahkulu önemli miktarda taraftar topladıktan sonra, Batı Anadolu ve Rumeli'de halifeler vasıtasıyla halkı Şah İsmail'e biat etmeye davet etmiş ve sonucunda Şahkulu isyanı ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise irili ufaklı Safevî Devleti destekli bir çok isyan meydana gelmiş ve Anadolu'da günümüze kadar var olan ayrışmaların fitilini ateşlemiştir.

³¹ Ahmet Taşgın, Safevî - Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dîni Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**, Sayı: 49 (2009), s. 209-223.

³² Murat Kacıroğlu, Tarihin Nesnesinden Kurmacanın Öznesine Şeyh Bedreddin Yahut Tarihsel Bir Kimliğin Yeniden İnşası Üzerine, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 30 (2011), s. 244.

1.1.4. Kızılbaşlık

Kızılbaş adı, X. yüzyıldan itibaren İslam dinini kabul etmeye başlayan ve bu yeni dînî, önceki birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran konar-göçer Türkmen toplulukları için değişik coğrafya ve dönemlerde kullanılan çok sayıdaki isimlerden sadece biridir. Bu adın eski Türklerde bir baş giysisi olan kızıl börkle ilgili olduğu, siyah başlık giyen bir Türk zümresinin Karapapak veya Karakalpak, Kıpçaklar'dan bir bölümün Karabörklü, Buhara Mektebi'ne mensup bir sufi geleneğın Yeşilbaş adıyla anıldığı bilinmektedir. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börk giydiği halde yaygın İslamî anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börkü terk etmesi üzerine sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere Kızılbaş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir.³³

Şeyh Haydar döneminde Şiilik, Erdebil Tarikatı içinde artık tamamen yayılmaya başlamıştır. Öyle ki, Şeyh Haydar'ın düşüncesini benimseyenler, başlarına taç denilen on iki dilimli ve kırmızı renkli olan sarıklardan sarmışlar ve bu yüzden onlara Kızılbaş denmiştir.³⁴

Daha sonraki dönemlerde bu sarık, Alevî inancını ve on iki imamı temsil etmeye başlamış, özellikle Şah İsmail döneminde de daha çok yaygınlaşmıştır. “Kızılbaş” kavramı, önceleri tarikat mensuplarını tanıtmak amacıyla kullanılırken, daha sonra onları küçümsemek ve kötülemek anlamında kullanılmıştır. Erdebil sufileri ise, bu kavramı her zaman iftihar ve gururla kullanmışlardır.³⁵

Alevî-Bektaşî şiirlerinde Kızılbaş kullanımını da oldukça yaygındır.

“Bu zümre-i gül-şâha kızılbaşî desinler,

Ol sâki-i Kevser-bular ayyâşî desinler,

Hoş! Fırka-i münkir bize kallêşî desinler,

³³ İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), s. 551.

³⁴ Münecimbaşı, **Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekâyii'l-A'sâr**, trc: İsmail Erünsal, (İstanbul: Tercüman Yayınları), s. 181-182.

³⁵ Mustafa Ekinci, **Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı** (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), s. 100-101.

Ben fahrederim kim, bize Bektâşî desinler,

Dergah-ı Ali'nin bir taşı desinler.”³⁶

“Yezit oğlan bize Kızılbaş demiş,

Bahçede açan gül de kırmızı,

İncinme ey gönül ne derlerse desinler,

Kitabı derc eden gül de kırmızı.”³⁷

1.1.5. Hilafet Tartışmalarının Aleviliğe Etkileri

Anadolu’da Alevilik konusu ele alınırken Aleviliğin İslam öncesi temelleri ve İslam sonrası birçok farklı dinsel ve kültürel unsuru da göz ardı etmemek gerekir. Aleviliğin kökeni geleneksel anlatımda Hz. Muhammed’in vefatı sonrasında yaşanan siyasî ve toplumsal gelişmelere dayandırılmaktadır. Hz. Muhammed’in vefatı sonrasında ortaya çıkan kimin halife olacağı sorunu, Şii-Sünni meselesinin ilk tohumlarını atmıştır.

Gerek Şia gerekse Anadolu Alevilerine göre Hz. Muhammed daha sağlığında iken birçok kez Hz. Ali’nin halife olacağını vurgulamıştır. Hz. Muhammed’in soyu, kızı Hz. Fatıma’yı eş olarak verdiği Hz. Ali’den devam etmiştir. Hz. Muhammed Mekke’den Medine’ye hicret ettiği zaman da ailesine ve işlerine bakmak üzere Hz. Ali’yi yerine bırakmıştır. Üstelik Hz. Peygamber Hz. Ali’nin katıldığı hemen hemen bütün savaşlarda Onu komutan olarak atamıştır.³⁸

Şia inancının temelini oluşturan Hz. Ali’nin imameti meselesi Şiilik propagandasının Anadolu’daki etkileri neticesinde birçok grup ve düşünceyi etkilemiş ve daha sonraları bu mesele Anadolu Alevilerinin de savundukları en temel inanç unsuru olmuştur.

Alevî inancına göre Hz. Muhammed Veda Haccı dönüşünde Gadîr-i Hum adlı yerde beraberindeki Müslümanlarla konaklayarak burada bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında kendisinden sonra amcaoğlu ve damadı Hz. Ali’nin Müslümanlara

³⁶ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Tarikat-i Aliye-i Bektâşîyye**, Sadeleştiren: Ahmet Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), s. 155.

³⁷ Kutluay Erdoğan, **Alevilik Bektâşilik** (İletişim Yayınları), s. 11.

³⁸ DABF bağlı kurul, **Ön. Ver.**, s. 27.

önder yani halife tayin edildiğini ifade etmiştir.³⁹ Orada var olan yüz yirmi bin dolayında, içinde ikinci Halife Hz. Ömer'in de bulunduğu Müslümanlar, bundan dolayı Hz. Ali'ye biat edip, kutlamışlardır. Vefat etmeden önce Hz. Muhammed "Kalem ve kâğıt getirin size bir vasiyet yazdırayım ki, benden sonra ihtilafa düşmeyesiniz." demiş ancak bu isteği yerine getirilmemiş ve Hz. Peygamber vasiyetini yazamadan vefat etmiştir.⁴⁰

Yine Alevi inancına göre Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali ve diğer aile fertleri Hz. Peygamber'in defin işleriyle uğraşırken, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu ensar ve muhacirin ileri gelenleri iktidar kavgasına başlamışlardır. Bu iktidar mücadelesi Ebu Bekir'in halife olması ile sonuçlanmış, daha sonra sırasıyla Hz. Ömer ve Hz. Osman halife olmuşlardır. Sonuç olarak bu üç kişinin halifelikleri, deyim yerindeyse Peygamberin vasiyeti ve Onun Ehl-i beyt'ine rağmen gerçekleşmiş ve bu nedenle yüzyıllardır tartışıla gelmiştir.

Hz. Ali ve Hz. Fatıma bu halifelikleri onaylamamakla birlikte, Müslümanlar arasında gerginlik yaratmaktan da kaçınmışlar, bu haksızlığı sineye çekmeyi kendilerince uygun görmüşlerdir. Buna rağmen Ehl-i beyt soyundan gelen kişiler tarihin çeşitli dönemlerinde siyasî iradeyi elinde bulunduran güçlerce katledilmiş ya da çeşitli eziyetlere ve işkencelere maruz bırakılmışlardır. Genel olarak Anadolu Alevilerinin erken dönem İslam tarihinde meydana gelen olaylara ve halifelik meselesine bakış açıları yukarıda ifade edildiği şekilde özetlemek mümkündür.

Yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz Anadolu Aleviliğinin tarihi süreci, Anadolu Aleviliğinin İslam öncesi temelleri ve temel inanç esasları, daha sonra ele alacağımız tevellâ ve teberrâ inançlarını daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır.

1.2. FARKLI DİN VE KÜLTÜRLERİN ANADOLU ALEVİLİĞİNE ETKİLERİ

Türkler uzun tarihleri boyunca birbirinden farklı değişik dînî düşüncelere inanmışlardır. Türklerin en eski dinleri arasında Gök Tanrı inancı ve Şamanizm yer almaktadır. Manihaizm, Budizm, Nesturilik, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi dinler de

³⁹ Cemal Sofuoğlu, "Gadir-i Hum Meselesi", **AÜİFD**, Sayı: 26 (Ankara: 1983), s. 461-470.

⁴⁰ Ali Osman Ateş, **Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler** (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), s. 143.

Türklerin tarihleri boyunca kabul edip benimsedikleri dînî inanışlara örnek olarak gösterilebilir.

Tarihleri boyunca Türkler; birbirinden farklı birçok dînî veya inanç sisteminin etkisi altında kalmıştır. Orta Asya'daki en eski Türk topluluklarının inanç sistemleri atalar kültü, tabiat kültleri ve Gök Tanrı kültü olmak üzere üçlü bir din anlayışından oluşmaktadır. Bunlardan atalar kültürünün eski Türk toplumları arasında en köklü ve en eski inançlardan birisi olduğu söylenebilir. Atanın öldükten sonra ailesine yardım edeceği inancından doğan, korku ve saygıyla karışık bir anlayıştan oluşan atalar kültü, Budizm ve Maniheizm gibi yabancı dinlerin yayılmasından sonra da Türkler arasında kuvvetinden fazla bir şey kaybetmeden varlığını devam ettirmiştir.⁴¹

İlk defa ortaya çıkışından sonra da büyük oranda İran ve Maverannehir bölgesinde etkili olan Alevilik, Türkler arasında de aynı coğrafyadan yayılmaya başlamıştır. Halk toplulukları bakımından Türkler, İran üzerinden İslâmiyet ile tanıştıkları için ilk Müslüman Türk toplulukları da Alevilikle tanışıp onu benimsemişlerdir. Yani Türkler eski halk inançlarıyla İran üzerinden aldıkları İslâmiyet'i kısa sürede sentezleyerek yeni bir dînî düşünce ortaya koymuşlardır.

Yusuf Ziya Yörükân'a göre Anadolu Aleviliği isteyerek, şuurlu bir şekilde seçilmiş unsurların bir araya getirilmesi ile meydana gelmiş "ekletik" bir oluşum değildir. Çeşitli amaçlarla veya bazı Dâilerin özel faaliyetleri sonucunda geleneksel Türk âdetlerine eklenmiş, bazen birbirine aykırı unsurlardan meydana gelmiş, sonra da İslâmî görünüme büründürülmüş bir senkretizmdir.⁴²

Türkler, İslam kültür çevresine girişlerinden itibaren tamamen Sünnî anlayışı benimsemiş olmalarına rağmen, esas itibarıyla Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisini ön planda tutan sufilik geleneğinin kuvvetle etkisi altında kalmışlardır. O kadar ki, Türklerin dînî anlayış ve tavırları, milletlerin kendi milli geçmişlerine bakış açılarını yansıtan birer vesika durumundaki destanlarında bile, bütün açıklığı ile ortadadır. Meselâ dînî edebiyatımızın ilk ürünlerinden olan Satuk Buğra Han destanında, Türklerin İslamiyet'e girişi ve dînî Türkler eliyle yüceltilişinin ilk işaretleri ve

⁴¹ Erman Artun, *Anadolu İnanç Önderlerini Besleyen Eski İnanç Sistemleri, Dinler, İnanışlar, Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri* (Ankara: TÜRKSEV Yayınları, 2002), s. 26.

⁴² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* (İkinci Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 465.

macerası anlatıldıktan sonra, her zaman kahramanlık peşinde olan, daima destansı bir hayat yaşayan Türklerin, İslâm dünyası içinde de, bütün saflığı ile İslâmiyet'e sarılmış ve kendini bu dine adanmış bir kahramana, Allah'ın Arslanı sıfatıyla meşhur Hz. Ali'ye hayranlık duyularının ve adını daima yüceltişlerinin ortaya çıktığını da görürler. Ayrıca bu destanda, diğer Türk destanlarında olduğu gibi, eski inanışıyla birleşmiş olduğu göze çarpar. Aslında Anadolu Alevilerinin hemen tamamına yakını, inanç yönünden İslâm'ın temel akidelerine inanmış topluluklardır. Ancak dînî ibadet ve muamelâtla ilgili kısımlarına pek fazla itibar göstermemişlerdir. Geçmiş dönemlerdeki inançların etkisiyle meselelere yaklaşımlarda farklı yorumlar ve tavırlar sergilemiş, Yukarıdaki destanlarda görülen geçmişin izleri ile bugünün getirdiği hükümleri birleştirmeler dînî anlayışlarda da kendini göstermiştir.⁴³

1. 1.1. Eski Türk İnançları Kaynaklı Tabiat Kültleri

1.2.1.1. Dağ ve Tepe Kültü: Eski Türklerde her boyun ve her oymağın kendine ait mukaddes bir dağı olduğu gibi, bu boy ve oymakların bir araya gelmesiyle oluşan büyük toplumlarında ortak mukaddes dağları vardı.

Anadolu'da böyle mukaddes kabul edilen dağlara bilhassa Bektaşî ve Kızılbaş toplumlarında oldukça sık rastlanmaktadır. Hacıbektaş'taki Hırka Dağı buna örnek olarak gösterilebilir. Yine Kırıkkale yakınlarındaki, Hasandede Köyü'nün yanında bulunan Denek Dağı da Dağ ve Tepe Kültü'nün Anadolu Alevilerindeki örneklerinden bazılarını teşkil eder.⁴⁴

1.2.1.2. Taş ve Kaya Kültü: İslam öncesi Orta Asya'da yaşayan Türk toplumlarında bazı taş ve kayaların kutsal sayılıp onlara saygı gösterildiği bilinmektedir. Kut dağı efsanesi buna örnek olarak gösterilebilir. Anadolu'nun pek çok bölgesinde de Alevi ve Kızılbaş kesimlerde kutsal kabul edilen taş ve kayalara rastlanabilmektedir. Mesela Kırıkkale'nin Hasandede Köyü'ndeki camiin duvarına yerleştirilmiş olan büyükçe bir taş, bölge Alevî-Kızılbaşları tarafından kutsal kabul edilip, saygıyla ziyaret edilmektedir. Dersim Kızılbaşları, sabahleyin güneşin ilk ışıklarının vurduğu kayalara saygı gösterip öpmekte ve bunların kutsal olduğuna

⁴³ Bkz. Mustafa Talas, "Eski Türk Dînî Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevilik-Bektaşîliğinin Benzerlikleri", **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33 (2005), s. 281-292.

⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri** (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1983), s. 74-75.

inanmaktadırlar. Afyon'un Kalecik Köyü yakınındaki oyuk bir kaya, yanında hiçbir mezar bulunmadığı halde Sarı Çoban Dede adıyla anılmakta ve kendisine ziyaretler yapılarak kendisinden şifa beklenmektedir.⁴⁵

Orta Asya'da Budist Türklerin de üzerinde Buda'nın ayak izleri olduğunu kabul ettikleri birtakım kayaları mukaddes kabul ettiklerinin bilinmesi İslamiyet'ten önceki Türkler ile Anadolu Alevileri arasındaki benzerliklere örnek olarak gösterilmektedir.

1.2.1.3. Ağaç Kültü: Meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin "ağaca ibadet eden ademi kavmi" diye zikrettiği Karakoyunlu Türkmenleri, kutsal kabul ettikleri bir takım ağaçların etrafında toplanarak, kalabalık gruplarla beraber mum yakarak dîni tören yapmakta, ağaçlara demir parçalar asmaktadırlar. İnançlarına göre, kim ağaca demir takarsa, ağaç ona büyük menfaatler sağlayacak, kişiyi cehennem ateşinde yanmaktan koruyacaktır.

Ağaç kültü bilinen Kızılbaz toplulukları içinden daha ziyade Tahtacılar ve Yörüklerde yaygın olarak görülmektedir. Tahtacılar, adlarından da anlaşılacağı üzere, geçimlerini ağaç kesmekle sağlayan kimselerdir. Bununla birlikte, onların ağaçlara büyük bir saygıları ve bağlılıkları vardır. Tahtacılarda Muharrem ayı içerisinde ağaç kesmek şiddetle yasaklanmış, hafta içinde salı günleri de ağaç kesilmesi uygun görülmemiştir.⁴⁶

1.2.2. Gök Tanrı İnancı ve Şamanizm'in Anadolu Aleviliği Üzerindeki Etkileri

Aleviliğin temel inanç esaslarını, genel kabullerini ve başlıca ibadetlerini incelediğimizde birçok din, kültür, mezhep ve inanıştan az ya da çok etkilendiğini söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Anadolu Aleviliği eski Türk inanışlarından en fazla Gök Tanrı İnancı ve Şamanizm'den etkilenmiştir. Alevilikteki birçok Asya kaynaklı inanç izleri Şamanlık yoluyla alınmıştır.⁴⁷

⁴⁵ a.g.e., s. 80-81.

⁴⁶ a.g.e., s. 86-87.

⁴⁷ Baki öz, **Alevilik Tarihinden İzler** (İstanbul: Can Yayınları, 1997), s. 107.

Anadolu Aleviliğinin Türklerin Orta Asya'daki başta Şamanizm olmakla birlikte, etkisinde kaldıkları inanç sistemlerinin yüzyıllar içerisinde harmanlanıp yeni yurt Anadolu'da senkretik bir görünümde karşımıza çıkan bir halk İslamlığı olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir.⁴⁸

Alevilikle İslamiyet'ten önceki eski Türk inançları arasındaki benzerlikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

Şamanizm ile Anadolu Aleviliği genel olarak karşılaştırılırsa, Şamanizm'in en önemli Tanrısı Ülgen Ata'dır. Ülgen Ata'nın Alevilerde karşılığı Hz. Ali'dir. Ülgen Ata'nın oğulları ve etrafındaki yardımcıları, Hz. Ali'nin oğulları ve on iki imamı temsil eder. Selman ve Kamber gibi Hz. Ali'nin yardımcıları, Ülgen Ata'nın yardımcıları yerine geçmiştir. Gök Tanrılardan olan Sarı Kızlar, Alevi-Kızılbaşlarda aynı şekilde günümüze kadar korunmuştur. Balıkesir-Edremit'teki Sarı Kız Tepesi gibi yerler, Anadolu'da birçok yerde bulunmaktadır. Büyük Tanrı Ülgen'in dört adet yardımcısı vardır: Yayık, Suyla, Karlık ve Utkucu. Bunların dördü de iyi Tanrılar grubundandır. Yayık, Şaman ayini sırasında gökyüzüne çıkmaya çalışan "kam"a rehberlik eder. Yani on iki hizmetteki "rehber" in görevini yapar. Suyla bu esnada gözcülük yapar ki, on iki hizmetteki "gözcü" görevlisine karşılık gelmektedir. Utkucu ise Tanrı Ülgen'e kurban sunmakla görevlidir. Bu da on iki hizmetteki "kurbancı" görevlisine denk düşer.⁴⁹

Alevilikte önemsenen ve kutsal sayılan bazı sayı ve rakamlar, eski Türk Kültüründe de kutsal sayılan sayı ve rakamlardandır. 3, 5, 7, 12, 17, 24, 32 ve 40 sayıları, hem eski Türk inançlarına hem de Alevilere göre de kutsal sayılmaktadır.

Ebülğazi Bahadır Han eserinde şöyle demektedir:

"Şimdi biz on iki çadırda kimlerin mevki işgal ettiklerini, kimin ne üleş (kesilen hayvanın etinden pay) aldığını, kimin et doğradığını ve kimin atlar yanında kaldığını söyleyelim."⁵⁰

⁴⁸ Nilgün Çıblak Coşkun, Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyo-Kültürel Hayattaki İşlevleri, **Folklor/Edebiyat**, Cilt-Sayı:20-78 (2014/2), s. 25.

⁴⁹ Yusuf Ziya Yörükkan, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm-Şamanizm'in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri** (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), s. 94.

⁵⁰ Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Cilt.1 (İkinci Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), s. 57

Şamanist inanıştaki Kam⁵¹ ile Alevî-Kızılbaş-Bektaşî inanışındaki dede ve baba kavramları arasında birbiriyle bire bir örtüşür derecede, benzerlikler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Kamlık ve dedelik nesilden nesile gelen bir özelliktir. Daha sonradan kam veya dede olunamaz. Kam ve dede sülalesinin çocukları arasından uygun olanlar bu göreve getirilir ve bu görevde devam ettirilir.

2- Kamlar ve dedeler dînî ibadetler ve törenler esnasında birbirine benzer tören kıyafetleri giyer.

3- Aleviler sadece dedenin önünde diz çökerek, secde ederler. Eski Türkler ise sadece kam önünde secde ederlerdi.⁵²

Şamanlık ve cem törenleri arasındaki bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerin de bazıları şunlardır:

a. Töreni yöneten dînî önder bir deri posta oturur. Şamanlar tören sırasında posta oturduğu gibi, dedeler de maddi değerinden ziyade temsil ettiği makam kutsal olan posta oturarak töreni yönetir.

b. Kurban kesilmeden önce, şaman ve dede hiç bir dînî törenin aşamasını gerçekleştirmez.

c. Kadınlar ve çocuklar, dînî törenlerde erkekler ile bir arada bulunur. Kaç-göç olmaz.

d. Şaman törenlerinde “arakı” (günümüzde içilen rakı), cemlerde ise “dem” veya “dolu” niyeti ile rakı (nadiren şarap) içilir.

e. Şamanlar evin içine üç kere arakı, dedeler canların üstüne “saka suyu” saçar.

f. Şamanın yönettiği törenlerinde şaman dansı, cem törenlerinde ise semah vazgeçilmez bir unsurdur.

g. Şaman törenlerinde davul, cemlerde saz veya bağlama vazgeçilmez çalgı aletleridir.

⁵¹ Şamanların genel özellikleri için bkz: Saadettin Gömeç, **Şamanizm ve Eski Türk Dînî** (İkinci Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi,2011), s.70-71-72; Cemal Şener, **Şamanizm Türklerin İslamiyetten Önceki Dînî** (On ikinci Baskı, İstanbul: Etik Yayınları, 2001), s. 22-23-28.

⁵² Ramazan Şeşen, **İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi** (İstanbul: Bedir Yayınları, 1975), s. 35.

h. Şaman törenlerinde ateş yakmak ve sürekli canlı tutmak, cemlerde ise çırağ (mum veya kandil) yakmak vazgeçilmez öğelerdir.

1. Şaman törenleri de aynen cem törenleri gibi gece vakti, kapalı mekânlarda yapılır.⁵³

Şamanlarda ve Alevilerde benzer bir uygulama da ocağa ve ateşe tükürülmemesidir. Ocakta yanan ateş söndürülmez. Ocağa bakarken esneyen insanın çarpılacağına inanılır. Çünkü ocakta “ocak anası” vardır ve kendisine saygı gösterilmesi gerekir.

Alevilerde dede soyundan olanlar eğer aynı ocağa mensup iseler, birbirleri ile asla evlenemezler. Bu uygulamanın benzerleri Şamanlarda da vardır. Şamanlarda da aynı boya mensup olanlar birbirleri ile evlenemezler.

Anadolu Alevilerinde ibadet sırasında ve yaşamın her alanında kadın erkek birlikteliği esastır. Hoca Ahmet Yesevi'nin kurduğu Yesevilik tarikatında da egemen İslam anlayışına göre yasak olan kadın erkek birlikteliği esastır. Yesevi dervişleri kadın erkek birlikte sema ederek Tanrı'yı anmak için zikir törenleri yapmışlardır. Anadolu Alevi-Bektaşileri atalarından devraldıkları bu Türklük özelliğini sürdürmektedirler. Dînî tören sırasında kadın erkek birlikte Tanrı'ya niyaz etmektedirler. Semaha durup hep bir ağızdan deyişler söylemektedirler. Anadolu Alevî-Bektaşilerinde insanlar kadın veya erkek oldukları için değil, sadece insan oldukları için, ya da bir başka ifadeyle can oldukları için değerlidirler. Bundan dolayıdır ki, yaşamın her alanında olduğu gibi dînî ayin sırasında da kadın-erkek birliktedirler.⁵⁴

Aleviler, müziği ibadetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler. Alevî-Bektaşî Cemlerinde çalınan bağlama ve saz Türklüğün tarihsel ve ulusal çalgısı olan kopuzun devamıdır. Alevî-Bektaşiler, bağlama, saz, kopuz için “Telli Kur'an”⁵⁵ tabirini kullanmakta ve onu kutsamaktadırlar.

Eski Türklerin de ibadet sırasında müziğe yer verdikleri, kopuz ve davul çaldıkları bilinmektedir. Kamların davul ve kopuzları da kutsal kabul edilmektedir.

⁵³ Baki öz, **Alevilik Tarihinden İzler** (İstanbul: Can Yayınları 1997), s. 108-109.

⁵⁴ Gömeç, **Ön. Ver.**, s. 73.

⁵⁵ Ceyhun Solmaz, **Âşıkların Dilinden Seyyid Hüseyin Gâzi, Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi**, Cilt-Sayı:1-2 (2016), s. 75.

Dede Korkut öykülerinde gördüğümüz Türk bilgisi elinde kopuzuyla deyişler söylemekte ve halka öğüt ve nasihatleriyle yol göstermektedir. Telli Kur'an'ın Alevî-Bektaşilerin yaşamındaki yeri o derece büyük bir öneme sahiptir ki, hemen hemen her Alevî-Bektaşî'nin evinde bu telli Kur'an'dan bulunmakta ve Alevî-Bektaşiler yeni yetişen kuşaklara bağlama, saz, kopuz çalmayı özenle ve büyük bir önem vererek öğretmektedirler. İşte bu özellik de binlerce yıllık devam eden Türk kültürünün Alevî-Bektaşilerce yaşatılmakta olduğunu gösteren örneklerden birisidir.

Alevî inancı ile eski Türk inançları arasındaki derin izlere ve güçlü bağlara bir diğer örnek de cenaze törenleri ve ölü gömme biçimidir. Özellikle Tahtacı Türkmen Alevileri hala eski Türk inançlarındaki gibi ölümlerini kimi eşyasıyla birlikte gömmektedirler.

Alevî-Bektaşî menkıbelerinde en sık geçen Şamanist unsurlardan biri ise "ateşe hükmetmektir. Menakıbu'l-Kudsiye'de anlatıldığına göre, Köre Kadı ismindeki Selçuklu kadısı, Baba İlyas'ı tahrir ederek ondan bir keramet göstermesini ister. Köyün ortasına büyük bir ateş yaktırarak müritlerinden birkaçının bunun içine girmesini, yanıp yanmayacaklarını görmek istediğini belirtir. Bu istek üzerine ileri gelen müritlerinden Oban, şeyhten izin isteyerek yanan ateşin içine girer. Fakat ateş onu yakmaz ve hangi tarafa yürürse o tarafta ateş söner.⁵⁶

Özellikle Bektaşilikte tenasüh (ruh göçü) inancı oldukça kabul gören bir inanıştır. Örneğin, Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli'de şöyle bir menkıbe nakledilir; Hacı Bektaş'ın şeyhi Lokman-ı Perende'nin hacdan dönüşünü kutlamak üzere gelen Horasan yarenleri, o zaman henüz çocuk olan Hacı Bektaş'ın kerametlerine inanmamaktadırlar. Bunun üzerine Hacı Bektaş, kendisinin aslında Hz. Ali'nin sırrı olduğunu söylemek zorunda kalır. Bu defa Horasan erenleri, Hz. Ali'nin biri alnında, biri avucunun içinde iki yeşil beni olduğunu söylerler. Hacı Bektaş, derhal alnını ve avucunu açarak yeşil benleri gösterir. Böylece, onun hakikaten Hz. Ali'nin sırrı olduğunu, yani Hz. Ali'nin Hacı Bektaş'ın bedeninde yaşadığını anlarlar.⁵⁷ Hz. Ali'nin değişik kalıplarda yaşadığını gösteren bu inancı vurgulayan pek çok nefes vardır. Pir Sultan Abdal'ın;

⁵⁶ Ocak, **Ön. Ver.**, s. 117.

⁵⁷ Ocak, **Ön. Ver.**, s. 133.

“Pir Sultan’ım Şu dŕnyaya,
 Dolu geldim dolu benim,
 Bilmeyenler bilsin beni,
 Ben Ali’yim, Ali benim.
 Kıtaları ile Kul Hŕseyin’ in,
 Balım sultan gerçek sırr-ı Ali’sin,
 Mŕ’minlerin kanadısın kolusun,
 Pirim Hŕnkar Hacı Bektaş Veli’ sin,
 Cansız duvarları yŕrŕten medet.”⁵⁸

Pir Sultan Abdal’ın yukarıdaki dizeleri Anadolu Aleviliğindeki tenasŕh inancına örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda sadece bir blŕmŕnŕ verebildiğimiz eski Tŕrk inançları ile Anadolu Aleviliği arasındaki benzerlik açıkça kendini göstermektedir. Bu benzerliği Anadolu Alevilerinin yaŐamlarının ve ibadetlerinin her alanında apaçık bir biçimde gözlemlemek mŕmkŕndŕr.

1.3. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TEMEL İNANÇ ESASLARI

Bilindiği ŕzere, “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” ve “Ali soyundan gelen”⁵⁹ anlamlarında kullanılan Alevî kelimesine terim olarak farklı anlamlar yŕklenmiŐtir. Bu terim siyasî alanda, Hz. Ali’nin birinci halife olması ve halifeliğin onun soyundan gelenlerce yŕrŕtŕlmesi gerektiği ynŕndeki inançlara sahip olanlar için kullanılmıştır. İtikadî anlamda da Hz. Ali’yi en ŕstŕn sahabe olarak görenlerin yanı sıra, kendisine peygamberlik konusunda pay verenlerden, Hz. Ali’ye uluhiyyet nisbet edenlere varıncaya kadar, çok geniş bir Şekilde ifade edilebilecek çeşitli inançları taşıyanlar, bu Alevî isminin kapsamında değerlendirilmişlerdir.

⁵⁸ Abdŕlbaki Gölpinarlı , Pertev Naili Boratav , **Pir Sultan Abdal** (İkinci Baskı, Derin Yayınları), s. 98-99.

⁵⁹ Yusuf Ziya Yrŕkhan, **Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar**, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan Yrŕkhan (İkinci Basım, Ankara: Kŕltŕr Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 465.

Tasavvufî anlamda ise silsilelerini Hz. Ali'ye dayandıran tarikatlar genel olarak Alevî olarak isimlendirilmiş, aynı zamanda cehrî zikri tercih eden tarikatlar da Alevî kelimesi ile nitelendirilmişlerdir. Hz. Ali de açıktan zikri benimseyenlerin öncüsü olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Aşağıda çok ayrıntıya girmeden Anadolu Aleviliğini daha iyi anlayabilmemiz açısından Aleviliğin temel inanç esaslarını ve bu inanç sistemleri ile bağlantılı olan kavramlar ele alınacaktır.

1.3.1. Aleviliğin Tanrı ve İnsan Anlayışı

Aleviliğin Tanrı ve insan anlayışının özünü Hak-Muhammed-Ali inancı oluşturmaktadır. Alevî- Bektaşiliği benimseyen yazar, düşünür ve aydınlar arasında Allah'a iman noktasında fikir birliği sağlanmış olmasına rağmen, Hak-Muhammed-Ali inancı üzerinde bir inanç bütünlüğünün sağlandığı söylemek oldukça zordur. Bazı Alevî yazarlar Alevilikteki Hak-Muhammed-Ali anlayışının Hristiyanlıktaki teslis inancına benzetilmesine karşı çıkmışlardır. Alevî yazarlardan Bedri Noyan, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin anne ve babalarının belli olduğunu, gökten inmediklerini ve sonradan ortaya çıkacaklarını da söylemediklerini, aksine her ikisinin de kul olduklarını ifade ettiklerini, ayrıca Alevilikte bu üçlemenin İslamiyet'teki ulûhiyet-nübüvvet-velayet bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek, Hristiyanlıktaki üçlemeye benzetilmesine karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla bu inancın Hristiyanlıktaki teslis inancıyla ilgisinin bulunmadığını söylemektedir.⁶¹

Aleviliğin Tanrı inancı, varlığın birliği ve bunun en mükemmel parçası olan insanın kutsallığı üzerine kuruludur. Aleviler vahdet-i vücud inancı ile varlığın birliği, Tanrı'nın her şeyi kendi varlığı, ışığı, nuru, Alevinden yarattığına, varlığın yoktan var olmadığı gibi, yok edilemeyeceğine, Tanrı, doğa ve insanın (tüm alemin) bir bütün (hak) Tanrı olduğuna ve bu varlığın en mükemmel parçası olan insana, ademe Tanrı'nın kendi ruhunu verdiği inandır. Bu nedenle tüm varlıkla birlikte, kâmil-i insan ve cem törenlerinde Hallac-ı Mansur'un, En'el-Hak "Tanrı bende, ben tanrıdayım, hakikatim" düşüncesi, Aleviliğin Hak Tanrı anlayışının özünü

⁶⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik** (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1953), s. 199.

⁶¹ Bedri Noyan, **Alevilik Bektaşilik Nedir?** (Ankara:Doğuş Matbaacılık, 1985), s. 54.

oluşturur.⁶² Bu anlayışa örnek olarak, Alevi ozanlarından Aşık Daimi; Kainatın aynasıyım, isimli deyişinde:

“Hakkın varlık deryasıyım,
 Mademki ben bir insanım,
 İnsan hakta hak insanda,
 Ne ararsan bak insanda,
 En’el-Hak’ım ismim ile
 Hakk’a erdim cismim ile
 Benziyorum resmim ile
 Madem ki ben bir insanım.”

Diyerek düşüncelerini dile getirmektedir.⁶³

Alevî inancında Hakk’ın kendi varlığından, özünden, ruhundan, nurundan zahiri dış görünümü temsilen Hz. Muhammed’in nurunu ve batini özü temsilen Hz. Ali’nin nurunu ve bu iki nurdan tüm varlıkları oluşturduğu, Tanrı ruhunun dört kapı, hava ateş su toprak evrim süzgecinden geçip sonuçta, insanın topraktan yaratıldığı, Tanrı ruhunu insanda olduğu düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Alevilikte Hak-Muhammed-Ali üçlemesi Tanrı’nın birliği olarak algılanıp bir kelime olarak söylenir. Alevilik öğretisi zahiri yüzeysel şekle değil, öze önem vermektedir. Tevrat, İncil, Kur’an-ı Kerim gibi kutsal kitapların da batini özü, insana verilmek istenen ahlakî değerlerine sahip çıkar. Alevilik;

“Okuyan Muhammed, yazan Ali’dir”,

“Aynayı tutum yüzüme, Ali göründü gözüme”,

“Ben Ali’yim Ali benim” gibi yüzlerce deyimle, bir Ali kültü oluşturur, Hz. Ali’yi tanrılaştırıp gökyüzüne çıkarır sonra yere indirip En’el-Hak düşüncesiyle, Ali-Tanrı düşüncesini insanda bütünleştirir.⁶⁴

⁶² Mehmet Yazıcı, **Alevilik** (İstanbul:Çıra Yayınları, 2011), s. 143.

⁶³ DABF bağlı kurul, **Alevi-Bektaşî İnancının Esasları**, Danimarka Alevi İnanç Toplumu DABF (Danimarka: Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu, 2008), s. 7.

⁶⁴ a.g.e., s. 8.

1.3.2. Tevellâ-Teberrâ İnancı ve Ehl-i Beyt

Tevellâ-teberrâ inancı ile Ehl-i beyt arasında sıkı bir ilişki vardır. Tevellâ-teberrâ inancının temelini Hz. Ali ve onun nesline karşı beslenen ileri derecedeki sevgi oluşturmaktadır. Müslümanlar arasında Ehl-i beyt'e duyulan sevgi ve muhabbet ilk dönemden günümüze kadar devam edip süregelen bir olgudur.

Erken dönem ve günümüzdeki herhangi bir fikir, düşünce, fırka ve mezhep İslam ve Müslümanlar arasındaki kabul edilme derecesini ve meşruluğunu temellendirmek adına İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'e dayanma ihtiyacı görmüşlerdir. Birçok siyasî iktidar kendi idaresinin meşruluğunu ortaya koymak adına hem bu iki kaynaktan deliller getirmiş hem de bu delilleri kendi siyasî idarelerini destekler mahiyette yorumlamışlardır.⁶⁵

Tevellâ-teberrâ görüşünü bir inanç ilkesi olarak kabul eden düşünce akımları da Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine başvurarak düşüncelerini bir şekilde temellendirmeye gitmişlerdir.

Genel olarak Müslümanların Ehl-i beyt'e karşı besledikleri sevginin kaynağını Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri oluşturmaktadır. Tevellâ-Teberrâ inancının da daha iyi anlaşılması açısından Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifleri'de Ehl-i beyt kavramının nasıl kullanıldığını bilmek meseleyi daha iyi anlayıp kavramaya ışık tutacaktır.

1.3.2.1. Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Beyt Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i beyt kavramı çeşitli yerlerde, çeşitli şekillerde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Şia'nın tevellâ ve teberrâ inancına kaynaklık ettiğine inanılan ve konumuzla alakalı Ehl-i beyt kavramının kullanıldığı yerler şu şekildedir:

Birincisi Hz. İbrahim kıssasında geçen ayet-i kerimedir. Bu ayet Hz. İbrahim, hanımı ve Allah'ın gönderdiği iki melek arasında geçen konuşmaları içine almaktadır. Söz konusu ayet-i kerime şu şekildedir:

⁶⁵ Mehmet Emin Özafşar, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", **İslamiyat 1**, Sayı:3 (1998), s.21.

قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ قَالُوا أَتَعْجَبِينَ
مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ

“Vay bana” dedi (kadın). “Ben kocamış bir kadın iken ve şu kocam da bir ihtiyar iken doğuracak mıyım? Gerçekten bu, şaşırtıcı bir şey!” Dediler ki: “Ey ev halkı (Ehl el-Beyt) Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerindedir, şüphesiz O, övülmeye layık olandır, Mecid’tir.”⁶⁶

Bu ayette Ehl-i beyt diye hitap edilenin Hz. İbrahim’in karısı olduğu açıktır. Fakat Şii müfessirler Hz. İbrahim’in hanımına Ehl-i beyt diye hitap edilmesinin sebebinin, Sare’nin Hz.İbrahim’in amcasının kızı olmasından dolayı olduğunu ileri sürerek Peygamberlerin eşlerini Ehl-i beyt kapsamında değerlendirmemişlerdir. Şii müfessirler söz konusu ayeti yorumlarken zorlama açıklamalar ortaya koyduğu gözükmemektedir.⁶⁷

Ehl-i beyt kavramının Kur’ân-ı Kerim’de geçmiş olduğu ikinci ayet ise Kasas Suresinde Hz. Musa hakkında nazil olan ayet-i kerimedir. Söz konusu ayet-i kerime şöyledir:

وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ
مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ
نَاصِحُونَ

“Annesi, Musâ’nın kız kardeşine, “Onu takip et” dedi. O da Musâ’yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi. Biz, daha önce onun, süt analarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, “Size Onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve Ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir ev halkını (Âl-i Ehl-i beyt) göstereyim mi?” dedi.⁶⁸

Bu ayet-i kerime’deki Ehl-i beyt kavramının Hz. Musa’nın ailesi ve ev halkını ifade ettiği konusunda tefsirciler arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.

⁶⁶ Kur’an-ı Kerim, Hud 11/72-73 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1961).

⁶⁷ Şii Düşüncesinde Ehl-i beyt için Bkz. Yusuf Benli, Şii Düşüncesinde Ehl-i beyt Tasavvurları, **İslamî Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 4, (2004), s. 337-353.

⁶⁸ Kur’an-ı Kerim, **Ön. Ver.**, Kasas 28/11-12.

Kur’ân-ı Kerim’de Ehl-i beyt kavramının geçtiği üçüncü ve son ayet-i kerime ise Ahzab Suresi’nin 32-34 ayetleridir. Bu ayet-i kerime “Tathir Ayeti” olarak da bilinir. Ayet-i kerime şu şekildedir:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ
وَاطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“Ey Peygamber’in hanımları!) Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı (Ehl el-Beyt)! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Siz evlerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır. ”⁶⁹

Bu ayet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere ev halkı (Ehlü’l-Beyt)’dan kasıt Hz. Peygamber’in hanımlarıdır. Buna rağmen, Şia’ya mensup müfessirler bu konuda da yorumlamaya gitmiş ve Hz. Peygamber’in hanımlarının onun Ehl-i beyt’inden olmadığını söylemişler ve ısrarla da bu düşünceyi savunmuşlardır.⁷⁰ Şii alimler, bu ayetin sadece Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i kapsadığı görüşünü benimsemiştir.⁷¹ Ehl-i sünnet alimleri ise Hz. Peygamber’in hanımlarının da Ehl-i beyt’in içerisinde kabul edilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.⁷²

Şia’ya mensup müfessirlerin Hz. Peygamber’in hanımlarının Ehl-i beyt’inden olmadığını söylemelerin arkasından yatan sebep Hz. Aişe faktörüdür. Hz. Aişe ve Hz. Ali arasında Peygamberimizin vefatından sonra bazı siyasî konularda, düşünce farklılıkları ortaya çıktığı bilinen bir husustur. Özellikle III. Halife Hz. Osman’ın katledilmesinden sonra Hz. Aişe bunun sorumluluğunu Hz. Ali’nin üzerine yüklemiş ve Hz. Osman’ın kanından Hz. Ali’yi sorumlu tutmuştur. Daha sonra gelişen ve Müslümanlar arasındaki ayrışmayı körükleyen Cemel Savaşı’nda Hz. Ali ve Hz. Aişe karşı karşıya gelmiştir. İslam Tarihinde daha önce de var olan fakat Cemel Savaşı ile

⁶⁹ Kur’ân-ı Kerim, **Ön. Ver.**, Ahzab 33/32-34.

⁷⁰ Tabersi, **Mecmeul Beyan Fi Tefsiril Kur’an**, Cilt:5, (Beyrut 1997), s. 234

⁷¹ Mehmet Zeki Duman, “Kuran’ı Kerim’de Ehl-i beyt”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi**, Sayı: 11 (Kayseri: 2001), s. 58.

⁷² Kurtubi, **El Câmiu Li Ahkami’l Kur’an**, Cilt:9 (Kahire: 1967), s. 71.

ortaya çıkan bu ayrışma ve Müslümanlar arasındaki bu bölünme daha sonraki dönemlerde daha büyük sonuçları ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayıdır ki Şia'ya mensup müfessirler Hz. Ali'ye karşı çıktığı için Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in hanımlarını Ehl-i beyt kapsamına dahil etmemişlerdir.

1.3.2.2. Hadis-i Şeriflerde Ehl-i beyt Kavramı

İslam Dîninin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynağı olan Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinde de Ehl-i beyt kavramı değişik şekillerde geçmektedir. Hadis-i Şeriflerde "Ehl-i beyt" kavramı ele alınıp incelendiğinde ilk akla gelen Peygamberimizin Veda Haccında müslümanlara hitaben yaptığı Veda Hutbesindeki konuşmasıdır. Bu Hadis-i Şerife "Sakaleyn Hadisi" de denilmektedir. Çeşitli rivayet ve tariklerle hem Şii kaynaklarda hem de Ehl-i Sünnet kaynaklarında nakledilen ⁷³ söz konusu hadis şu şekildedir:

"Hz.Peygamber, m.632/h.10 yılında Arafat'ta hac esnasında, Müslümanlardan oluşan kalabalığa hitap ederek şöyle seslenmiştir: "Ey İnsanlar! Ben, sizin aranızda ağır, kıymetli iki emanet bırakarak gidiyorum. Bu iki emanet Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim ve benim itretim⁷⁴, Ehl-i beyt'im ve onların soyundan gelenlerdir. Eğer siz onlara sınıksız sarılırsanız, benden sonra hiçbir zaman yolunuzu şaşırılmayacaksınız. O zaman, siz bunlara sarılırsanız yoldan çıkmayacaksınız ve bu iki emanetim hiçbir zaman birbirlerinden ayrılmayacaklardır."⁷⁵

Sakaleyn Hadisi Şii ve Sünni kaynaklarda bir çok farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Rivayetlerin bütünü burada ele almak çalışmamızın ana hedefini ve hacmini çok fazla aşacağından şunu söylemekle yetineceğiz: Şii kaynaklar Sakaleyn Hadisini delil göstererek Hz. Peygamber'in hayatta iken kendisinden sonra hilafete Hz. Ali'yi işaret ettiği tezini ortaya atmışlardır. Bu düşüncede Şia'daki tevellâ ve teberrâ inancına temel teşkil etmektedir. Sünni kaynaklar ise Sakaleyn Hadisindeki

⁷³ Yusuf Açıkel, **Kuran ve Hadisler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i beyt** (Ankara: Nobel Yayınları, 2009), s. 203-210.

⁷⁴ İtret: Soy, evlatlar, yavrular, torunlar anlamına gelmektedir. Bkz. Halil b. Ahmed, **Kitabu'l-Ayn**, Cilt:2 (Beyrut: 1988), s. 66.

⁷⁵ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **el-Câmi, Mevsû'atu'l Hadis-i Şerif**, Menakıb, no: 3786, (Riyad: Daru's-Selam, 2000), s.31.

Kur'an-ı Kerim'den sonraki emaneti Sünnet olarak rivayet etmiş ve burada kastedilenin Hz. Ali'nin imameti olmadığını söylemişlerdir.⁷⁶

Ehl-i beyt'le ilgili olarak Hz. Peygamber'den aktarılan bir diğer hadiste “kisâ”⁷⁷ hadisidir. Bu hadis-i şerifte:

Hz. Aişe: “Hz. Peygamber, üzerinde siyah, yünden dokunmuş, nakışlı bir kumaş olduğu halde sabahleyin evinden çıktı. O esnada yanına Hz. Hasan geldi, onu örtünün altına aldı. Sonra Hz. Hüseyin geldi, onu da aldı. Sonra Hz. Fâtıma geldi, onu da aldı. Sonra Hz. Ali geldi, onu da örtünün altına soktu. Sonra da: “Ey Ehl-i beyt! Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor”⁷⁸ buyurdu.⁷⁹

Şii Kaynaklarında da farklı şekillerde rivayetleri bulunan bu hadis, Şia tarafından aynı şekilde Hz. Ali'nin hilafet hakkı meselesine delil olarak gösterilmektedir.⁸⁰

Tevellâ ve tebarra inancı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den nakledilen diğer bir hadis-i şerif ise Ebu Zer tarafından rivayet edilmiştir. Hadis-i şerifte Hz. Peygamber:

“Haberiniz olsun ki, içinizde Ehl-i beyt'immin misali Nuh'un gemisi gibidir. Ona binen kurtulur, binmeyense helak olur.”⁸¹

Bu hadise “Sefine”⁸² hadisi de denilmektedir. Bu Hadis-i Şerif de Ehl-i beyt'in fazilet ve üstünlüğünün ifade edildiği hadislerdendir.

Yukarıda bahsi geçen Hadis-i Şerifler, Şia'ya mensup alimler tarafından Ehl-i beyt'in masumiyetine, Ehl-i beyt'in hüccet oluşuna ve Ehl-i beyt'in imamet ve hilafetteki hakkaniyetine delil olarak gösterilmişlerdir.⁸³ Şia daha sonra bir inanç

⁷⁶ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sekkâ, Cilt:2 (Beyrut: 1971), s. 604; İmâm Mâlik, **Muvatta**, “Kitabu'l-Kader,” Cilt:2, s. 899.

⁷⁷ Kisa: Halı, seccâde. Yünden yapılan elbise.

⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, **Ön. Ver.**, Ahzab 33/32-34.

⁷⁹ **Sahih-i Müslim ve Tercemesi**, Fedâilu's-Sahâbe (İstanbul: Hiperlink, 2003), s. 2424.

⁸⁰ Hadisin şii kaynaklardaki rivayetleri için bkz; Behrani, **Avalim'ul- Ulum ve'l- Mearif**, Cilt:11, s.635.

⁸¹ Hâkim en-Nîsâbü'rî, **el-Müstedrek ale's-Sahihayn**, trc: Mustafa Abdülkadir Ata, Cilt:2 (Beyrut, 1990), s. 373.

⁸² Sefine: gemi. çoğulu sefâindir; gemiler, deniz taşıtları.

⁸³ Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi Giriş** (Üçüncü Baskı, İstanbul: Damla Yayınevi, 1988), s. 192-193.

esas olarak kabul edilecek olan tevellâ ve teberrâ esaslarını bu Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şeriflere dayandırarak meseleyi siyasî ve itikadî noktadan ele almış ve konuyu tamamen siyasallaştırarak bir inanç ilkesi haline getirmişlerdir.

1.3.3. Dört Kapı Kırk Makam

“Dört kapı kırk makam”, Alevilikteki tasavvufî anlayış açısından Allah’a ulaşmak için geçilmesi gereken aşamaları ifade etmektedir. Tasavvufî oluşumlarda var olan çeşitli aşamalardan ve zorluklardan geçerek Allah’a ulaşma düşüncesi Anadolu Aleviliğinde de mevcuttur. Birçok yönden tasavvufî bir görünüm içerisinde olan Anadolu Aleviliğinde de “dört kapı kırk makam” tarikat mensubunun çeşitli yollardan geçerek Allah’a ulaşacağı aşamaları kapsamaktadır.

“Dört kapı kırk makam”, Aleviliğin en temel öğretilerinden bir tanesi, genel kurallar bütünü ve Allah’a giden yolda geçirilmesi gereken aşamalar bütünüdür.

Bu “dört kapı” mertebelerine göre aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

1. Şeriat Kapısı
2. Tarikat Kapısı
3. Marifet Kapısı
4. Hakikat Kapısı

Şeriat Kapısının makamları:

1. Allah’a gönülden iman etmek,
2. İlim öğrenmek,
3. İbadetlere dikkat etmek,
4. Haramdan yüz çevirip uzaklaşmak,
5. Aile fertlerine faydalı olmak,
6. İçinde yaşadığı topluma ve çevresine zarar vermemek,
7. Peygamberin emirlerine uymak,
8. Şefkatli olmak,
9. Temiz olmak,

10. İnsana yararsız işlerden sakınmak.⁸⁴

Tarikat Kapısının makamları:

1. Günah işlediğinde tövbe etmek,
2. Mürşidin öğüt ve nasihatlerine uymak,
3. Temiz elbiseler giyinmek,
4. İyilik yolunda mücadele edip savaşmak,
5. İnsanlara hizmet etmeyi sevmek,
6. Haksızlıktan korkmak ve kaçınmak,
7. Ümitsiz olmamak ve ümitsizliğe düşmemek,
8. İbret almak,
9. Nimet dağıtmak,
10. Özünü fakir görmek.⁸⁵

Marifet Kapısının makamları:

1. Terbiyeli ve edepli olmak,
2. Bencillik, kin, garezden ve öfkeden uzak olmak,
3. Perhizkârlık (aşırı istekleri sınırlayıp kontrol etmek),
4. Üzüntülere karşı sabırlı olmak ve kanaatkar olmak,
5. Haya duygusuna sahip olmak,
6. İnsanlara cömertlik etmek,
7. İlim öğrenmek,
8. Hoşgörülü olmak,
9. Özünü bilmek,
10. Arif olmak.⁸⁶

⁸⁴ Fuat Bozkurt, **Aleviliğin Toplumsal Boyutları** (İstanbul: Tekin yayınları, 1990), s. 125.

⁸⁵ a.g.e., s. 126-127.

⁸⁶ a.g.e., s. 126-127.

Hakikat Kapısının makamları:

1. Tevazulu ve alçak gönüllü olmak,
2. İnsanların ayıbını örtmek ve kimsenin ayıbını araştırmamak,
3. Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek,
4. Allah'ın tüm yarattıklarını sevmek,
5. Tüm insanları bir ve aynı görmek,
6. Birliğe yönelmek ve insanları birliğe yöneltmek,
7. Gerçek olanı açıklamak ve gerçeği gizlememek,
8. Manayı bilmek,
9. Tanrısal sırrı kavramak
10. Tanrısal varlığa ulaşmak. (Vahdet-i Vücut)⁸⁷

Anadolu Aleviliğinin ahlak felsefesi özet olarak yukarıda değinmiş olduğumuz “dört kapı kırk makam” ilkesinde toplanmıştır. Alevî-Bektaşilikte dört kapı kırk makamın ahlak kurallarının esaslarını oluşturduğu kabul edilmektedir. Dört kapı ve bu kapıların her birinin onar makamı aşama aşama insanı kendisine, ailesine ve çevresine yararlı, olgun insan durumuna yükseltmektedir. Alevî-Bektaşî felsefesindeki anlamı üzerinde değişik yorumlar yapılmaktadır. Onun içeriği yani aşamalarının anlamı hiç şüphesiz sufiliğin mistik ve gizemli havasını taşımakta olup, o yolu benimseyenler için özel anlamlara sahiptir.

“Dört kapı kırk makam” inancı, imandan başlayarak Allah'a ulaşmaya kadar devam eden manevi mertebeler ve aşamalardır. Şeriatın ilk makamı Allah'a iman etmek olup, hakikatin son makamı ise Allah'a ulaşmak olarak kabul edilmektedir. “Dört kapı kırk makam” inancı Anadolu Aleviliğinde Allah'a imanla başlayıp, Tanrısal sırra vakıf olup ve nihayetinde insanı Tanrısal varlığa ulaştıracak uzun bir yolculuğu ifade etmektedir.

⁸⁷ a.g.e., s. 128-129.

1.3.4. Cem Törenleri ve Semah'ın Alevilik Açısından Anlamı ve Önemi

Alevilerin yapmış oldukları ibadetlerin temeli “cem” ritüeline dayanır. Cemler içeriklerine göre farklı isimler almaktadır. Her cem töreninde uygulanan bir genel hizmet sırası mevcuttur. Bir cem en az on iki hizmet yapıldıktan sonra tamamlanmaktadır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde bu hizmet sayısı yirmi dörde kadar çıkmaktadır. Cemlerin yapılış nedenine bağlı olarak ritüellerde uygulanan inanç pratiklerinde de farklılıklar olmaktadır. Bu da yapılan cem törenlerine ritüelik ve terminolojik olarak bir zenginlik sağlamaktadır.⁸⁸

Alevilerin temel ibadeti olan cem törenleri esas olarak iki türlü yapılır. Birincisi küçükten büyüğe herkesin katılabildiği cemlerdir. Bunların sınırı oldukça geniştir. Bunun adına “Birlik Cemi” de denir. Bu cemler daha çok genç kızlara ve erkeklere öğretmek amacıyla yapılır. İkinci tür cem törenleri ise daha dar bir kesimin katıldığı cemlerdir.

Alevilerin temel ibadeti olan cem ayinlerinin ayrılmaz bir parçası da semah dönmektir. Semah cem töreninin belli bir aşamasında, bir çalgı çeşidi olan bağlama eşliğinde, kadın ve erkeklerin çalınan müzik eşliğinde birlikte yaptıkları dinsel törenlerdir.

Alevilikte semah dönmeyi, cem töreninden ayırmak mümkün değildir. Semah dönmek, cem ayini içinde yapılan on iki hizmet kolundan bir tanesidir. Cem ayini sırasında törenin bazı bölümlerinde ve özellikle son bölümünde cem törenini yöneten dedenin işareti ile kadın ve erkek katılımcılar semaha kalkarlar.

Semahın hangi tarihsel dönemde ve hangi toplum ya da toplumlarda başladığı ve ilk biçimlerinin ne olduğu konusu kesin olarak bilinmemekle beraber, bununla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. İleri sürülen görüşlerden Fuat Bozkurt'un “İç Asya kaynağı varsayımı” olarak adlandırdığı ve semahın köklerini, semahlarla başta Türk toplulukları olmak üzere çeşitli Asya toplumlarında görülen dinsel nitelikli ayinlerin ve dansların uygulama biçimleri arasındaki benzemelerde arayan görüştür.⁸⁹

⁸⁸ Mehmet Ersal, Alevi İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik, **Turkish Studies Dergisi**, Sayı:6/1 (2011), s. 1060.

⁸⁹ Fuat Bozkurt, **Semahlar** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s.35-37.

Cem töreninin ve semahın kökeninin nereye dayandığı ile ilgili olarak anlatılan şu mitolojik hikâyeye de Alevî-Bektaşiler açısından önemsenmektedir:

Hız. Peygamber Muhammed Mustafa Miraç'a giderken, yolda önüne bir aslan çıkar, aslan yatmış, yolu kesmiştir. O an Hız. Peygamber; "Amcam oğlu Hız. Ali, şimdi burada olsaydı bu aslanın hakkından gelirdi" diye düşünür. Bu sırada yüzüğünü (hatemini) aslana ver diye bir ses duyar. Hız. Peygamber yüzüğünü çıkarır aslanın ağzına verir. Orada yüzük kalır, aslan sakinleşir.

Hız. Peygamber Sidretü'l Münteha'ya ulaşır. Dost dosta kavuşur. Doksan bin kelam söylenir, otuz bini şariat, otuz bini tarikat, otuz bini ise hakikattir. Şariat ve tarikat diğer mezheplere düşer. Hız. Ali ve Ehl-i beyt'de ise otuz bin kelam olan hakikat kalır. Cenab-ı Hakk ile doksan bin kelam konuşur. Bunun otuz bini sırrı hakikat olup Hız. Ali'de kalır. Bu sır birçok sırta gebedir. Evrenin nasıl ve ne şekilde yaratılışından tutun Peygamberimizden sonra neler olacaklarını bilmesine kadar. "Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır" buna işaretler. Altmış bin kelamı halka anlatır. Otuz bin kelam Hız. Ali ve Ehli Beyt'de sır olur. Alevilik bu sırrın sadece küçük bir damlasıdır.

Miraç'ta Hız. Muhammed'e; süt, bal ve elma verildiği rivayet edilir. Bal aşka, süt sevgiye elma ise dostluğa işaret eder. Miraçtan döndükten sonra Hız. Peygamber, Ashab-ı Suffa'nın kapısına varır. Kırklar orada sohbet etmekteydiler. Hız. Peygamber, kapıya vurur. Kapının içerisinde bulunanlar:

"Kimsin? Nedir istediğin?" Hız. Peygamber:

"Peygamberim, açın kapıyı, içeri gireyim, siz erenler ile dem-i didar görelim" der. İçerdekiler:

"Bizim aramıza Peygamber sığmaz. Peygamberliğini var ümmetine eyle" derler. Hız. Peygamber bunu işitip hemen geri döner. Hak Teala Hazretinden ol vakit ses gelir ki;

"Ya Muhammet, ol kapıya var." Hız. Peygamber o sesi işitip derhal geri döner. Yine gelir, ol kapının halkasına vurup kapıyı tıklar, içeriden "kimsin?" derler. Hız. Peygamber;

"Ben Resulüm, açın kapıyı, içeri gireyim, mübarek cemalinizi göreyim" der. İçerdekiler:

“Bizim aramıza Resul sığmaz ve hem bize gerek değildir” derler. Hz. Peygamber bu sözü işitince geri döner, diler ki feragat gele, kendi makamına geri sakın ola. Tanrı’dan Hz. Peygamber’in kulağına aynı ses erişir:

“Ya Habibim, var yine o kapıya, o meclise dahil ol. Nereye gidersin, dön geri.” Hz. Peygamber tekrar geri döner. Gelir o kapının halkasına el vurur. İşaret eyler. Yine dönüp geldiğini bildirir, derler ki; “Kimsin?” Hz. Peygamber:

“Sirril kayyum, hadimül fukarayım.” (Yoksulların hizmetçisi olduğunu söyleyen Hz. Peygamber’in o esnada "Ene biatihim, ene miskinim, ene fıkarayım" dediği de kabul edilir. Bu, “Yoksulum, sizlerden birisi ve sizlere uyanım” demek olur.) Kırklar derler ki:

“Merhaba! ehlen ve sehlen” . Yani, Hoş geldin, kadem getirdin, gelmekliğin mübarek olsun. Hz. Peygamber, bismillah deyip ol kapıdan içeri girer. Evveli sağ ayağını basar. Bakar görür ki, otuz dokuz sahabe otururlar. Tam otuz dokuz kişi vardır. Üstelik bu meclis kadın ve erkeklerden oluşmuştur. Bunların yirmi ikisi erkek on yedisi kadındır. Hz. Peygamber’e yer gösterilir. Oda gösterilen yere oturur. Hz. Ali de o meclistedir. Hz. Peygamber tesadüfen Hz. Ali’nin yanına oturur. Hz. Muhammed sorar:

“Size kimler denir?” der. “Bize Kırklar denir” diye yanıt alır. “Ama burada otuz dokuz kişi saydım” der. “Selman-ı Pak Can Parstadır”denir. “Peki, sizin ulunuz, büyüğünüz, küçüğünüz kim” diye sorar Hz. Muhammed. Gelen yanıt şöyle olur: “Bizim küçüğümüz, büyüğümüz yoktur. Küçüğümüz de uludur, büyüğümüz de uludur. Birimiz kırkımız, kırkımız birimizdir” denir. Bunun üstüne Hz. Peygamber meclisten bunu kendilerine kanıtlamalarını söyler. O sırada Ali kolunu uzatır ve gömleğini sıyrır. İçlerinden biri “destur” diyerek bıçağın ucu ile kolunu hafif kanatır. Kolundan bir damla kan akar. Onu, her can’ın kolundan birer damla kanın gelmesi izler. Kırkinci canın bir damla kanı da pencereden içeri gelir. Bu ise Selman-ı Pak’ın kanıdır. Sonra Hz. Ali kolunu bağlar, hepsinin kanaması durur. Selman-ı Pak, Pars’tan dönüşte bir üzüm tanesi getirir. O’nu Hz. Muhammed’e verir ve bölüştürmesini ister. Hz. Peygamber verilen kaptaki üzüm tanesini ezer, çıkan dem meclisteki kadın-erkek canlara dağıtılır. Kırklar üzüm suyunu içerler. Hep birlikte mest olurlar. “Ya Allah” deyip semah dönerler. Hz. Muhammed de onlara katılır. Büyük bir coşku ile aşk halinde semah dönülürken Hz. Muhammed’in

başından sarığı (imamesi) düşer. Kırk parçaya bölünür. Kırklar parçaları bellerine bağlarlar, kemerbest olurlar.

Hız. Muhammed dönüşte yaşadıklarını ümmetine anlatırken içeriye Hız. Ali girer. Peygamberin önüne ağzından çıkardığı yüzüğü koyar. Bu olaydan sonra O'na Allah'ın aslanı denilmiştir.⁹⁰

Yukarıda mitolojik olarak anlatılan olayla birlikte Fuat Bozkurt, Semahların kökenini söylencelerde ve efsanelerde aramanın bilimsel açıdan mümkün olmadığına vurgu yaparak, onların kökenini İç Asya Türk topluluklarının dîni inançlarına bağlamaktadır.⁹¹

Daha önceki konu başlıklarında da belirtildiği üzere Orta Asya Türk topluluklarında özellikle Şamanizm'de cem törenine ve semah dönmeye benzeyen dîni törenler yapılmaktadır. Cem töreninin ve semahın kökenini buralarda aramak daha doğru bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

Tahtacılar da, semah dönmek isteyen kadın, erkeğini kendisi seçer. Bulunduğu yerden kalkarak önce dedeye niyaz eder, sonra da birlikte semah dönmek istediği erkeğin önüne gider. Erkek yerinden kalkar. Her ikisi de karşılıklı olarak birbirlerinin omuzlarından sağ elleriyle tutarlar ve alınlarının önce sol, sonra sağ ve tekrar sol tarafları birbirine değecek şekilde üç kez "Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali" diye bağırarak niyazlaşıp, semah dönecekleri alana gelirler. Bu hareketleri, varsa diğer Semah dönecekler de tekrarlayıp alanda yerlerini alırlar. Bu sırada kadınlar dedenin sağında, erkekler ise solunda, dedeye yan gelecek şekilde ve yüzleri birbirlerine dönük, iki sıra halinde dizilmiş olmalıdır.⁹²

Semah'ın Alevî-Bektaşî cem törenlerinde on iki hizmetten biri olarak uygulanan bir ibadet olduğu, Hacı Bektaş-ı Veli'nin, semahın benzetme ya da taklit yoluyla başka bir manada kullanılan söz ya da eylem olmadığına vurgu yaptığı şu sözlerinde açıkça ifade edilmektedir:

⁹⁰ İlhan Cem Erseven, **Alevilerde Semah** (İstanbul: Ant Yayınları 1996), s. 86-99; Ayrıca cem törenleri ve cemin çeşitli anlamları için bkz: Fuat Bozkurt, **Semahlar** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s. 35-37.

⁹¹ Bozkurt, **Ön.Ver.**, s. 43.

⁹² Sedat Tamay, "Bir ibadet Ritüeli olarak "Semah" Ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi ve Müzik Bilimi Açısından incelenmesi", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, s. 169-170.

“Semah, ariflerin aleti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Hakikati bizim semahımız oyuncak değil, ilahi bir sırdır, mecazi değildir.”⁹³

Cem töreni ve semahın tarihten günümüze bazı değişim süreçlerinden geçerek tartışmalara yol açtığı gözükmektedir. Her geleneksel olguda olduğu gibi semah olgusunda da “değişim” kavramının olabilirliği tartışılmamakla birlikte, söz konusu değişimin niteliği ve değişimi yaratan unsurlar bir tartışma konusudur. Yaratıcı ve uygulayıcıları tarafından “ibadet” olarak kabul edilen bir uygulama, nazariyatçılar tarafından “oyun”, “müzikli dans” vb. gibi nitelendirilemeyeceği gibi, çeşitli vesilelerle “olgu”nun kendi geleneksel değişim ve gelişim sürecini olumsuz etkileyecek nazari etkilerin de, onun geleneksel yapısında bozunmalara ve yozlaşmalara yol açabileceği göz ardı edilmemelidir. Bir ibadet olarak ele alındığından, cem törenlerindeki sıkı düzen semahlar için de geçerlidir.⁹⁴

1.3.5. Alevilikte Dedelik Kurumu ve Önemi

Anadolu Aleviliğinin hem tarihsel hem de güncel anlamda, sosyal ve dinsel yapılanmasında en önemli kurumlarından birisi, belki de en önemlisi dedelik kurumudur. Dedelik kurumu, geleneksel anlamda “ocak” denilen dede ailelerinden olur. Anadolu Aleviliği, temelinde ocaklara bağlı mensubiyet bulunan bir özelliğe sahiptir. Ocaklar, Anadolu Alevi kültür ve geleneğinde önemli bir yer tutmakta olup, Alevilerin geleneksel anlamda sosyal ve kültürel kişiliklerini şekillendirir. Ayrıca ocaklar, mensuplarının diğer ocaklarla olan ilişkilerini bile sınırlayarak etkilemektedir.⁹⁵

Anadolu Aleviliğinde Dedelik Kurumu Eski Türk kültüründeki Şaman kimliğinin bir uzantısı olarak görülebilmektedir. Çünkü eski Türklerdeki Şamanlarla Alevi dedelerinin dinsel ve toplumsal işlevleri bakımından birçok benzerlikler bulunmaktadır.

Alevi dedelerinin geleneksel olarak başlıca görevleri şu şekilde özetlenebilmektedir:

⁹³ Erdoğan Çınar, **Aleviliğin Gizli Tarihi** (İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2004), s. 124.

⁹⁴ Sedat Tamay, “Bir ibadet Ritüeli olarak “Semah” Ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi Ve Müzik Bilimi Açısından incelenmesi”, **Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, s. 181.

⁹⁵ Ahmet Taşgın, **Türkmen Aleviler** (İstanbul: Ataç Yayınları, 2006), s. 145.

1. Sosyal ve dinsel bakımdan topluma liderlik ederek, davranışlarıyla ve yaşantısıyla topluma örnek olma,
2. Toplumu irşat (aydınlatma) ve bilgilendirmek,
3. Toplumda birliği berberliği ve dayanışmayı sağlamak,
4. Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetmek,
5. İnsanlar arasında adaleti sağlamak, suçluları düşkün etmek,
6. İnançları ve gelenek-göreneklere yaşatmak ve aktarmak,
7. Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların ve hastaların başvuru yeri olmak.⁹⁶

Geleneksel anlamda her talibin görgü ve sorgusu, bağlı bulunduğu ocağın dedeleri tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde dedeler de bağlı oldukları mürit ocağının dedeleri tarafından görülüp takip edilmektedir. Anadolu Alevi toplumu, kendi içerisinde geliştirmiş olduğu sosyal kontrol mekanizması ile üyelerini bu şekilde denetleyerek kontrol altında tutmaktadır.⁹⁷

1.3.6. Alevilikte Musahiplik ve Düşkünlük

Alevilikte en önemli konulardan birisi de musahip kardeşliğidir. Musahiplik, Alevilerde yol kardeşliği anlamında kullanılır. Bu kardeşlik “kan kardeşliği”, “kan yolu ile akrabalık” dışında kurulan sosyal-toplumsal bir akrabalıktır. Kan bağına dayanan akrabalık bir anlamda zorunlu akrabalık iken, bu türdeki akrabalık tamamen gönüllülük esasına dayalı bir akrabalıktır.

Alevilerin temel ibadeti olan cem törenleri iki türlü yapılır. Birincisi “Birlik Cemi” İkincisi ise sadece evli veya musahip olan çiftlerin katıldığı cemlerdir. Bu cemlere “Görgü Cemleri” de denir. Bu cemlerdeki katılımcılar bir anlamda musahip olmuş, yola girmiş olanlardır.⁹⁸

⁹⁶ Ali Yaman, **Kızılbaş Alevi Ocakları** (Ankara: Elips Yayınları, 2006), s. 69.

⁹⁷ Harun Yıldız, “Amasya Yöresi Alevi Ocakları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Cilt-Sayı: 4-19 (2011), s. 239.

⁹⁸ Birol Azar, Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt-Sayı:2-3 (Temmuz 2013), s. 82.

Görgü Cemlerinde her şey daha disiplinli ve kuralcıdır. Musahip olmayanlar bu cemlere alınmazlar. Musahip olma bu cemlere katılabilmenin ön şartı olarak kabul edilmiştir. Anadolu Aleviliğinde musahiplik çok fazla önemsenmiştir.

Musahipliğin önemini Pir Sultan Abdal şöyle dile getirir:

“Musahipsiz kişi ceme gelür mü?

Ettiği niyazlar kabul olur mu?

Muhammed, Ali yolundan derman bulur mu?

Yine farz içinde farzdır musahip.

Musahipsiz kişi ceme götürme,

Tecellisi bozuk Hakk’a götürme,

Musahipsiz ile durup oturman,

Yine farz içinde farzdır musahip.”⁹⁹

Alevi-Bektaşî inancında kişinin “ Musahibi” olma yükümlülüğü yedi farzdan, yani yerine getirilmesi gereken yedi yükümlülükten biridir ve bunun temeli Hz. Muhammed’le, Hz. Ali’ye kadar giden bir yoldur.¹⁰⁰

Anadolu Aleviliğinde musahipliğin dayanmış olduğu temel, Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin kardeş olmalarıdır. Bu bağlamda, musahipliğin hicretten hemen sonra Medine’de Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin kardeş olmalarına dayandığına inanılır. Bunun, Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye yapmış olduğu hicretten sonra Medineliler (Ensar) ile Mekkeliler (Muhacir) arasında yapılan kardeşlik anlaşmasına dayandığı kabul edilir. Alevi-Bektaşî çevrelerde yaygın olan görüş budur. Ancak burada tarihi bir gerçekliğe de işaret etmek gerekir.

Bilindiği üzere Hz. Ali, Hz. Muhammed’in amcasının oğludur, yani aralarında akrabalık bağı mevcuttur. Alevi-Bektaşî geleneğine göre akrabalar arasında musahiplik bağı kurulamaz. Böylece burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır Dolayısıyla ülkemizde yaşayan Alevi-Bektaşî çevrelerde görülen musahipliğin dönem dönem değişiklik gösterdiği ve dönemin şartlarına göre şekillendirildiği anlaşılmaktadır.

⁹⁹ Ömer Uluçay, **Alevilikte Cem Nefesleri** (Adana: Gözde Yayınları, 1996), s. 40.

¹⁰⁰ Azar, **Ön. Ver.**, s. 78.

Medine'ye göç eden Müslümanlar mallarını ve bütün birikimlerini Mekke'de bıraktıklarından ihtiyaç içerisinde idiler. Hz. Peygamber, muhacirleri yeni toplumla daha iyi bütünleştirmek için onları Medineli Müslümanlarla bir çeşit kardeşlik sözleşmesiyle birleştirdi. Aslında Medine'ye hicret edildiğinde bazı muhacirler daha önce tanıdıkları kimseler yanında hemen yakın bir alaka ve misafirperverlik buldular. Fakat bu sınırlı bir şekilde olmuştu. Hz. Peygamber daha kalıcı bir çözüm için girişimde bulunmuştur.

Allah Resulü, hicretten yaklaşık beş ay kadar sonra Mekke'den gelenler ile Medineli ailelerin başkanlarının katıldığı büyük bir meclis toplamış ve muhacirlerin bu yeni yerleşim merkezine uyum ve intibaklarını kolaylaştırmak amacıyla basit, etkili ve somut bir hâl tarzı ortaya koyarak onları samimi bir iş birliğine teşvik etmiştir. Medineli her bir aile başkanı, en azından refah ve maddi genişlik içinde bulunanlar, Mekkeli bir göçmen aileyi kendi yanına almaları kararlaştırılmıştır.¹⁰¹

Bu şekilde meydana gelen kardeşlik ilişkisine göre kardeş ilan edilenlerin her ikisi de birlikte ve ortak çalışacaklar, elde ettikleri kazancı aralarında paylaşacaklar ve hatta birbirlerine mirasçı bile olacaklardı. Bu anlaşmaya göre kardeşler, her durumda birbirlerine yardım edeceklerine söz vermişlerdi. Yapılan istişare ve görüşmelerden sonra herkes bu düşünceye rıza gösterip kabul etmiş ve Hz. Peygamber hiç vakit geçirmeden bir miktar Mekkeliyi aynı sayıda Medineli ile yan yana yerleştirdi. Bunlardan bir kısmının ahdi kardeşlik bağı kura çekmek suretiyle gerçekleştirilmişti. Bu sırada Hz. Muhammed, eşleşmede tek kalan Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak ilan etti. Alevi-Bektaşî kaynaklarına göre musahiplik uygulamasının temeli bu tarihi hadiseye dayanmaktadır. Onlar, Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında gerçekleştirilen bu kardeşlik ahdinin bir sünnet olduğunu da kabul etmişlerdir.¹⁰²

Anadolu Aleviliğinde Musahip şöyle olunur: İyi anlaşılan iki arkadaş “yol kardeşi” olmaya karar verdiklerinde önce ailelerinin ve eşlerinin bu konuda rızalarını almaları gerekir. Musahiplik taraflardan biri ölmedikçe bir kere yapılır. Hayatta sadece bir kişi ile yapılır. Evli olunması ve eşlerinde benimsemesi, anlaşması şarttır.

¹⁰¹ İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı** (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), s. 141-142.

¹⁰² Halil İbrahim Bulut, “Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 65 (2013), s. 108-109.

Eđitim düzeyleri, sosyal-toplumsal konumları ve ekonomik yapılarının birbirleriyle uyumlu olmaları gerekir. Bu uyum sağlanmazsa ileride sorun çıkabilir. Tabi en önemlisi de iki musahibin ve eşlerinin çok iyi anlaşması gerekir. Musahip eşleri birbirinin kardeşi, çocukları da kendi çocukları sayılır. Kan bağı ile olan amca çocukları, teyze, hala çocukları birbirleriyle evlenebildiği halde musahip çocukları asla birbirleriyle evlenemezler. Onlara evlilik dūřmez.¹⁰³

Alevi toplumsal yaşamında “razılık” konusu da büyük önem taşımakta olup, Aleviliğin temel ibadeti olan Cem törenine katılanlar birbirinden razı olmadan başlamaz, önce mecliste bulunan herkesten razılık alınır.

Anadolu Aleviliđinin diğer bir önemli toplumsal kurumu da dūřknlktr. Dūřknlk, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan suların değerlendirmesini yaparak toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rolü üstlenmektedir. Birbirleriyle ilişkisini kesip konuşmayan, dargın olanlar dedenin huzurunda mutlaka barıştırılır, barışmayanlara çeşitli yaptırımlar ve cezalar uygulanır. Dūřkn olan kişiler toplum tarafından dışlanır, hatta sürgün bile edilmektedirler.

Dūřknlk bir Alevi için çok büyük bir kmsenme ve dışlanmayı da beraberinde getirir. Dūřkn olan kimseye ailesi dahi sahip çıkamaz; dūřknn musahibi de manevi açıdan topluluk önünde sıkıntılı durumdadır, çünkü onun yol kardeşi artık içinde yaşadığı toplumun dışladığı bir kiři olmuştur.

Alevilikte dūřknlk iki türlüdür:

- 1.Pir gözünde dūřknlk,
- 2.Yol dūřknlđ.

Pir gözünde dūřknlk; yola boyun eđmeyip kendi kurallarını geçerli sayarak, pirin dediklerine uymayana kendi dedesi tarafından verilen bir cezadır. Pir, “Dūřknsn” der ve bu kiři toplum içinde toplumla yařantısını sürdürür fakat yapılan cem törenlerine gelemes. Kendi rıza ve isteđi olursa bu durumda olan kiřilerin kısa sürede dūřknlkleri ortadan kalkar.

Yol dūřknlđ; herhangi bir yüz kıztartıcı suçu olmadan eşini boşayan, evli bir kadını yoldan çıkaran ve ya yoldan çıkarmaya teşebbüs eden, başkası ile nişanlı bir

¹⁰³ Orhan Türkdoğan, **Alevi-Bektaşi Kimliği** (İstanbul: Timaş Yayınları, 1995), s. 80.

kızı kaçıran, öfkesine yenik düşüp Allah'ın vermiş olduğu cana kıyan yani cinayet işleyen, daha açıkçası kendi nefesine ağır geleni başkasına uygulayan kimselerin düşkünlüğüdür.¹⁰⁴

Anadolu Aleviliğindeki gerek musahiplik olsun gerekse düşkünlük olsun her iki uygulamanın da ortak amacı cemaatin ve toplumun birlik ve beraberliğini korumak ve çıkabilecek toplumsal sorunların önüne set çekebilmektir. Bu şekilde bazı olumsuz tutum ve davranışlara daha meydana gelmeden engel olunmaktadır.

¹⁰⁴ Zülfikar Özbilgin, Alevilikte Düşkünlük, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 60 (2011), s. 412.

II. BÖLÜM: TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

2.1. TEVELLÂ VE TEBERRÂ KAVRAMI

Tevellâ; yakınlık anlamına gelen Arapça “ve-le-ye” sözcüğünden türetilmiş olup,¹⁰⁵ sözlükte; herhangi bir şeyi sürdürmek, birine yardım etmek, birini sevmek, biriyle dost olmak, birini dost edinmek,¹⁰⁶ dost edilene bağlanmak ve yaklaşmak, bir işi üzerine almak, yakın akrabalık gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.

Tasavvufî kullanım olarak tevellâ; Hz. Ali ve soyunu dost saymak ve dost edinmek,¹⁰⁷ Hz. Ali ve soyunu sevmek, Onlardan yardım ve şefaât dilemek, anlamlarına gelmektedir.

Terim anlamıyla kullanılan tevellâ ise İslam Tarihinde devlet başkanlığı, dolayısıyla siyasî hâkimiyet konusunda kendileri gibi düşünenlerle dostluk içinde bulunma anlamında Şia mezhebinin farklı gruplarınca ve özellikle İmamiyye Şia’sınca kullanılan ve benimsenen bir inanç esasıdır.¹⁰⁸

Sözlük ve terim anlamlarını birlikte ele aldığımızda tevellâ kavramı, başta Hz. Ali olmak üzere Ehl-i beyt’e ve Ehl-i beyt mensuplarına karşı derin bir sevgi beslemek ve onları dost edinmektir.¹⁰⁹

Tevellâ inancının karşı anlamında kullanılan ve zıttı olan teberrâ ise sözlükte uzaklaşmak, uzak durmak,¹¹⁰ yüz çevirmek,¹¹¹ sevilmeyen biriyle ilgiyi kesip ondan uzaklaşmak, hastalıktan kurtulup şifa bulmak anlamlarındaki “berie” kökünden türemiştir.¹¹²

¹⁰⁵ Ahmed Hasan ez-Zeyad, İbrahim Mustafa, , Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccar, **Mu’cemü’l-Vasit** (Kahire: Daru’d-Dağve Yayınevi, 1960), s. 1113.

¹⁰⁶ Yaşar Çaybayır, **Ötüken Türkçe Sözlük**, Cilt:5 (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007), s. 4785.

¹⁰⁷ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü** (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000), s. 506.

¹⁰⁸ **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** , Tevellî, Cilt:41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), s. 4.

¹⁰⁹ Irene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe** (Çeviren: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998), s. 253-320-359.

¹¹⁰ **Erkanname**, Hazırlayan: Doğan Kaplan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), s. 260.

¹¹¹ Çaybayır, **Ön.Ver.**, s. 4661.

¹¹² Hasan ez-Zeyad, **Ön.Ver.**, s.80.; **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), s. 214.

Terim olarak teberrâ (teberri, beraet); İmamiyye Şiasî'nin devlet başkanlığı dolayısıyla siyasî hakimiyet konusunda kendileri gibi düşünmeyen kişi, grup ve zümrelerle var olan ilişkisini kesmek ve onlarla olan bağlarını koparmasıdır. Daha açık bir ifadeyle teberrâ, Hz. Ali'nin ve Onun soyunun karşısında olan ve Onun halifeliğini tanımayan Muaviye, Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek, onları sevmemek,¹¹³ onlara buğzetmek ve lanet etmek¹¹⁴ anlamına gelmektedir.

Tevellâ ve teberrâ inancının ilk olarak ortaya çıkmasında etkili olan sebeplerin başında erken dönem İslam Tarihinde meydana gelen siyasî olaylardır. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı, Raşit Halifeler döneminin dördüncü Halifesi olan Hz. Ali'nin karşılaşmış olduğu zorluklar, Hz. Osman'ın kanından sorumlu tutularak suçlanması, çıkan siyasî kargaşa ortamı ve sonunda bir Harici tarafından suikastla şehit edilmesi Müslümanları derinden yaralamıştır. Hz. Ali'den sonra Onun oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi, İslam toplumunu yine aynı şekilde derinden sarsmış, Hz. Peygamber'in çok sevdiği torununa reva görülen uygulama o dönemde olduğu gibi günümüze kadar devam eden süreçte bütün Müslümanların üzüntü ve aynı zamanda nefretle andığı bir mesele olmuştur.

Aslında Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Zira daha önce, Hz. Ali'nin diğer oğlu Hz. Hasan, ortaya çıkan hilafet mücadelesi nedeniyle, Müslümanların birbirlerine karşı kin gütmelerinin önüne geçmek ve kanlarının dökülmesini önlemek amacıyla hilafet makamından feragat ederek hilafeti Muaviye'ye bırakmak zorunda kalmıştır.¹¹⁵ Ehl-i beyt'in önemli şahsiyetlerinin karşı karşıya kaldığı bu zorluklar Müslümanlar arasında büyük bir üzüntüye sebep olmuş, bu aynı zamanda Emevî yönetimine karşı nefret şeklinde kendisini göstermiştir.

Daha sonra gelişen siyasî olaylar ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan Şia İslam düşüncesi tevellâ ve teberrâ inancını bir iman esası olarak kabul etmiştir. Bu grup, teberrâ inancını Ehl-i beyt'e yapılanların en başta sorumlusu olarak gördükleri

¹¹³ Hançerlioğlu, **Ön.Ver.**, s. 497.

¹¹⁴ Melikoff, **Ön. Ver.**, s. 253.

¹¹⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Mehmet Ali Kapar, Hz. Hasan'ın Halifeliği ve Hasan-Muaviye Antlaşması, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** (Konya- 1997) s. 67-80.

Muaviye ve Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek ve onları sevmeyip onlardan nefret etmek anlamında kullanmışlardır.

2. 2. İLK DÖNEM SİYASİ OLAYLARIN TEVELLÂ VE TEBERRÂNIN OLUŐUMUNA ETKİSİ

Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer'den sonra halife olan Hız. Osman dönemi bazı problemlerin gün yüzüne çıktığı bir dönem olarak bilinir. Halife Hız. Osman on iki yıllık hilafeti döneminin ilk altı yılında Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer gibi ülkeyi her kesimi memnun edecek şekilde yönetmiş, ancak ikinci altı yılında kendisinin de mensubu olduğu Ümeyye oğullarının etkisi altında kalmıştır. Hız. Osman İslam'a giriş ve hizmette önceliği olmayan yakın akrabalarını devletin önemli mevkilerine getirmesi sebebiyle eleştirilmiş ve sonrasında bu kişilerin işlediği hatalardan dolayı suçlanmıştır.

Bu arada siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda meydana gelen değişimler gerek Medine ve gerekse diğer bölgelerde yönetimden rahatsız olanların sayısını arttırmıştır. Nihayetinde gayri müslimlerin de destek vermesiyle Küfe, Basra ve Mısır gibi bölgelerde güç kazanan muhalifler, Medine'ye gelerek halifeyi eleştirmiş, tehdit etmiş ve sonunda Hız. Osman'ı katletmişlerdir. Bu üzücü ve vahim hadisenin sonrasında Hız. Ali, hilafet makamına geçmek zorunda kalmış ve Müslümanların birliğini sağlamaya çalışmıştır.

Hız. Ali'nin hilafet makamına geçtikten sonraki ilk icraatı Hız. Osman döneminde atanan valileri değiştirmek olmuştur. Ancak şam Valisi Muaviye, Hız. Osman'ın ölümünden Hız. Ali'yi sorumlu tutarak Ona biat etmemiş ve iktidarı Haşimilere bırakmayacağını açıklamıştır. Aslında Onun Hız. Ali'ye biat etmeyişinin ardında Emevî-Haşimi çekişmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu olayların akabinde Hız. Ali ümmetin birlik ve beraberliğini sağlamak amacıyla kendisine itaat etmeleri için şamlılar üzerine yürüme kararı almıştır. Cemel ve arkasından Sıffin Savaşına uzanan olaylar zinciri bu çekişmenin bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Böylece, Müslümanlar arasında siyasî açıdan bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır.

Haricilik ve Şia gibi mezheplerin ortaya çıkışında, bu bunalımlı dönemin rolü büyük olmuştur.¹¹⁶

Müslümanlar arasında meydana gelen Cemel, Sıffin ve Kerbela gibi üzücü hadiselerin tarihi seyrine ayrıntılı olarak girmeden, bu olayların tevellâ, teberrâ inancı, Hz. Ali ve Ehl-i beyt üzerine etkilerine aşağıda değineceğiz.

2.2.1. Cemel Savaşı

Osman bin Affan'ın şehit edilmesinden sonra Müslümanların çoğu Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmişti. Hatta halife adaylarından Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah da Hz. Ali'ye biat etmişlerdi, fakat daha sonra onlar da Hz. Osman'ın intikamını almak için Hz. Aişe'ye katılıp Hz. Ali'ye isyan etmişlerdir. Hz. Ali başa geçince bir önceki halife Hz. Osman'ın akrabaları olan Ümeyye oğullarını devlet işlerinden uzaklaştırmaya başladı.

Halife Osman'ın öldürülmesi ve yerine Hz. Ali'nin halife seçilmesi ile birlikte Emevî-Haşimi mücadelesi yeniden başlamıştır. Şam Valisi Muaviye, öldürülen akrabası halife Hz. Osman'ın kanını Hz. Ali'den talep ederek Onun ölümünden Hz. Ali'yi sorumlu tutmuştur.¹¹⁷ Talha ve Zübeyr ise Hz. Osman hayatta iken onu eleştirmişler ve aleyhinde bulunmuşlardı. Bunlar başlangıçta Hz. Ali'ye biat etmişler fakat ümit ettikleri valilik taleplerine olumlu cevap alamayınca Ona karşı tavrı almışlardı. Basra Valisi Abdullah ile Talha ve Zübeyr'in Mekke'ye gidip hac dolayısıyla burada bulunan Hz. Aişe'ye katılmaları ve Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere bir araya gelmeleri, Emevîoğulları için bulunmaz bir fırsattı. Aralık 656 yılında meydana gelen Cemel Savaşı'nda Hz. Aişe'nin ordusunun mağlubiyeti, bu savaşa katılan Ümeyye oğulları kanadının da mağlubiyeti oldu. Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam bu savaşta hayatını kaybetti. Hz. Ali, savaşı kaybeden Hz. Aişe'ye herhangi bir zarar vermedi ancak Onu Medine'ye geri gönderdi.¹¹⁸

¹¹⁶Halil İbrahim Bulut, Haricilik ve Günümüze Yansımaları, **Usûl İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, (Adapazarı: 2009), s. 44.

¹¹⁷Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. İbrahim Sarıçam, **Emevî-Haşimi İlişkileri** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997).

¹¹⁸Neşet Çağatay, İbrahim Agâh Çubukçu, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (Ankara-1985), s. 11.

2.2.2. Sıffin Savaşı

Cemel Savaşından sonra Basra'yı ele geçiren Hz. Ali, Kufe'ye giderek ülkeyi buradan yönetmeye başladı. Hz. Ali, Müslümanların siyasi birliğini sağlamak amacıyla Şam Valisi Muaviye'yi bir kere daha kendisine biat etmeye davet etti. Muaviye Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğü düşüncesini yenileyerek, katillerinin bulunup cezalandırılması gerektiğini öne sürerek biat çağrısını kabul etmedi.

Sıffin Savaşı, en başından itibaren barış görüşmelerinin yoğunluğu ile dikkat çekmektedir. Bir süre savaş hali ardından başlayan barış görüşmeleri ile savaş ve barış adeta iç içe geçmiş durumdadır. Hz. Ali her fırsatta Muâviye'ye elçi göndermiş fakat bunlardan hiçbir somut netice elde edememiştir. Elçiler her defasında eli boş geri dönmüşlerdir.¹¹⁹

Barış görüşmelerinden bir sonucun çıkmaması orduların tekrar savaşa başlaması anlamına gelmektedir. Dolayısı ile görüşmelerin kesilmesi ile taraflar tekrar savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Sıffin Savaşı'nın bu ikinci ve aynı zamanda son safhasıdır. Gerek Muâviye ve gerekse Hz. Ali, askerlerini savaşa teşvik etmişler ve savaş tekrar başlamıştır.

Sıffin Savaşı'nın şiddet açısından ulaşılmış olduğu son nokta ise Leyletü'l-Herir'dir. Leyletü'l-Herir, 3-4 ay kadar devam eden Sıffin Savaşı'nın bir gece ve bir gündüz kesintisiz devam eden safhasını teşkil etmektedir. Bu safha, Temmuz ayının yirmi yedisini yirmi sekizine bağlayan gecedir (9-10 Safer 37). Bu gece sabaha kadar devam eden yoğun çarpışmalar yaşanmıştır. Bu zamana kadar sabahtan başlayan ve öğlen sıcağında sona eren muharebeler o gün sona ermemiş, ertesi günün kuşluk vaktine kadar devam etmiştir.¹²⁰

Savaşın uzaması ve kayıpların giderek artması nedeni ile her iki tarafın askerlerinin bir barış ve anlaşma beklentisi içerisine girmiş olmalarına rağmen, Hz. Ali tarafının galibiyete daha yakın olması sebebiyle savaşı durdurma hamlesi karşı taraftan gelmiştir. Çarpışmalar sırasında Şam tarafı mücadelenin kendi aleyhlerine döndüğünü görmüştür. Hz. Ali tarafının savaşı kazanmak üzere iken Amr b. Âs'ın

¹¹⁹ Hasan Yaşaroğlu, "Sıffin Savaşı ve Taihin Gizlediği Bir Gerçek; Ali Muaviye Mütarekesi", **Turkish Studies Dergisi**, Sayı:9-1, (Ankara:2014), s. 625.

¹²⁰ İsmail Yiğit, "Sıffin Savaşı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), s. 108.

fikriyle Muaviye taraftarları Kur'an sayfalarını mızraklarının uçlarına asarak aralarında Kur'an'ın hakem olması fikrini ortaya attılar.

Hız. Ali, bunun bir savaş hilesi olduğunu, asıl amacının kendi bütünlüklerini bozmak olduğunu ve savaşa devam edilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat savaşın durdurulmasını isteyen askerler Onu dinlemedikleri gibi savaşı durdurmadığı takdirde kendisini Muâviye'ye teslim etmek veya öldürmekle tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine Hız. Ali savaşı durdurmak zorunda kalmıştır. Ardından halifeye karşı direnenlerden Eş'as b. Kays karşı tarafın niyetini öğrenmek için onların yanına gitmiştir. Muâviye de maksatlarının aralarındaki anlaşmazlığı Kur'an'ın hakemliğine başvurmak suretiyle çözmek olduğunu söylemiştir. Buna göre iki tarafı temsil etmek üzere seçilecek iki hakem halifelik meselesini Kur'an'ın hükmüne uygun olarak çözümlenmesini kararlaştırmışlardır.

Her iki tarafın hakemlerinin seçilmesinin ardından iki taraf arasında hakemlerin uyacağı kuralların belirlendiği metin (tahkimnâme) hazırlanmıştır. İki tarafın verilecek hükme uymayı taahhüt ettiği metne göre bir araya gelecek iki hakem halifelik meselesini Kur'an'a, Kur'an'da bir hüküm bulamazlarsa sünnete başvurarak âdilâne çözecekti. (13 veya 17 Safer 37 / 31 Temmuz veya 4 Ağustos 657). Bu sırada Hız. Ali'nin ordusunda yeni bir bölünme ortaya çıktı. Eş'as b. Kays tahkimnâmeyi okurken Temimliler'den bazıları "lâ hükme illâ lillâh" hüküm ancak Allah'ındır sözüyle halifelik meselesinin iki hakemin takdirine bırakılmasına itiraz etti. Çoğu Temim Kabilesi'nden yaklaşık on iki bin asker Kufe'ye dönüş sırasında ordudan ayrılıp Kufe yakınındaki Harûra'ya çekilmiş ve ilk Hârici zümresini oluşturmuş oldular.¹²¹

2.2.3. Kerbela Olayı

Kerbela hadisesi 10 Ekim 680'de (Hicri 10 Muharrem 61), bugünkü Irak toprakları içerisindeki Kerbela şehrinde, Hız. Peygamberi'nin torunu Hız. Hüseyin'e bağlı küçük bir birlik ile Emevî Halifesi Muaviye b. Yezid'in ordusu arasında meydana gelmiştir.

¹²¹ a.g.m., s.108.

Emevî Halifesi Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid'in halife olmasıyla birlikte Kufe'deki Emevîlere karşı yönetim muhalifleri, harekete geçerek Mekke'de bulunan Hz. Hüseyin'i şehirlerine davet etmeyi kararlaştırmışlar. Bu amaçla Kufe'deki muhalifler Süleyman b. Surad'ın evinde toplanarak Hz. Hüseyin'e hitaben bir mektup kaleme almışlar, yazılan mektupta, Hz. Hüseyin'in Kufe'ye gelerek dağınık durumda olan Müslümanları Yezid'e karşı toplamaya çağırılmışlar, şayet şehirlerine gelirse kendisini halife ilan ederek Yezid'e karşı savaşacaklarına dair söz vermişlerdir.¹²²

Hz. Hüseyin, kendisini Kufe'ye davet eden mektupları alınca harekete geçmeye karar vermiştir. Onun gitme hazırlıklarından haberdar olan Abdullah b. Abbas, Iraklılara güvenmemesi gerektiğini, Onu çağırın insanların kendisini her an terk etme ihtimali olduğunu söylemiştir. Bu ikaza rağmen, Hz. Hüseyin yolculuk hazırlıklarını tamamladıktan sonra Hicret'in 60. yılında Zilhicce ayının sekizinci günü (9 Eylül 680) ailesiyle birlikte Mekke'den Kufe'ye doğru yola çıkmıştır.¹²³

Kufe'de bulunan taraftarları aracılığıyla gelişmelerden haberdar olan Yezid, istişarede bulunduğu bazı kimselerin de tavsiyesiyle Ubeydullah b. Ziyad'ı Basra valiliği yanı sıra Kufe'nin de valiliğine tayin etmiş, Müslim ve Hz. Hüseyin'in faaliyetleri hususunda O'nu ikaz ederek O'ndan durumu kontrol altına almasını istemiştir.¹²⁴

Hz. Hüseyin kafilesinin Kerbela'da konaklamasının dördüncü gününde Ömer b. Sa'd b. Ebu Vakkâs, emrindeki orduyla bölgeye ulaşmıştır. Ömer b. Sa'd, Kerbelâ'ya ulaşmasının ardından Hz. Hüseyin'e niçin Kufe'ye gelmeye karar verdiğini sormuş, Hz. Hüseyin de kendisini bizzat Kufelilerin davet ettiğini, fakat oluşan yeni şartlar sebebiyle derhal geri dönebileceğini ifade etmiştir. Hz. Hüseyin, Kufe ordusu komutanına ya geri dönmesine, ya sınır şehirlerine gidip cihad etmesine ya da Yezid'in yanına giderek meseleyi bizzat görüşmesine izin verilmesini istemiştir. Hz. Hüseyin'in bu istekleri kabul edilmemiştir. Ubeydullah b. Ziyâd'dan gelen son talimatla birlikte artık savaş kaçınılmaz hale gelmiş ve sonuçta Hz.

¹²² Mustafa Asım Köksal, **Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası** (Köksal Yayıncılık, İstanbul), s. 84.

¹²³ et-Taberî, İbn Cerîr, Ebû Ca'fer Muhammed , **Târihu'r-Rusul ve'l-Muluk (Târih)**, Cilt:5 (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998). s. 382.

¹²⁴ Ünal Kılıç, **Kerbela Vakası (Tarihi Süreç) Çeşitli Yönleriyle Kerbela**, Cilt:1 (Sivas: 2010), s. 27.

Hüseyin de dâhil olmak üzere Kербela hadisesinde yetmiş iki kişi Kufeliler tarafından şehit edilmiştir. Kaynaklarda çarpışmalar esnasında Kufelilerin de seksen sekiz kayıp verdikleri rivayet edilmektedir.¹²⁵

Kербelâ hadisesi sadece siyasî sonuçlar doğurmakla kalmamış, siyasî nitelikli başlayan Şia hareketinin temel düşüncesini belirleyen en önemli sebep olarak kabul edilmiştir. Şiilik bundan sonra sadece Hz. Ali taraftarı olma boyutunu aşmış, Ona bağlı olanları, Müslümanları yönetmeyi Hz. Ali evladının ve soyunun devredilemez hakkı olduğu inancını bir dînî hüküm olarak kabul eden bir grup haline getirmiştir. Hilafet'in, Hz. Ali soyundan gelenlerin hakkı olduğu düşüncesini savunmaya, hatta bunu akidevi bir inanç ilkesi olarak benimsemeye başlamışlardır. Nitekim daha sonraki süreçte Ehl-i beyt adına atılan bütün siyasî adımların ve fikri temellendirmelerin hareket noktası Kербela hadisesi olmuştur.

Şia dünyası, Şiiliğin hareket noktası ve temel şahsîyeti Hz. Ali olmakla birlikte, Hz. Ali'nin şehit edilmesinin arka planında varlığını sürdürebilen güçlü bir siyasî kuruluş bulunmadığından, bu olayla fazla ilgilenmemişlerdir. Fakat Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini ise Şiiliğe hayat veren bir kaynak telakki ederek siyasî ve sosyal hayatın parolası haline getirmişlerdir.¹²⁶ Bu noktada da Kербela Olayı Şia inancının düşüncelerini savunmada ve yaymada önemli bir siyasî olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk dönem siyasî olayların Ehl-i beyt sevgisine yansımaları olarak yukarıda değindiğimiz Cemel, Sıffin ve Kербela hadiseleri, daha sonraki dönemlerde Müslümanlar açısından çok büyük sonuçlar ortaya koymuştur. Özellikle Şia'nın Hz. Ali ve soyuna karşı beslemiş oldukları sevgiye kaynaklık etmiş, tevellâ anlayışının itikadî bir inanç olarak kabul görmesine yol açmıştır. Hz. Peygamber'in soyu olan Ehl-i beyt'in karşılaşmış oldukları zorluklar, zulüm ve eziyetler sonraki dönemde aşırı sevgi olarak kendini göstermiştir. Ayrıca bu hadiselerden Kербela Olayı, Ehl-i beyt'e büyük sevgi besleyen Müslümanları derinden etkilemiş, Hz. Ali'nin ve oğullarının haklarını arama iddiasıyla ortaya çıkan ve Şiiliğin ortaya çıkışına zemin hazırlayan tevvabun hareketi gibi bazı hareketlerin temelini oluşturmuştur.

¹²⁵ Köksal, **Ön. Ver.**,s.105.

¹²⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, "Hüseyin", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt:18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2012), s.521.

Tevvâbûn Hareketi de, Hz. Hüseyin'i Kufe'ye davet ettikten sonra ona yardım etmeyen Kufelilerin başlatmış olduğu harekettir.¹²⁷ Hz. Hüseyin'e karşı dürüst davranmadıkları için büyük pişmanlık duyan ve işledikleri bu günahı ancak Onu şehid edenleri ve onlara emir verenleri öldürmekle kurtulabileceklerine inanan bu gruba Tevvâbûn (tövbe edenler) denilmiştir.¹²⁸

Kerbela Olayı ve akabinde meydana gelen Tevvâbûn Hareketinden sonra hilafeti tekrar Hz. Ali soyuna getirmek için yapılan mücadeleler devam etmiş, buna karşı çıkanlardan teberri edilerek uzaklaşmış ve Şia tarafından tevellâ ve teberrâ bir inanç ilkesi haline getirilmiştir.

2.3. KUR'AN-I KERİM VE HADİS-İ ŞERİFLERDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ KAVRAMI

Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde Tevellâ ve Teberrâ kavramları geçmekle birlikte kullanıldığı anlamlar Şiiilerin ve Anadolu Alevilerinin kullanımıyla tam olarak örtüşmemektedir. Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde bu iki kavram genellikle kelime ve sözlük anlamlarıyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Şia'nın anladığı manada yani Hz. Ali, Ehl-i beyt ve soyunu sevmek ya da onların düşmanlarından beri olup uzaklaşmak manasında kullanılmamıştır.

2.3.1. Kur'an-ı Kerim'de Tevellâ ve Teberrâ Kavramı

Kur'an-ı Kerim, Allah ve Peygamberinin müşriklerden beri olduğunu ilan ederek tevellâ ve teberrâ kelimeleri ve bu kelimelerin türevleri birçok ayette zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de genel olarak teberrâ, şirkten ve küfürden beri olmak ve aynı şekilde Hz. Peygamber'in kendi muhaliflerinden beri olduğunu ve muhaliflerinin de ondan beri oldukları şeklinde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim, teberrâ kelimesini sözlük anlamında kullanmıştır ve ayetlerin ortak noktaları Allah düşmanlarından ayrılış, müşrik ve kâfirlerin anlaşma ve ittifaklığınan çıkmak ve batıl takipçilerden kopmak ve ayrı durmak şeklindedir.

Tevellâ ve teberrâ kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığı yerlerin bazıları şu şekildedir:

¹²⁷ et-Taberî, Târih, **Ön. Ver.**, s. 583.

¹²⁸ İsmail Yiğit, "Tevvâbin", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt:41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), s.49-50.

إِنَّمَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوا فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
وَوَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Allah, ancak, sizinle din uğruna savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkarırlar ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi (Tevelli) yasak eder. Kim böylelerini dost edinirse, onlar zalimdirler.”¹²⁹

Surenin birinci ayetinde, İslam düşmanlarının düşmanlıklarına rağmen “meveddet” ile bağlanmak ve sırdaş olmak konusunda inananlar uyarılmakta, 7. ayette, Allah’ın inananlara düşmanlığı bırakanlara yönelik “dostluk” ilişkisine izin verdiği hatırlatılmakta, nihayet 8. ve 9. ayetlerde bu tevelli’nin sınırları verilmektedir.¹³⁰

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهُ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Kim Allah’ı, O’nun Peygamber’ini ve inananları dost edinirse (tevellâ ederse), bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir.”¹³¹

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ
عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

“İbrahim’in, babası için af dilemesi, sadece Ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, Ondan uzaklaştı (teberrâ etti). Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.”¹³²

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي
أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

“Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, “inkâr et” der; insan inkâr edince de, “Şüphesiz ben senden uzağım (teberriyim). Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım” der.”¹³³

¹²⁹ Kur’an-ı Kerim, **Mümtehin**, 60/8 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1961).

¹³⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dînî Kur’an Dili**, Cilt: 7 (İstanbul: Azim Dağıtım, 2011), s. 546-550.

¹³¹ Kur’an-ı Kerim, Maide, 5/56, **Ön. Ver.**

¹³² Kur’an-ı Kerim, Tevbe, 9/114, **Ön. Ver.**

¹³³ Kur’an-ı Kerim, Haşr, 59/16, **Ön. Ver.**

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde görüldüğü üzere tevellâ ve teberrâ kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de kullanımları kelimelerin sözlük anlamı şeklindedir.

2.3.2. Hadis-i Şeriflerde Tevellâ ve Teberrâ Kavramı

Tevellâ ve teberrâ kavramlarının hadis-i şeriflerde kullanımı ise şu şekildedir:

- 1- Resulullah (Salallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: “Kim hayızlının fercine veya bir kadının dübürüne (arka uzvuna) temas ederse veya gelecekte haber verdiğini söyleyen kâhine inanıp ona uğrarsa Muhammed’e indirilenden teberrî etmiş olur.”¹³⁴
- 2- Peygamber Efendimiz Hudeybiye Antlaşması veya Veda haccı dönüşünde Ashâb-ı kiramla birlikte Gadir-i Hum denilen yere geldiklerinde bir müddet istirahat edip, namaz kıldıktan sonra hutbe okumuş ve orada bulunanlara şu şekilde seslenmiştir; “Ben de insanım. Bir gün ecelim gelecek. Size Allah’ın kitabını (Kur’an-ı Kerim) ve Ehl-i beyt’imi (ev halkımı) bırakıyorum. Kur’an-ı Kerim’in gösterdiği yola sarılınız! Ehl-i beyt’imin kıymetini biliniz” buyurdu. Hz. Peygamber: “Ey insanlar! Siz ne üzerine şahadet edersiniz?” diye sordu. “Allah-ü Teâlâ’dan başka ilah bulunmadığına, Muhammed Aleyhisselam’ın da Allah’ın kulu ve Resulü olduğuna şahadet ederiz” dediler. Peygamber efendimiz; “Sizin veliniz kimdir?” diye sorunca; “Bizim velimiz Allah-ü Teâlâ ve Resulüdür” dediler. Peygamber Efendimiz; “Ey insanlar! Ben size kendi canınızdan evlâ değil miyim” diye sorunca; “Evet ya Resulallah!” dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz; “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır (beni seven ve yardımcı bilen kimse, Ali’yi de yardımcı bilsin). Allah’ım Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et!” buyurarak dua etti. Peygamber efendimiz Gadir-i Hum mevkiinde buyurduğu için, bu hadise Gadir-i Hum hadisi denilmiştir.¹³⁵

¹³⁴ Sünen-i Tirmizi Tercemesi, Tercüme Eden: Osman Zeki Mollamehmedoğlu, Taharet 102 (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi,1981), s.439.

¹³⁵ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc b. Müslim el-Kuseyrî en-Nisâbü'rî, **Sahîhu'l-Müslim**, III. Baskı (Riyâd: Daru's-Selâm, 2000), s. 36; Abdülbaki Gölpınarlı, **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik** (İstanbul: Derin Yayınları, 2011), s.313; Hz. Ali'nin hilafet hakkı meslesi ve Gadir Hum olayı ile ilgil bkz. Adnan Demircan, **Gadir Hum Olayı** (İstanbul: Beyan yayınları, 1996).

Yukarıda örneklerini vermiş olduğumuz Kur'an-ı Kerim ayetlerinde ve hadis-i şeriflerde, tevellâ ve teberrâ kavramları geçmekle birlikte, kullanıldıkları anlam sözlük anlamlarıdır.

Bu iki kavram, daha sonraki dönemlerde özellikle İmamiyye Şiası tarafından siyasallaştırılmış ve ona farklı anlamlar yüklenmiştir. Yoksa Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde tevellâ ve teberrâ kavramlarının kullanımı kelime anlamlarının dışında değildir. Anadolu Alevileri de Şia gibi bu kavramlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Aşağıdaki bölümlerde değinileceği gibi Bektaşî Tarikatına mensup olan bazı düşünürler bu iki kavrama tasavvufî bir anlam yüklemiş ve meseleyi daha farklı bir açıdan ele almıştır.

2.4. TEVELLÂ VE TEBERRÂ KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Tevellâ ve teberrâ inancının ilk olarak ortaya çıkmasında etkili olan sebeplerin başında erken dönem İslam tarihinde meydana gelen siyasî ve sosyal olaylardır. İslam öncesinde var olan Emevî-Haşîmi çekişmesi,¹³⁶ Hz. Peygamber'in vefatından sonra tekrar gün yüzüne çıkmış ve Müslümanlar arasında bir takım bölünmelere ve ayrışmalara sebep olmuştur. Cemel, Sıffin ve Kerbela olayları Müslümanlar arasındaki bu ayrışmayı daha da belirginleştirmiş ve safları iyice ayırmıştır. Hz. Peygamber'den sonra imametini Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunan gruplar bu konuda ısrarcı olmuşlar ve Hz. Ali'nin imametini dînî bir inanç ilkesi olarak görmüşlerdir.

Daha sonra gelişen siyasî olaylar ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan Şia İslam düşüncesi tevellâ ve teberrâ inancını bir iman esası olarak kabul etmiştir. Şia; Ehl-i beyt'e yapılanların en başta sorumlusu olarak gördükleri Muaviye ve Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek ve onları sevmeyip onlardan nefret etmek anlamında teberrâ kavramını kullanmışlardır.

¹³⁶ Bu konuda ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. İbrahim Sarıçam, **Emevî-Haşîmi İlişkileri** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997).

2.5. HARİCİLER'DE TEVELLÂ VE TEBERRÂ

Tevellâ ve teberrà kavramlarını İslam tarihinde ilk defa kullananlar ilk siyasî fırka olan Hariciler olmuştur. Erken dönem, ilk siyasî ayrılıkların ortaya çıktığı ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulamadığı bir dönemdir. Tahkim olayı olarak bilinen ve hakemlere başvurularak çözüm yoluna gidilmesine karşı çıkan Hariciler, Hz. Ali başta olmak üzere kendileri gibi düşünmeyen bütün Müslümanlardan ilgilerini kestiklerini ortaya koyarak teberrà anlayışını yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Ezarikiler'in kurucusu olarak kabul edilen Nâfi bin el-Ezrak kendisiyle birlikte savaşa katılmayanlarla ilişkisini kestiği ve onlardan teberri ettiğini söylemesi ve onlardan uzaklaşması tevellâ ve teberrà kavramlarının erken dönem İslam tarihinde Hariciler tarafından kullanıldığını bizlere göstermektedir.¹³⁷

Kendi aralarında bölünmenin çok daha hızlı olduğu Hariciler, kendileri gibi düşünmeyen, görüşlerini paylaşmadıkları her grupta ilişkilerini kesmişler hatta daha da ileri giderek onları tekfir etmişlerdir.¹³⁸ Çeşitli, sosyal, ekonomik ve kültürel çatışmanın meydana geldiği erken dönem İslam Coğrafyasında dînî ve siyasî grupların birçoğunda Haricilerin bu özelliğini görmek mümkündür. Birçok siyasî kargaşanın meydana geldiği, III. Halife Hz. Osman'ın muhaliflerce şehit edildiği Hz. Osman'dan sonra hilafet makamına getirilen Hz. Ali'nin çıkan olayları bastırmakta zorlandığı bir dönemde Müslümanlar arasındaki kopuş hız kazanmıştır. Daha sonraki siyasî gelişmelerde Müslümanlar Cemel ve Sıffin savaşlarında karşı karşı karşıya gelerek birbirlerini öldürmüşlerdir. Merkezi devlet otoritesinin zayıflamasından dolayı bazı gruplar kendi düşüncelerine göre hareket ederek hilafet makamındaki Hz. Ali'ye karşı çıkmışlar ve Ondan ayrılmışlardır. Bu karmaşık siyasî olaylardan sonra daha önce tabanı olan fakat kendisini ortaya çıkarmaya fırsat bulamayan Harici düşüncesi ortaya çıkmış ve Müslümanlar arasında taraftar bulmuşlardır.

Diğer bir taraftan Hariciler, İslam'ın emri olan "Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker" (İyiliği emretmek ve kötülüklerden alıkoymak) prensibini uygulamakta İslam'ın ruhuna aykırı düşen uygulamalar içinde olmuşlar, İslam'a davet adı altında Müslümanlara işkence edip katletmeye varan aşırılıklar göstermişlerdir.

¹³⁷ Ebu'l Hasan el-Eş'arî, **Makalâttu'l-İslamîyyin ve İhtilafu'l-Musallin**, nşr: Helmut Ritter, (Weisbaden:1980), s. 86-87.

¹³⁸ Abdulkahir Bağdadi, **el-Fark Beyn el-Fırak**, Önsöz ve Notlarıyla Çeviren: Ethem Ruhi Fıçlalı, (Altıncı Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), s. 57.

Dînî bir düşünce ve hassasiyetle ortaya çıkan ama gelişen siyasî-toplumsal olaylar ve kontrolsüz bir şekilde büyümeyle siyasî bir grup haline gelen Hariciler, Müslümanlar arasındaki derin ve kesin ayrışmanın ve ayrılığın ilk tohumlarını ekmişlerdir.¹³⁹

Hanife oğullarından olan Nâfi bin el-Ezrak'a tâbi olan Harici fırkası Ezarikiler, Haricilerin en kuvvetli ve en kalabalık gurubu olarak bilinmektedir.¹⁴⁰ Kendilerine karşı çıkanların sadece Müslüman olmadıklarına değil, aynı zamanda müşrik olduklarına, ebedî olarak cehennemde kalacaklarına ve kanlarının helâl olduğuna inanan Ezarikiler, kendilerinde olmayan diğer grupları tekfir etmişlerdir. Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, Nafi b.el-Ezrak'ın ortaya çıkardığı meseleler arasında kendilerinden başkaları hakkında Allah rahmet etsin şeklindeki Allah'tan dua isteyerek rahmet dilemeyi men etmiş olduğunu nakletmiştir.¹⁴¹

Ezarikiler'in kurucusu olarak kabul edilen Nâfi bin el-Ezrak kendisiyle birlikte savaşa katılmayanlarla ilişkisini kestiği, fakat daha önce bunları benimseyip sevenlerden teberri etmediği, Necde b. Amir'e mensup olanların Ebu Füdeyk'ten teberri ettikleri dikkate alındığında teberrâ ve tevellâ yöntemlerinin Hariciler arasında erken dönemden itibaren kullanıldığını söylemek mümkün gözükmektedir.¹⁴²

2.6. ŞİA'DA TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

Hariciler kendi düşüncelerini kabul etmeyen ve kendilerinden olmayanlardan uzaklaşmak ve onlarla bağı koparmak anlamındaki teberrâ kavramını kullanmışlardır. Tevellâ ve teberrâ kavramlarını ilk kullananlar Harici fırkalar olsa bile bu kavramları bir inanç esası olarak ortaya koyan ve kullananlar Şia mezhebinin çeşitli kolları olmuştur. Hz Ali'nin İmametiyile yakından ilişkili olan tevellâ ve teberrâ bu noktada bütün Şii gruplar tarafından kabul edilse de, yapmış olduğumuz

¹³⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Harun Yıldız, **Kendi Kaynakları Işığında Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi** (Ankara: 2010), s. 101-175.

¹⁴⁰ İbrahim Agah Çubuk, Çağatay Neşet, **İslam Mezhepleri Tarihi** (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985), s. 46.

¹⁴¹ Bağdadi, **Ön. Ver.**, s. 60.

¹⁴² el-Eş'arî, **Ön. Ver.**, s. 214-215.

kaynak araştırmalarımızda bu kavramları kullananların özellikle İmamiyye Şia'sı ve Sabbe (Teberrâiyye) olarak karşımıza çıktığı gözükmektedir.

2.6.1. İmamiyye Şiası

Velayet kökünden gelen tevellâ, Hz. Peygamber ve Onun aile fertlerini sevmek, onların haklarını yerine getirme, beraet kökünden gelen teberri ise Hz. Peygamber'i ve Onun neslini sevmeyenlerle ve onlara tabi olmayanlarla irtibatı kesmek, onlara muhabbet göstermemektir. İmamiyye Şiasının bu konudaki ölçüsü Ehl-i beyt'i özellikle imamları sevenleri, onlara saygı gösterenleri sevmek, onlara kavlen ve fiilen karşı çıkanları sevmemek, onlarla her türlü münasebeti kesmek şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sebeple herhangi bir kimse hakkında müsbet veya menfi bir hüküm verecekken, Hz. Ali ve Ondan sonraki imamlarla münasebeti ele alınarak, onlara karşı muhalefet etmiş, savaşmış, kılıç çekmiş ise bu kimsenin İslam'la münasebeti ona göre değerlendirilir.¹⁴³

İmamiyye Şia'sının tevellâ ve teberrâ anlayışı sonraki dönemlerde değişik aşamalardan geçerek bir mezhep prensibi ve ilkesi haline gelmiştir.¹⁴⁴ İmamiyye Şiası imamet ve buna benzer inançları sebebiyle kendileri gibi düşününlerle ilişkilerini sürdürmeleri onlara sevgi ve muhabbet beslemeleri anlamında tevellâyı bir inanç esası olarak kullanmışlardır.¹⁴⁵

Şii kaynaklarında, başta Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer olmak üzere, Hz. Ali'nin düşmanlarından ilk teberri eden ve onların küfre girdiğini söyleyen kişinin Abdullah b. Sebe olduğu ileri sürülür.¹⁴⁶

Şia literatüründe daha çok nasıbe diye anılan Hz. Ali ve evlatlarına karşı olan kimselerle ilgili özel hükümler bulunmaktadır. Sözlükte “bir şeyi ortaya dikmek; birine karşı kötülük ve düşmanlık besleyip bunu izhar etmek” anlamındaki nasb kökünden türeyen nasıbe kelimesi kin ve düşmanlık besleyenler manasına gelir.

¹⁴³ Mustafa Öz, **Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları** (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), s. 278.

¹⁴⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, **İmamiyye Şiası** (İstanbul, Kent Basımevi, 1984), s. 235.

¹⁴⁵ Mustafa Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü** (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), s. 540.

¹⁴⁶ Kummi ve Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l- Fırak-Fıraku's-Şia**, Çeviren: Sabri Hizmetli, Hasan Onat, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004).

Nâsibe (nâsıbiyye, nevâsıb), İmâmiyye Şiası literatüründe Hz. Ali'ye, evlatlarına ve taraftarlarına karşı olan zümrelere verilen bir isimdir.¹⁴⁷ İmâmiyye Şiası, fikirlerine muhalefet edilmesi ve kendilerine karşı takıyye uygulanması gereken muhaliflerini “ehl-i hilâf” diye belirtir. Ehl-i hilaf içinde muhalefetleri ileri durumda olanlara nâsibe denilir. Bunlar genellikle Hariciler ve Emevîler olarak düşünülürse de zaman zaman kapsamın genişletilerek ehl-i hilafın tamamını içine aldığı görülür.¹⁴⁸

Hz. Ali ve Muaviye taraftarlarının birbirini itham etmeleri Hz. Ali'nin vefatından sonra devam etmiş, bir taraftan Hz. Ali muhaliflerinin küfre girdiği ileri sürülürken diğer taraftan Onun ve mensuplarının idarede yetersiz olduğu söylenmiştir. Bu dönemde Hz. Ali taraftarları, Muaviye ve yandaşlarıyla ilgili teberrilerini siyasî propaganda aracı şeklinde kullanıyor, ilk iki halifeye yönelik teberrilerini, onların Hz. Ali'ye Allah tarafından verilen hakkın kullanılmasına engel olmaları iddiasına dayandırıyor. Aynı devirlerde İmamiyye düşüncesine ait âlimlerin nakillerinde velâyet dînî bir prensip diye öne çıkarılıp teberri bu prensibin içinde mütalaa edilirken zamanla teberri imanın asli prensibi olarak ileri sürülmeye başlanmıştır.

Bütün Şii grupların ittifak ettikleri yegane görüş hilafet (devlet başkanlığı) meselesidir. Şiilere göre, başta üç Raşit Halife olmak üzere Hz. Ali ve evlatları dışında İmamet makamına geçen kişiler zalimdir. Onlardan ve onlara bey'at eden insanlardan (Ashab-ı kiram) teberri etmek (manevi ilgiyi kesmek ve uzaklaşmak) gerekir. Şayet Hz. Ali ve evlatlarından bu gibilere bey'at eden olmuşsa bu, o günkü tehlikeden kendini korumak (takıyye) için olmuştur. Tabiatıyla Hz. Ali ile muhalifleri arasında cereyan eden savaşlarda Hz. Ali haklı muhalifleri ise haksızdır.¹⁴⁹

İslam'ın esasları bu ekole ait birçok haberde namaz, zekat, oruç, hac ve velâyet şeklinde ele alınıp bir anlamda teberri- tevelli içinde düşünülürken Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilen ve imanın sınırlarını belirleyen bir hadiste Allah'tan başka ilah bulunmadığı, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğu ve onun getirdiklerine inanmanın zarureti zikredildikten sonra diğer esaslar sıralanmış, ardından “velimizi

¹⁴⁷ Mustafa Öz, “Nâsibe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), s. 393.

¹⁴⁸ a.g.e., s. 394.

¹⁴⁹ Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi Giriş** (Üçüncü Baskı, İstanbul: Damla Yayınevi, 1988), s. 192-193.

sevip benimseme, düşmanımıza karşı düşmanlık etme” şeklinde tevellâ ile teberrâ iki ayrı prensip halinde ortaya konulmuştur.¹⁵⁰

Daha sonra bunu teyit eden bazı hadislerde berâet (teberri) müminin mecburi on görevinin dokuzuncusu olarak belirtilmiştir. İmâmiyye Şiası, teberrâ ve tevellâ konusundaki düşüncelerini Hz. Peygamber’in Gadir-i Hum’da Hz. Ali için söylediği nakledilen hadislerle dayandırır.¹⁵¹ Buna göre Resulullah kimin mevlâsı ise Ali de onun mevlâsıdır, Allah Ali’yi seveni sever, ona karşı çıkanı cezalandırır; Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allah’ın velilerini sevmek ve Onun düşmanlarından uzaklaşmak kâmil imandandır.¹⁵² Hz. Ali’yi sevmeyen, Ali’nin düşmanlarıyla ilgisini kesip onlara düşman olmayan kimsenin imanı kabul edilmez.

Böylece Hz. Ali’yi sevmek ve Ona tâbi olmakla ilgili tevellâ prensibinin yanında Hz. Ali’nin düşmanlarından veya onun haklarını engelleyenlerden teberrâ etme anlayışı zaman içinde Hz. Ali’nin aile fertleri ve neslinden gelen imamlar için de uygulanmaya başlanmıştır.

Emevîler döneminde Amr b. el- Hureys’in Ziyad’a yazdığı mektupta Hucr b. Adiy’in Muaviye’ye lanet ve Ondan teberri ettiğini, etrafına Ali’nin Şısının toplandığını ve kendisine çakıl taşları attığını bildirmesi teberrâ kavramının kullanıldığına örnektir. Hucr b. Adiy ve beraberindekileri öldürme görevi Muaviye tarafından Hudbe b. Feyyaz el-Kudâi, Husayn b. Abdullah el-Kilabi ve Ebu Sarif el-Bedri adındaki kişilere verilmiştir. Bu görevliler Hucr’un arkadaşlarına, Hz. Ali’den “teberrâ edip kendisine lânet etmeleri durumunda” bağışlanabileceklerini, aksi takdirde Kûfelilerin haklarındaki şahadetlerine göre kanlarının helal olacağından dolayı öldürüleceklerini bildirmişlerdir. Bu isteğe yanaşmamaları üzerine Hucr b. Adiy ve beraberindekiler orada öldürülmüşlerdir.¹⁵³

İmamiyye Şiası’na göre teberri edilmesi gerekenler ilk üç halife ile Hz. Aişe başta olmak üzere Cemel Savaşında Hz. Ali’ye karşı çıkanlar, Sıffin Savaşı’nda Muâviye’nin yanında yer alanlar, hakem olayı (tahkim) münasebetiyle Amr b. As ve

¹⁵⁰ Ebu Cafer Muhammet b. Ya’kub Kuleyni, **el- Usul mine’l-Kâfi**, Cilt: 2 (Tahran: 1388), s. 18-24.

¹⁵¹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik** (İstanbul: Derin Yayınları 2011), s. 100.

¹⁵² Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Ethem Ruhi Fırlalı, **İmamiyye Şiası** (İstanbul: Kent Basımevi, 1984).

¹⁵³ İbnü’l-Esir, İzzuddin Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed, **el Kâmil fi’t-Tarih**, trc: Ahmet Ağrakça, Cilt:3 (İstanbul: 1991), s. 486-487.

Ebu Musa el-Eş'ari, ayrıca Nehrevan Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı mücadele eden Hâriciler ve onları destekleyenlerdir. Daha sonra Hz. Ali neslinden gelen imamlarla Ehl-i beyt'e karşı çıkan, onlara düşmanlık besleyen ve genellikle "tâğüt" (put) diye adlandırılan kimselerden teberrî edilmesi dînî bir görev sayılmıştır. Fiilen teberrî edip ilişkilerin kesilmesi mümkün olmadığı durumlarda gönülden buğzetmekle birlikte inandığını gizli tutarak farklı bir tutum sergilemek yani takıyye ile hareket etmek de İmamiyye Mezhebinin benimsemiş olduğu bir husustur.

2.6.2. Sabbe (Teberrâiyye)

Sabbe; Hz. Peygamber'in vefatı üzerine imamet konusunda Hz. Ali'ye destek vermemeleri sebebiyle ashabın büyük çoğunluğunu kusurlu sayan Şii gruplar için kullanılmıştır. Sözlükte dil uzatmak, haysiyet kırıcı sözler sarfetmek anlamında kullanılan Sabbe kelimesi bir kimseyi veya zümreyi layık olmadığı şeylerle ananlar demektir.¹⁵⁴

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ali'ye biat etmedikleri için ashabın büyük bir çoğunluğunu kötileyen, sahabeleri layık olmadıkları sıfatlarla nitelendiren ve onlarla her türlü ilgi ve alakayı kesenlerde muhalifleri tarafından Sabbe diye isimlendirilmiştir.¹⁵⁵ İlişkiyi, irtibatı kesmek, uzaklaşmak anlamına gelen Teberrâiyye diye de bilinmektedir.

Şia fırkaları arasında yer alan Sabbe (Teberrâiyye), Hz. Ali'nin sahabe içerisinde en üstün kişi olduğuna inanan gruptur. Sabbe (Teberrâiyye), Hz. Ali sevgisini aşırı şekilde yüceltmiş, Hz. Ali'nin sahabenin en üstünü olduğuna inanmayanları tekfir edecek kadar aşırıya gitmiştir. Hz. Ali'nin halife olması için çalışmayan sahabelere söven ve lanet eden, ashabı yeren ve kötileyen Şiilerin oluşturduğu topluluktur.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Mustafa Öz, "Sâbbe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), s. 336.

¹⁵⁵ Mustafa Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü** (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), s. 466.

¹⁵⁶ Süleyman Uludağ, **İslâm'da İnanç Konuları ve İ'tikâdi Mezhepler** (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), s. 286.

2.7. TEVELLÂ VE TEBERRÂ'NIN ŞİA İNANCINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

İmamet meselesi günümüze kadar tartışılan, çözüme kavuşturulamamış meselelerin başında yer alır. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Onun yerine kimin geçeceği meselesi Müslümanlar arasında ihtilaf konusu olmuş, sahabeler arasında çıkan bu ihtilaf farklı anlayışların ve düşüncelerin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Hilafet ve İmamet meselesi İslam Coğrafyasında bazı mezheplerin doğuşuna temel teşkil etmiş, bazı mezheplerin ise ortaya çıkmasında direk amaç olmuştur. İslam dünyasında erken dönemde meydana gelen ihtilafların ve siyasî olayların en önemli sebebi hilafet dolayısıyla imamet meselesidir.

Şia İslam İnancında imamet konusu bir inanç esası olarak kabul edilmiş ve imametın önemi her defasında dile getirilmiştir. Şia İnancına göre imametın yegâne ve tartışmasız sahibi Hz. Ali'dir. Şia'ya göre imamın nasbı Allah üzerine bir lütuf olarak vaciptir. Ali b. Ebi Talib, Hz. Peygamber'in vefatından sonra kuvvetli ve açık bir nass ile imamete tayin edilmiştir. Ondan sonra imamet Hz. Ali'nin evlatlarının ve soyunun dışına çıkamaz. İmamet Ali b. Ebi Talib ve soyundan çıktığı takdirde bu durum kendilerinden kaynaklanmakta ise takiyye, başkaları sebebiyle ise zulüm olur.¹⁵⁷

Şia inancı, Ehl-i beyt ile ilgili ayet-i kerimeleri, Gadir-Hum olayını ve Kırtas hadisesini delil göstererek Hz. Peygamber'in hayatta iken Hz. Ali'yi imamete getirdiğini kabul etmektedir. Aslında Şia inancının temelini de imamet meselesi oluşturmaktadır. İmamet ve hilafet konusu diğer mezhepler tarafından da önemsenmiş ve üzerine çeşitli görüşler belirtilmiş olmasına rağmen Şia konuya farklı yaklaşmış ve bu meseleyi bir inanç ilkesi olarak ele alıp değerlendirmiştir.

2.8. TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI İLE İMAMET İLİŞKİSİ

Kelam ilminin ana konusunu oluşturan ve İslam tarihinde mezheplerin ve fırkaların ortaya çıkmalarının en önemli sebebi sayılan imamet meselesi erken dönem Müslümanlarının üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Beni Saide yurdunda toplanan Müslümanlar, Hz. Peygamber'den sonra kimin halife olacağı konusunu görüşmüş, uzun tartışmalar sonucunda Hz. Ebubekir halife seçilmiştir. Hz. Ebubekir'in halife seçilmesiyle

¹⁵⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, **İmamiyye Şiası** (İstanbul: Kent Basımevi, 1984), s. 233-235.

hilafet-imamet meselesi kapanmış gözükse de Hz. Osman döneminde tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in uygulamış oldukları yönetim anlayış ve biçimleri meselenin tekrar tartışmaya açılmasını engellemiş fakat Hz. Osman'ın devlet yönetimi alanındaki bir takım uygulamaları hilafet-imamet problemini yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Devletin yönetiminden ve halifenin uygulamalarından rahatsız olan muhalif gruplar Mısır, Basra ve Kufe gibi bölgelerde güç kazanmışlardır. Bazı önemli sahabilerin de Hz. Osman'ı eleştirmelerinden güç ve cesaret olan muhalif gruplar halifeden görevini bırakmasını istemişler, talepleri kabul görmeyince de Hz. Osman'ı katletmişlerdir.

Hz. Osman'dan sonra halife seçilen Hz. Ali kendisini siyasî bir çalkantının içerisinde bulmuştur. Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü savunan gruplar, katillerin hemen bulunup cezalandırılmasını, aksi halde kanından Hz. Ali'nin sorumlu tutulacağını söylemişlerdir. Siyasî ayrışmanın büyümesi ve çıkan olaylardan sonra Hz. Ali, Cemel Savaşı'nda Hz. Aişe ile, Siffin Savaşı'nda Muaviye ile karşı karşıya gelmiştir.

Daha sonra ortaya çıkan olaylarda Hz. Ali'nin bir Harici tarafından şehit edilmesi, Hz. Hasan'ın oluşan şartlar gereği hilafeti Muaviye'ye bırakmak zorunda kalması ve nihayetinde Hz. Hüseyin'in Kerbela'da acımasız bir şekilde şehit edilmesi İslam toplumunda Ehl-i beyt'e ve Ehl-i beyt soyuna karşı bir sevgi ve sempati ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda kısaca bahsetmiş olduğumuz Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde imâmet veya devlet başkanlığı konusundaki tartışmalar, İslâm toplumundaki büyük anlaşmazlıkların temelini teşkil etmiştir.¹⁵⁸ Hicri II. yüzyılın başlarından itibaren imâmet ilkesini benimseyen gruplardan Abbâsiyye, Abbas b. Abdülmuttalib ve neslinin, diğerleri de Hz. Ali'nin imâmeti hakkında Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde nass bulunduğunu ileri sürmeye başlamışlardır.

Şia'ya göre ise devlet başkanı sadece İslam toplumunu yöneten kişi değil, günahsız olmak ve gizli bilgilere sahip bulunmak gibi üstün nitelikleri ve şeriatın sadece zahiri yönünü değil bâtını anlamını açıklamak gibi özel görevleri olan bir kimse, siyasî ve dînî bir liderdir. Aynı zamanda hem nebi hem veli olan Peygamber

¹⁵⁸ Ethem Ruhi Fıçlalı, **Günümüz İslam Mezhepleri** (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), s. 67.

vahyin zâhiri ve bâtni anlamına sahiptir. Hz. Peygamber'in vefatıyla nübüvvet sona ermiş, ancak velâyet Hz. Peygamber'in soyundan gelen imamlarda yaşamaya devam etmiştir. Şii fırkalardan İmâmiyye, ortaya çıkışından itibaren imâmet düşüncesini bir inanç esası olarak kabul etmiş ve düşüncesini günümüze kadar da muhafaza ede gelmiştir.

Şia'nın temel inanç esaslarından olan tevellâ-teberrâ düşüncesinin ana çizgisi de Ehl-i beyt'e ve Hz. Peygamber'in soyuna karşı duyulan sevgi ve muhabbettir. Zira tevellâ; Hz. Peygamber, Hz. Ali ve soyunu dost saymak ve dost edinmek, Onlardan yardım ve şefaât dilemek idi. Yine teberrâ inancı, Hz. Ali'nin ve Ehl-i beyt'in karşısında olan ve onlara zulmeden, Hz. Ali'nin halifeliğini tanımayanlarla ilişkiyi kesmek, onları sevmemek,¹⁵⁹ onlara buğzetmek ve lanet etmek anlamına gelmekte idi.

¹⁵⁹ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü** (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000), s. 497.

III. BÖLÜM: ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCI

3.1. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ'YA GENEL BAKIŞ

Hız. Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisi Anadolu Alevilerinin üzerinde özellikle durdukları mesele ve Aleviliğin temelini oluşturmaktadır. Anadolu Aleviliğinde, tevellâ ve teberrâ anlayışı da Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt'in neslinden gelen kişilere duyulan sevgi ve muhabbetten kaynaklanan bir inanç esasıdır.

Anadolu Aleviliğinde Tevellâ, birisini dost etmek,¹⁶⁰ sevmek manasına gelen Arapça tevellî'nin Farsça kullanılır şeklidir.¹⁶¹ Anadolu Aleviliğine göre tevellâ; Hız. Ali ve Ehl-i beyt'i, on iki imamları, on dört masumları, on yedi kemerbestleri ve onların yolundan gidenleri, onları sevenleri sevmek anlamına gelmektedir.¹⁶² Tevellâ, Âl-i Abâ'nın velayetini tanımak, onları sevmek, onlardan medet ve şefaât istemek, onları dost bilmek yerinde kullanılan bir tabirdir. Buradaki Âl-i Abâ'daki kasıt şu Hadis-i Şerif'te zikredilmektedir: Hız. Aişe:

“Resûlullah, üzerinde siyah, yünden nakışlı bir kumaş olduğu halde sabahleyin evden çıktı. O sırada Hız. Hasan geldi, Onu örtünün altına aldı. Sonra Hız. Hüseyin geldi Onu da aldı. Sonra Hız. Fâtıma geldi, Onu da aldı. Sonra Hız. Ali geldi Onu da örtünün altına soktu. Sonra da Hız. Peygamber: “Ey Ehl-i beyt! Allah günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor ayetini okudu”¹⁶³

Hız. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imama aşırı sevgi besleme ve onları yüceltme, Kerbela şehitlerine bağlılık veya Muharrem matemi, Osmanlı aleyhtarlığı, Emevîlere (Mervan, Muaviye ve Yezid) ve Haricilere lanet, Hız. Ali ve Ehl-i beyt dostlarına muhabbet (tevellâ), Hız. Ali ve Ehl-i beyt'in düşmanlarından nefret (teberrâ), Şeyh Safî'ye, Şah İsmail ve Erdebil Tekkesine bağlılık, kızıl başlık giymek ve Hacı

¹⁶⁰ Ethem Ruhi Fığlalı, **İmamiyye Şiası** (İstanbul: Kent Basımevi, 1984), s. 235.

¹⁶¹ Mehmet Zeki Pakalın, Cilt:3 (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1993), s. 48.

¹⁶² Ali Duran Gülçiçek, **Her Yönüyle Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık ve Onlara Yakın İnançlar**, Cilt:3, (Köln: Anadolu Etnografyası Araştırma Ve Kültür Merkezi Yayınları, 2004), s. 1286.

¹⁶³ Beyhaki, Ahmed b. Huseyin, **es-Sünenü'l-kübrâ**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Cilt: 2 (Beirut, 1994), s. 217.

Bektaş-ı Veli'ye bağlılık,¹⁶⁴ Anadolu Aleviliğinin inanç ilkeleri arasında yer almaktadır. Anadolu Aleviliğinde teberrâ kavramı, Hz. Ali'nin düşmanlarına ve özellikle ilk üç halifeye kin olarak da algılanmıştır.¹⁶⁵

“Rahmet Ali evladına, düşmanına lanet,

Lanet o Yezid'in din-ü imanına lanet,

İkrarını inkar edenin canına lanet,

Ben fahrederim kim, bize Bektaşi desinler,

Dergah-ı Ali'nin bu da bir taşı desinler.”¹⁶⁶

“Sad hezaran lanet olsun ol Yezid'in canına,

Nice kıydılar sana nur-u hüdasın ya Hüsyn!”¹⁶⁷

Türk- İslam Coğrafyasında önemli bir inanç kültürüne sahip Alevi-Bektaşi inanişinde Ehl-i beyt, aynı zamanda kurtuluşa ermiş topluluk olarak kabul edilmektedir. Fırkay-ı Naciye Hadis-i Şerifinde Hz. Peygamber: “Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi cehenneme girer. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi Cehennem'e girer. Bu ümmet de yetmiş üç fırkaya ayrılacak, Fırka-ı Naciye hariç hepsi Cehennem'e girer”¹⁶⁸ buyurmuşlardır. Ayrıca bu türden olan hadislerin devamında sahabelerin, Fırka-ı Naciye'nin kim olduğunu sormaları üzerine Hz. Peygamber, Fırka-ı Naciye'yi: “Benim yürüdüğüm yola ve bu yolda beni takip eden ashabımın yoluna uyanlardır.” diye tarif etmiştir. İşte bu hadislerde geçen Fırka-ı Naciye, Alevi-Bektaşi kültüründe *Güruh-i Naci* ¹⁶⁹ şeklinde ifade edilmiş, bunun kendilerince temsil edildiğine inanılmış ve sadece Ehl-i beyt'i sevenlerin topluluğu olarak anlaşılmıştır.

¹⁶⁴ Sönmez Kutlu, **Kıtap Tez Sempozyum Değerlendirmeleri**, AÜİFD Cilt-Sayı: 46-2 (Ankara: 2005), s. 321.

¹⁶⁵ Irene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe** (Çeviren: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998), s. 359.

¹⁶⁶ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, *Tarikat-i Aliye-i Bektaşiyye*, Sadeleştiren: Ahmet Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), s. 155.

¹⁶⁷ Gülçiçek, **Ön. Ver.**, s. 1029.

¹⁶⁸ 73 fırka hadisiyle ilgili rivayet şekillerinin hiçbiri, Buhârî, Müslim ve Nesâî'de yer almamaktadır. Ayrıntı bilgi için bkz. Ahmet Keleş, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Marife (Ehl-i Sünnet Özel Sayısı)*, Yıl: 5, Sayı: 3, (Konya, 2005), s. 25-45; Ayrıca bkz. Sayın Dalkıran, “Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri”, **EKEV Akademi Dergisi**, Cilt-Sayı: 1-1 (Ankara, Kasım 1997), s. 97-116

¹⁶⁹ Ethem Ruhi Fırlalı, **Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik** (Ankara: Selçuk Yayınları, 1989), s. 235.

Alevilik-Bektaşilikte Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere Ehl-i beyt'e sevgi ve saygısı ön plana çıkarılmış, Ehl-i beyt'i ve Hz. Ali'nin evladını sevme ve onlara bağlanma anlamında "tevellâ" ve bunları sevmeyenlerden uzak durma anlamında "teberrâ" ilkesi benimsenmiş, On iki imam olarak kabul edilen Hz. Ali soyundan gelen kişilere büyük itibar edilip hürmet gösterilmiştir. Alevilerce "Teslim Taşı" denilen ve boyna takılan on iki köşeli yıldız kolye, on iki imamı temsil ettiğine inanılmış, Pir evinde on iki imamı temsilen başta Hz. Muhammed olmak üzere her biri peygamberlere ve Bektâşi önderlerine izâfe edilen on iki post makam bulundurulmuştur.¹⁷⁰

Anadolu Alevileri ile Şia ve genel Alevi anlayışı içerisinde var olan ve bir inanç maddesi olarak kabul edilen tevellâ ve teberrâ inancı arasında benzerlikler ve birbiriyle örtüşen uygulamalar bulunmaktadır. Bu anlamda tevellâ; Hz. Ali soyunu ve O'nun soyundan gelen imamları sevmeyi ve onları sevenleri de sevmeyi ifade ederken, teberrâ; Hz. Ali ve soyunu sevmeyenleri sevmemeyi ifade etmektedir.

Anadolu Aleviliğinin Şia'dan etkilendiği bilinen bir husustur. Anadolu Aleviliği Şia'dan etkilenerek bazı inanç ve ibadet ilkelerini kendi bünyesine almıştır. Bu ilkeler kısaca şu şekildedir:

- 1- Hz. Ali'nin ilk imam olarak benimsenip Onun Allah'ın velisi olduğuna dair ifadenin kelime-i şhadete eklenmesi,
- 2- Tevellâ ve teberrâ inancını benimsemeleri.¹⁷¹
- 3- On iki imam ve on dört masum ifadesi,
- 4- Hz. Hüseyin'in yetmiş iki arkadaşı ile birlikte Kербela'da şehit edilmesinin yasının tutulması,

Yine on iki imam soyundan olduğu halde, ergenlik yaşına ulaşmadan vefat eden çocuklar on dört masum olarak isimlendirilmekte ve aynı şekilde onlara da tevellâ ve teberrâ inancı esasına dayanılarak sevgi gösterilmektedir.

"Rahı hakikatte dil oldu bende,

Biz sırrı (İlla) nın tevellâsıyız,

¹⁷⁰ Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, Ural İbrahim, **Dinî Kavramlar Sözlüğü** (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), s. 63-64.

¹⁷¹ Hasan Hüseyin Alparslan, **Anadolu'daki Alevilik ve Kızılbaş Türkler** (İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2011), s. 31.

Mert olan namerde olmaz şermende,

Biz anların evvel teberrâsıyız”.

“Tevellâsın teberrâsın bilen uşşaka aşk olsun,

Tarikatte budur erkan, buna illa ve la olmaz”.¹⁷²

Yine bazı yöresel Alevi inanışlarında, Hz. Peygamber ümmetinden ayrı olduğuna inanılan, Aleviliğe ihanet eden kişilere Sünni denilmiştir. Bu şekildeki ifadelerle sayıları az olmakla beraber Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde rastlanmaktadır. Bu durum tevellâ ve teberrâ anlayışının sonucu olarak değerlendirilmektedir.¹⁷³

Anadolu Alevilerinde Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt nesline duyulan sevgiyi ifade eden tevellâ ve teberrâ inancını bütün dînî törenlerde, yıllık, aylık ve günlük yapılan ibadetlerin hemen hepsinde özellikle de cem törenlerinde görmek mümkündür. Cem törenlerinde dede cemaate:

“Ey Ehli talip!

Geldiğin Ali yolu,

Durduğun Mansur dârı,

Gördüğün hak didârı,

Hak cesedinize can,

Kalbinize iman,

Söylemeye dil, tutmaya el verdi.

Ağız talip, dil mürşittir.

Gördüğünüz meydanın, sakladığınızı sizindir.

Siz bu yola canı baştan geçip kurbanlarınızla geldiniz.

Hak dediniz. İmam Hüseyin’in katarına dizilmek dilersiniz.

İmam Cafer buyruğuna uyarak

Sevme dediğini sevmeyip teberrâ,

¹⁷² Gülçiçek, **Ön. Ver.**, s. 1286.

¹⁷³ Murat Çetin, **Alevilerin Dînî İnanç ve Yaşantıları**, Gölyaka Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: 2010), s. 47.

Sev dediğini sevip tevellâ ettiniz mi?

Talipler “Eyvallah” der.

Dede, daha sonra devamla şöyle der;

Tevellânız temiz, yüzünüz ak ola.

Hak-Muhammed-Ali,

Pirimiz Hacı Bektaşî Veli ikrarlarınızı daim eyleye,

Münkire münafiğa dalatmaya,

Şeytanın şerrinden,

Münkir-münafiğin mekrinden muhafaza eyleye,

Kötülöklere eş etmeye, hizmetiniz Hakka, özünüz dergahta ola.

Ehl-i beyt on iki imamlar gözcünüz bekçiniz ola...”¹⁷⁴

3.2. TÜRK -İSLAM KÜLTÜRÜNDE EHL-İ BEYT

Kaynağını İslam dîninden alan, tasavvufî düşünce anlayışıyla yoğrulup gelişen Türk-İslam düşüncesinde, Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisi önemli bir yer tutar. Ehl-i beyt’in en önemli ismi olarak kabul edilen Hz. Ali, sağlığında Hz. Muhammed’in övgüsüne mazhar olmuş bir şahsiyettir. Hz. Peygamber’in Hz. Ali hakkındaki bu övgüleri Türk-İslam coğrafyasındaki tekke, dergâh ve ilim meclislerinde iyi algılanarak, Hz. Ali’ye karşı güçlü bir sevgi ve muhabbet beslenmiştir. Hz. Ali, Türk-İslam Tasavvuf Düşüncesi’ni derinden etkilemiş bir sahâbidir. O’nun ilmi, ahlâkı, zühd ve takvâsı, yani ibadet hayatına verdiği önem, sûfiler ve dervişler tarafından örnek alınmasını beraberinde getirmiştir. Gerek Ahi, Bektaşî dervişleri, gerekse diğer tarikat mensuplarınca, Hz. Ali’ye “Şâhî Velâyet” ve “Sultân’ül Evliyâ” lâkapları uygun görülmüş ve bu şekilde anıla gelmiştir.

Türklerin yoğun olarak yaşamış oldukları coğrafyalarda Türk-İslam edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ve Onun Ehl-i beyt’ini konu alan ağırlıklı bir edebiyat çeşidi ortaya konulmuştur. Türk İslam edebiyatı alanındaki eserlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber sevgisi etrafında teşekkül etmiştir. Bu edebiyat içerisinde Hz.

¹⁷⁴ a.g.e., s. 76.

Peygamber’i konu eden çok sayıda edebî tür geliştirilmiştir. Naatlar başta olmak üzere siyer, hilye, şemail, mevlid, mi’rac-name, hicret-name vb. türler bunlar arasında en tanınanlarıdır. Hz. Peygamber’le birlikte Onun Ehl-i beyt’i yani ailesi ve devam eden nesli de Türk-İslam edebiyatında büyük bir saygı ve muhabbetle yazılan eserlere yansıtılmıştır. Türk- İslâm edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisine birkaç kısa örnek verecek olursak:

Yusuf Has Hâcib’in Kutadgu Bilig adlı meşhur eserindeki şu ifadeler, Türklerin yaşamış oldukları coğrafyalarda Ehl-i beyt’in nasıl bir şekilde muamele gördükleri konusunda, doğrudan bizlere bilgi vermektedir:

“Hizmetkârlardan başka ve beyin adamları dışında, münâsebette bulunacağın kimselerden bazıları, Hz. Peygamber’in neslidir. Bunlara hürmet edersen, devlet ve saâdete kavuşursun. Bunları pek çok ve gönülden sev; iyi bak ve yardımda bulun. Bunlar, Ehl-i beyt’tir. Hz. Peygamber’in uğurudur. Ey kardeş! Sen de onları, Sevgili Peygamber hakkı için sev.”¹⁷⁵

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi, Mesnevi isimli meşhur eserinde, Hz. Ali’nin yüzüne tüküren düşmanını bağışlamasını konu edindiği bölümünde, fütüvvet ahlâkını uzun uzun açıklamıştır. Mevlânâ, Hz. Ali’ye saldırdığı halde yenilmiş olan, sonra da yüzüne tükürdüğü halde Hz. Ali tarafından affedilen düşmanın hayret psikolojisini, yine Onun dilinden şöyle ifade etmektedir:

(Hz. Ali’ye hitaben) “Sendeki hilim kılıcı, canımızı kesti. Bilgi suyun da, tozumuzu ve toprağımızı temizledi.”¹⁷⁶

Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre, yazmış olduğu şiirlerinde gönlündeki Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisini şu şekilde mısralara taşımıştır:

“Araya araya bulsam izini,
İzinin tozuna sürsem yüzünü.
Hak nasip etse görsem yüzünü,
Ya Muahammed! Canım arzular Seni.

¹⁷⁵ Yusuf Has Hâcib, **Kutadgu Bilig**, thk: Reşid Rahmeti Arat (Ankara: TTK Yayınları,1988), s. 313.

¹⁷⁶ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi, **Mesnevi**, Cilt:1, Tercüme Eden: Şefik Can (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), s. 240.

Şehidlerin ser çeşmesi,
 Evliyânın bağı başı,
 Fatma ana gözü yaşı,
 Hasan ile Hüseyin'dir.
 Hazret Ali babaları,
 Muhammed'dir dedeleri,
 Arşın iki gölgeleri,
 Hasan ile Hüseyin'dir.”¹⁷⁷

Ehl-i beyt neslinden gelen seyyid ve şeriflere, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri dönemlerinde de değer verilmiş, devlet yönetimi tarafından onlara icâzetnâmeler verilerek, gereken sevgi ve saygıyı görmeleri temin edilmiştir. Bu sevgi ve saygı, onların İslam dîninin öğretimi konusundaki etkinliklerine büyük güç kazandırmıştır.

3.3. ALEVİLİKTE EHLİ-BEYT VE ON İKİ İMAM SEVGİSİ

Yukarıdaki konu başlıklarında Türk-İslam edebiyatı ve düşüncesinde, Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisinin önemli bir yer tuttuğunu örneklerle açıklamaya çalıştık. Bu konu başlığında ise Anadolu'da önemli bir inanç kültürüne sahip Alevilerin Ehli-Beyt ve on iki imam sevgisini örnekleriyle ele alacağız.

Anadolu Aleviliğinde inanç ve ibadet anlayışının kendine has bir takım yönleri ve anlayış biçimleri bulunmaktadır. Bu anlayışın temeli biçimden çok özü esas almasına dayanır. Biçimsel anlamda ibadetin bir araç, olgun insan olmanın ise esas amaç olduğu kabul edildiğinden cemlere katılmak, oruç tutmak Aleviler açısından yeterli değildir. Eline, diline, beline bağlı olmayan, Allah'ın yaratmış olduğu en kutsal varlık olan insanı sevmeyen, tam olarak olgunlaşmamış insanların ibadetleri de hiçbir anlam ifade etmez. Bu kişiler cem törenlerine alınmadıkları gibi toplumdaki dışlanırlar. Alevi inancının temeli Hak-Muhammed-

¹⁷⁷ Yunus Emre Divânı (İstanbul: Sabah, 1990), s. 274.

Ali sevgisine dayanır. Dar erkan sırasında okunan düvazlarda¹⁷⁸ aynı şekilde Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt sevgisinin dile getirildiği metinlerdir.

“Allah meded, ya Muhammed, ya Ali!

Bizi dergâhından mahrum eyleme,

Pirim Hünkar Hacı Bektaş Veli,

Bizi dergâhından mahrum eyleme.

Adem safiyyullah atam hakkıyçün,

Muhammed Mustafa Hatem hakkıyçün,

Eyyub’a sürdüğün sitem hakkıyçün,

Bizi dergahından mahrum eyleme.”¹⁷⁹

Bilindiği üzere Alevilik; Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisine dayanır.¹⁸⁰ Ehl-i beyt sözcük olarak ev halkı demektir. Ev halkı yani Ehl-i beyt; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den oluşmaktadır. Ehl-i beyt Anadolu Alevileri arasında Pençe-i Al-i Aba olarak da adlandırılır. Ehl-i beyt’in en önemli şahsiyeti olarak kabul edilen Hz. Ali, Alevi-Bektaşî tasavvuf düşüncesini derinden etkilemiştir. Hz. Ali’nin ilme ve ibadete olan düşkünlüğü zühd ve takvası, yani ibadet hayatına verdiği önem, Alevi-Bektaşîler tarafından örnek alınmasını da beraberinde getirmiştir.

“Her kim ki sever can ile Şah-ı Velayeti,

Hakk’ın anadır çünkim bilesin inayeti.”¹⁸¹

“Haydar-ı Kerrar”, “Şah-ı Merdan” sıfatlarıyla da anılan Hz. Ali, ilmi ve ibadeti yanında, cesaret ve şecaati ile de örnek alınmıştır.¹⁸² Onun İslam’ın yayılması için canı ve malı ile gayret göstermesi şiiirlere konu edilmiştir:

¹⁷⁸ Duvaz, on iki imamı anlatan nefes ve deyişler.

¹⁷⁹ Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik** (Ankara:Ardıç Yayınlan, 2000), s. 112.

¹⁸⁰ İsmail Özmen, **Simgeler Ve Rıza Kenti Alevilik/Bektaşîlik**, Cilt:2 (İstanbul: Parşömen Yayınları, 2010), s. 40.

¹⁸¹ **Virâni Divanı ve Risalesi (Buyruğu)**, Derleyen: Adil Ali Atalay Vaktidolu (İstanbul: Can Yayınları,1998), s.110.

“Nice putperest ehl- zünnar,
 Din-i Ahmed'e eylediler ikrar,
 Nice ger zat kişi ateşperesti,
 Yıkıp tahtın yüzünü yere bastı.
 Zülfikar korkusundan ehl-i zünnar,
 Muhammed dînine etmiştir ikrar.”¹⁸³

“Ne Türkistan kaldı ne Bedehşan,
 İmana davet etti Şah-ı Merdan.

Şehadet getiren buldu necatı,
 İnanmayan gösterdi mematı.
 Muhammed dînî ile tuttu kuvvet,
 Küfür ehlinde hiç kalmadı kudret.”¹⁸⁴

Virani Baba bir başka şiirinde ise yine Hz. Peygamber ve Ehl-i beyt'e olan sevgi ve bağlılığını şöyle dile getirmektedir:

“Şehadet vermişem ben Mustafa'ya,
 Gulamım can-u dilden Murtaza'ya,
 Ali evladının hak bendesiyem,
 Muhibbem şah Hasan Hulk-i Rızaya.”¹⁸⁵

Virani Baba, Ehl-i beyt'in niçin sevimleri gerektiğini, onların niteliklerini de anlatarak gerekçelendirmektedir. Ehl-i beyt'i ve Ehl-i beyt neslini sevenlerin, ölse bile diri sayılacaklarını şu mısralarla dile getirmiştir:

“Şah Hasan Hulk'ur-Rıza'dan zahir oldu her sıfat,
 Hem Hüseyin-i Kerbela'dan keşf olur envar-ı zat,
 Nesl-i Şah'ı sevdi her kim buldu mematta hayat,

¹⁸² Bkz. Mehmet Atalan, “Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri”, Hz. Ali Sempozyumu, 24-25 Ekim (İzmir: 2007).

¹⁸³ Özmen, **Ön. Ver.**, s. 92.

¹⁸⁴ a.g.e., s. 95.

¹⁸⁵ Aşık Virani Divanı, **Ön. Ver.** s. 31.

Sevmişem can-u gönülden ben hem İmam-ı Kazım'ı.¹⁸⁶

On iki imamlar, Alevilerin Hz. Muhammed'den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın soyundan gelen kişilerdir.

On iki imamlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1- Ali b. Ebî Tâlib: Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib'in oğlu ve Peygamber efendimizin damadıdır.
- 2- Hasan b. Ali: Resûlullah efendimizin kızı Hz. Fâtıma'nın oğludur. Hicretin üçüncü yılı Medine'de doğdu. Hicrî 49 senesinde Medine'de vefât etti.
- 3- Hüseyin b. Ali: Resûlullah efendimizin torunu ve Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma'dan olan ikinci oğludur. Hicretin altıncı senesinde doğdu. 680 (h.61) senesinde Kerbelâ'da şehit oldu.
- 4- Zeynelâbidîn b. Hüseyin: Hz. Hüseyin'in oğlu, Muhammed Bâkır'ın babasıdır. 666 (h. 46) senesinde doğdu, 713 (h. 94) de Medine vâlisi Osman b. Hayyân tarafından şehit edildi.
- 5- Muhammed Bâkır: Zeynelâbidîn'in oğlu, Câfer-i Sâdık'ın babasıdır. 676 (h. 57) senesinde Medîne'de doğdu, 732 (h. 113) senesinde vefât etti.
- 6- Câfer-i Sâdık: Muhammed Bâkır'ın oğlu ve Mûsâ Kâzım'ın babasıdır. 702 (h.83)'de Medîne'de doğdu. 765 (h. 148)'te Medîne'de vefât etti.
- 7- Mûsâ el-Kâzım: Câfer-i Sâdık'ın oğlu, İmâm-ı Ali Rızâ'nın babasıdır. 745(h. 129)'te Medîne'de doğdu. 802 (h. 180)'de Bağdat'ta vefât etti.
- 8- Ali er-Rızâ: Mûsâ Kâzım'ın oğlu ve Muhammed Cevâd Takî'nin babasıdır. 770 (h. 153)'te Medîne'de doğdu ve 818 (h. 203)'te Tus yâni Meşhed'de vefât etti.

¹⁸⁶ a.g.e., s. 72.

9- Muhammed Cevâd Takî: Ali er-Rızâ'nın oğlu, Ali Nakî'nin babasıdır. 810 (h. 195)'da Medîne'de doğdu. 835 (h. 220) senesinde Bağdat'ta vefât etti.

10- Ali en-Nakî: İmâm-ı Muhammed Cevâd Takî'nin oğlu ve Hasan b.Askerî Zekî'nin babasıdır. Lakabı Hâdî'dir. 819 (h. 204)'da Medîne'de doğdu. 868 (h. 254)'de Bağdat'ın Sermenray nâhiyesinde vefât etti.

11- Hasan b. Ali Askerî Zekî: Ali Nakî'nin oğlu, Muhammed Mehdî'nin babasıdır. 846 (h. 232)'da Medîne'de doğdu. 875 (h.261) senesinde yine Medîne'de vefât etti.

12- Muhammed Mehdî: Hasan bin Ali Askerî Zekî'nin oğlu olup, Samarra'da vefât etti.¹⁸⁷

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kış aylarında yapılan cem törenlerinde, Dûvaz ve düvaz-imam gibi isimlerle on iki imamı anlatan nefes ve deyişler sıkça okunur ve cemlerden sonra yapılan sohbetlerde daha çok onlar üzerinde yoğunlaşır.

“İmam Hasan meydanda, şah Hüseyin irfanda,

İmam Zeynel zindanda,

La ilahe illallah.

Mehmed Bakır sultanı,

İmam Cafer erkanı,

Eriş gel kerem kanı,

La ilahe illallah.

İmam Rıza bun-okur,

La ilahe illallah.

Taki Naki renginden,

Hasan Asker denginden,

¹⁸⁷ Ethem Ruhi Fıçlalı, **Günümüz İslam Mezhepleri** (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), s. 295.

Mehdi Resul cenginden,

La ilahe illallah.”¹⁸⁸

Ayrıca bazı Alevi dedelerine göre Ehl-i beyt ve on iki imamın isimlerini bilmeyenlerin yapmış oldukları ibadetleri de kabul edilmez. Yine on iki imamın isimleri, daha çok kırsal kesimde, onların hatırasını yaşatmak amacıyla çocuklara isim olarak verilir.¹⁸⁹

On iki imamın soyundan olup ergenlik dönemine ulaşmadan çocuk yaşta hayatlarını kaybedenlere on dört masum¹⁹⁰ denir ve bu kişilerde Aleviler tarafından hürmetle anılır. Yine on yedi kemerbest ifadesi Hz. Ali'nin bizzat kemer kuşattığına inanılan çocuklar için söylenir. Bunlardan bağlantılı olarak Hz. Ali'nin soyunu ve soyundan gelen imamları sevmek hatta bu halka biraz daha genişletilerek sevenleri de sevmek bir inanç ilkesi olarak kabul edilmiştir.

On iki imam soyu “Silsiletü’z-Zeheb” yani altın silsile şeklinde adlandırılmaktadır. Bunda Hz. Ali'deki ilahi nurun onlara geçtiği inancının etkisi vardır. Bu yüzden onlara sonsuz derecede hürmet gösterilir.¹⁹¹ Alevî-Bektaşî şiir ve nefeslerinde on iki imam sevgisi sık işlenen konuların başındadır:

“İmam Zeynel-aba ile göründü,
İmam Cafer hal yüzüne büründü,
Aleviler yüz üstüne süründü,
Ali'yi sevenin derdi mi olur?
İmam kazım Rıza Şah-ı Horosan,
İmam Taki, Naki dertlere derman,
Yakın bizden bize, ol Şah-ı Merdan,
Ali'yi sevenin derdi mi olur?
İmam el-Askeri sahib-i zaman,

¹⁸⁸ Erdoğan Kutluay, **Alevilik Bektaşilik** (İletişim Yayınları), s. 100.

¹⁸⁹ Harun Yıldız, **Anadolu Aleviliği, Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme** (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), s. 211.

¹⁹⁰ On dört Mâsûm-u Pâk, Alevilik'te küçük yaşta şehit edilen Ehl-i beyt ve On iki İmam'ın oğulları için kullanılan bir kavramdır. Hz. Muhammed, Hz. Fatıma ve On iki İmamı kapsamaktadır.

¹⁹¹ a.g.e., s. 210.

Daima etmekte erenler cevlan,
 Deli şükrü, dertsizlerin bu meydan,
 Ali'yi sevenin derdi mi olur?"¹⁹²

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız gibi Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi Anadolu Aleviliğinin esasını oluşturur. Tevellâ ve teberrâ inancı da bu sevgilerin sonucunda ortaya çıkmış bir inanç maddesidir.

3.4. ALEVİLİKTE HZ. ALİ SEVGİSİ VE TASAVVURU

Geleneksel Anadolu Aleviliğinde, Hz. Ali'nin müstesna bir yeri ve önemi vardır.¹⁹³ Bütün bölgelerdeki Anadolu Alevileri Hz. Ali'ye olağanüstü bir hürmet göstermekte ve Onu aşırı diyebileceğimiz bir şekilde sevmektedirler. Hz. Ali sevgisinin bütün dertleri ortadan kaldıracağı inancı şiirlere de konu olmuştur.

“Derdim var diye niye ağlarsın,
 Ali'yi sevenin derdi mi olur?
 Halinden şikayet niye eylersin,
 Ali'yi sevenin derdi mi olur?
 Muhammed Ali'dir Ali Muhammed,
 Hasan ile Hüseyin çektiler zahmet,
 Ali'den özgeye eylemem minnet,
 Ali'yi sevenin derdi mi olur?"¹⁹⁴

Alevilikte Hz. Ali sevgisinin bazen Onu insanüstü bir varlık olarak gördükleri ve ilahlık atfettikleri şeklinde de kendini göstermektedir.¹⁹⁵ Anadolu Aleviliğinde Hz. Ali'ye ilahlık atfedilen örneklere daha çok, yazılmış olan şiirlerde rastlamak

¹⁹² Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Tarikat-i Aliye-i Bektaşiyeye**, Sadeleştiren: Ahmet Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), s. 153.

¹⁹³ Mehmet Yazıcı, **Alevilik, Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi** (İstanbul: Çıra Yayınları, 2011), s. 264-271.

¹⁹⁴ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Ön. Ver.**, s.166.s. 157.

¹⁹⁵ Yusuf Ziya Yörükhan, **Anadolu'da Aleviler Ve Tahtacılar**, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükhan (İkinci Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 465; Yazıcı, **Ön. Ver.**,s. 266.

mümkündür. Alevi şairlerinden olan Nesimi ilk imam olarak Hz. Ali'yi çeşitli özellikleriyle tasvir etmiştir. Nesimi Hz. Ali'yi doğrudan konu edindiği şiirlerinin bazılarında O'na tanrılık atfettiği görülmektedir. Şair; “Ali evvel, Ali ahir, Ali zahir, Ali batın” diye başlayan ve devam eden mısralarında Ali'nin rahman, vahid, rahim, ehad, samed¹⁹⁶ olduğunu belirtmiş Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın isimleri olarak zikredilen ifadeler Hz. Ali'ye nispet edilmiştir.

“Ali evvel, Ali ahir,
Ali Tayyip, Ali Tahir,
Ali batın, Ali zahir,
Ali göründü gözüme.
Ali candır, Ali canan,
Ali rahim, Ali rahman,
Ali dindir, Ali iman,
Ali göründü gözüme”.¹⁹⁷

Yine Alevi şairlerinden Virani, Hz. Ali'yi şiirlerinde birçok farklı özelliği ile yansıtmış, O'na ilahlık atfeden mısralara da bolca yer vermiştir.

“Ya Ali! Ben senden ayrı Allah derim gayri yok,
Zikrimizdir ba-i bismillah derim gayri yok,
Nokta-i nutkundan oldu her dü alem ser be ser,
Ol sebepten cümle zatullah derim gayri yok.”¹⁹⁸

Bunlardan başka Alevilerin yedi büyük ozanı¹⁹⁹ olarak kabul edilen diğer şairlerin şiirlerinde de Hz. Ali'ye ilahlık atfeden mısraları oldukça çok görmek mümkündür.²⁰⁰

¹⁹⁶ Nesimi Divanı, Neşreden: Hüseyin Ayan (Ankara: Akçay Yayınları, 1990), s. 117.

¹⁹⁷ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Ön. Ver.**, s. 166.

¹⁹⁸ Aşık Virani Divanı, **Ön. Ver.** s. 117.

¹⁹⁹ Alevilerin yedi büyük ozanı olarak kabul edilen şairler: Nesîmî, Yemînî, Fuzûlî, Şah İsmail Hatâyî, Virânî, ve Pir Sultan Abdal'dır.

²⁰⁰ İlyas Üzüm, “Kültürel Alevi Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru”, **İslamî Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11 (2004), s. 82-83-84.

Alevilere göre Hz. Muhammed tanrının “dış yüzünü”, Hz. Ali ise tasavvufi anlamda “özünü” anlatmaktadır. Hz. Ali “İnsan-ı Kamil” olarak görülür. Bazen Tanrısal güçlere sahip olduğu, bazen Tanrı'nın yeryüzündeki ve her insandaki görüntüsü olduğu söylenir.

Bazı Anadolu Alevileri Hz. Ali'yi İslam dîninin insana vermiş olduğu değer için alıp İslam dîninin sınırlarını aşan bir Ali kültü ortaya koymuşlardır. Bu durum daha önceki bölümlerde değinmiş olduğumuz kırklar cemi mitolojisinde açıkça kendisini göstermektedir.

Ayrıca azda olsa bazı Anadolu Alevileri Hz. Ali'nin kendi yaşamında uyguladığı İslam şeriatına, namaz kılmak vs. gibi şekilsel kurallara “Abdestimiz alınmış, namazımız kılınmış, orucumuz tutulmuş” deyip uymamışlardır. Cemlerde okunan bir çok Alevi deyişinde, örneğin Pir Sultan'ın bir deyişinde, “Ben Aliyim, Ali benim” deyimi geçer. Cemler de okunan başka bir deyişte ise “Tanrı Ali” doğa ve insana indirgenir.²⁰¹

Anadolu Aleviliğinde daha çok Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin birlikteliği üzerinde durulmuş ve bu iki önemli şahsiyetin birbirinden ayrılmazlığı düşüncesi sözlü ve yazılı kültürde Muhammed-Ali şeklinde bir kullanımla kendini göstermektedir.

Daha çok tasavvuf çevrelerinin kabul ettiği Nûr-i Muhammedî anlayışına göre Hz. Muhammed'in nuru hiçbir şey yokken yaratılmış ve tüm mahlûkat da bu nurdan yaratılmıştır. Alevilik bu anlayışı hiçbir şey yokken ilk yaratılan nurun yeşil ve ak olarak ikiye ayrılan Muhammed ve Ali nuru olduğu şeklinde kabul ederek yorumlamıştır.²⁰²

Önemli bir Türk Destanı olan Alpamış Destanı'nda dinleyici ve okuyucunun karşısına Hz. Ali olağanüstü bir varlık ve doğaüstü yardımcı olarak çıkarılmaktadır.²⁰³ Hz. Ali'nin bu şekilde öne çıkarılması onun mertlik, kahramanlık, yiğitlik, dürüstlük ve cömertlik gibi Türk kültüründe önemli olan sıfatları ve özellikleri taşımasıyla da alakalıdır.

²⁰¹ DABF Bağlı Kurul, **Ön. Ver.**, s. 30.

²⁰² Bkz. Doğan Kaplan, **Alevilikte Muhammed- Ali Tasavvuru: “Bir Ten İki Baş Ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli” Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslar arası Sempozyum Bildiriler Kitabı** 1-2, Cilt:1 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), s. 147-149.

²⁰³ Bülent Akın, Alpamış Destanı'nda Hz. Ali Tasavvuru, **Millî Folklor**, Sayı: 96 (2012), s. 26.

Diğer taraftan, Alevilik ve Bektaşilik, büyük çoğunlukla eski Türk kültür ve inanışlarının İslamiyet çerçevesinde yorumlanarak yeni isim, şekil ve bağlamlarda yaşatıldığı inanç sistemleridir. Bu bakımdan Alpamış Destanında geçen ve Alevi-Bektaşî inancında özel yer edinmiş ad ve kavramların anlatmaya dâhil edilme sebebi eski Türk kültürü ve inanışlarında aranmalıdır.

Özbek destancılık geleneğinde de farklı mekteplerde yetişen destan anlatıcılarının Hz. Ali'yi benzer biçimde tasavvur etmeleri ve Hz. Ali'ye benzer işlevleri yüklemeleri hâlihazırda mensubu bulunulan ya da etkisi süren bir din ya da inançtan çok Türk geleneğinde var olan ve anlatmalarda yaygın olarak geçen “bozkurt”, “İrkıl Ata”, “Ak Sakallı Derviş”, “Dede Korkut” ve “Hızır” örneklerindeki gibi doğaüstü yardımcının şekil ve isim değiştirmesi ile ilgilidir. Doğaüstü yardımcının üstlendiği işlevler bu bakımdan Türk kültüründe “atalar kültürünün” yansımalarıdır. Türk anlatı geleneğinde atalar kültürünün İslamî dönem sonrasında “Hızır”, “Ak Sakallı Derviş” ya da “Hz. Ali” gibi isimlerle temsil edildiğini görmekteyiz.²⁰⁴

Hz. Ali'nin kahramanlığını anlatan “Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar” metni, tekkelerde zevkle okunan Zülfikarnarnelere “redif”²⁰⁵, Yeniçeri Ocağının sancağına sembol²⁰⁶ olmuştur. “Feta, genç, yiğit, kahraman” kelimelerinden türetilmiş olan “fütüvvet”, Hz. Ali'nin ilim, cesaret, kahramanlık ve ahlakını sembolize eden bir kavramdır.²⁰⁷

Alevi-Bektaşî menakıbnamelerinde de Hz. Ali ile ilgili göndermeler çok sayıda mevcut olup Onun dînî kimliğine yönelik açık değerlendirmeler bulunmamaktadır. Kelime-i şehadetin üçüncü ruknü olarak zikredilen Hz. Ali'nin “velayeti” ile de siyâsî velayetin kast edilmediği görülmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin

²⁰⁴ a.g.m., s. 27-28.

²⁰⁵ Zülfikarname örnekleri için bkz. Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik**, (Ankara: Ardıç Yayınları, 2000), s. 257.

²⁰⁶ Osman Eğri, “Yeniçeri Ocağının Manevi Eğitimi ve Bektaşilik”, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Sayı: 24, s. 117-119.

²⁰⁷ Osman Eğri, “Alevi-Bektaşî Gelenekte Allah, Peygamber ve Ehl-i beyt Sevgisi”, **İslamî İlimler Dergisi**, Yıl: 1, Sayı:1 (Bahar 2006), s. 235.

İslam'ın batını yönünü temsil eden bir şahsiyet olduğuna göndermeler yapılmaktadır.²⁰⁸

Hz. Ali hakkında geniş sayılabilecek bir malzemeye kaynaklık eden Buyruklarda Hz. Ali, Hz. Muhammed ile aynı öz, ayrı beden olarak tasvir edilmekte, ayrıca Onun miraçta Hz. Muhammed'in yolunu kesen aslan olduğu, kırklar meclisinin de başı olduğu belirtilmektedir. Dînin şeriat kısmının Hz. Muhammed'le temsiline mukabil, Hz. Ali'nin dînin tarikat boyutunu temsil ettiği belirtilmektedir.²⁰⁹

Alevi kaynaklarda Ali'ye sıklıkla atıfta bulunulmuş olmakla birlikte O, tek, yalın ve muayyen bir kimliğin sahibi olarak tasvir edilmeyip,²¹⁰ “yol”un kendi esnek yapısına uygun biçimde, yer yer birbirinden farklı kişilikler olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurlar şunlardır:

a) Hz. Ali, Hz. Muhammed ile aynı öz, ayrı beden olup yolun kurucusudur. Bu ikisi arasında bir ayrılık söz konusu olduğunda Hz. Muhammed dînin zahirini ve şeriatı, Hz. Ali ise batınını ve tarikatı temsil eder.

b) Hz. Ali mürşittir, pirdir, erendir. “Yol”a giren Onun mürşitliğini kabul etmiş olur. “Erenlerin şahı” Odur. O “Şah-ı Merdan’dır”, velayet aleminin güneşidir.

c) Hz. Ali Allah'ın aslanı, yiğitlerin sultanıdır. Hz. Peygamber'in Onun hakkında söylediği “Ali'den üstün yiğit, zülfikardan keskin kılıç yok” sözü bu anlayışın sonucudur.

d) Hz. Ali Tanrı'dır. Hz. Muhammed miraca çıkarken Onun yolunu kesen aslan Hz. Ali'dir. Hak Divanında oturan Hz. Ali'dir. On sekiz bin alemleri kuran, bütün canlıların rızkını veren Hz. Ali'dir.

Ayrıca Alevilikte Hz. Ali, kevser sakisi, murtaza (kendisinden razı olunmuş), ilim şehrinin kapısıdır. Kaynaklarda bu algılamalar dışında Hz. Ali'yi “tarihi ve müteşerri” kimliği ile algılama istikametinde belirgin bir tasavvur söz konusu değildir.²¹¹

²⁰⁸ İlyas Üzüm, **Alevilikle Hz. Ali Telakkisi (Ali'siz Alevilik ve Ali'siz Alevilik Olur Mu?), Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri** (Bursa: 08-10 Ekim 2004,) s. 196.

²⁰⁹ a.g.e., s. 198.

²¹⁰ Erdoğan Aydın, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, Altıncı Basım (İstanbul: Literatür Yayınları, 2015), s. 4-5.

²¹¹ a.g.e., s. 201-202.

3.5. YAZILI KAYNAKLARDA TEVELLÂ VE TEBERRÂ

Tevellâ, Hz. Peygamber ve Onun Hz. Fatıma ile Hz. Ali'den devam eden neslini ve onları sevenleri sevmek; teberrâ ise Hz. Peygamber neslini sevmeyenleri ve sevmeyenleri sevenleri sevmemek manasında kullanılmaktadır.²¹² Bu kavramlar Alevi-Bektaşî edebiyatında inanç ve itikada dair bir zorunluluk bildirmekle beraber, genel itibarla Türk-İslam edebiyatında Hz. Peygamber'in kendisine ve Onun Ehl-i beyt'ine bağlılığı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ehl-i beyt'e duyulan sevgi ve muhabbet ve muhabbetin bir sonucu olarak tevellâ ve teberrâ kavramları ve aynı manaya işaret eden ifadeler Müslüman Türk şairlerin şiirlerinde ve diğer eserlerinde de sıklıkla rastlamak mümkündür.

Tevellâ ve teberrâ kavramlarının şiirlerde kullanımı ile ilgili olarak birkaç örneği şu şekilde verebiliriz:

“Denir Ehl-i beyti sevene Naci,
 Alemden ayandır Allah'ın vechi,
 Muhammed'in giydiği hırka tacı,
 Sefil Aptal giydi şaha aşk olsun.
 Al-i Ali'yi eyle tevelli,
 Sevmeyene sen söyle teberri.
 Çırağı şem'imiz vermekte şule,
 Meydanı hünerde girdik usule,
 Tevellâmız cediti zatı Resule,
 Ervah-ı Yezid'in teberrâsıyız.”²¹³

Alevi-Bektaşî kültürünün tevellâ ve teberrâ inancının temelini Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi oluşturmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında ilk imam Ali b. Ebi Talip'tir. Hz. Peygamber'den sonra imamet Onun ve neslinin hakkıdır. İmameti Ehl-i beyt'ten alanlara ve onlara zulmedenlere lanet ve teberrâ etmek esastır.

²¹² Tevellâ ve teberrâ esasen Şii-İmamîyye'de dînîn furu'undan olup ibadet hükmündedir. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Ethem Ruhi Fırlı, **İmamîyye Şiasî** (İstanbul: Kent Basınevi,1984), s. 235.

²¹³ İsmail Özmen, **Alevi ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, Cilt:4 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1998), s. 190.

Abd'ül-Hakk Efendi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Şamlının birisi men etti Yezid’e laneti,
 Vak’a-yı Âl-i Resul’den haberi yok ya anid,
 Cedd-i mel’unu Resul’den dişini etti şikest,
 Cedde’si amm-i Resul’den ciğerin yidi Yezid,
 Utanır Müslim olan, lanet ider Abd’ül-Hakk,
 Laanallah-ü Yeziden ve alâ âl-i Yezid”.

Bedri Noyan işte tevellâ ve teberrâ budur diyerek yukarıdaki şiiri nakletmiştir.²¹⁴

Ahmet Rıfat Efendi:
 Mahabbet eyle evlâda mahabbet,
 Müyesser ola tâ kim sana cennet.
 Ri’âyet ede-gör âl-i Rasul’e,
 Geçe tâ ettiğin tevbe kabule.
 Sevenler Mustafa neslini bunda,
 Saâdetler bulur yarın onda.
 Saâdettir, saâdettir, saâdet,
 Muhammed nesline etmek mahabbet.
 Nedâmettir, nedâmettir, nedâmet,
 Sakın seyyidlere etme ihânet.²¹⁵

Bu konuda Şah İsmail’in şiir ve gazellerinde de pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan birisi şu şekildedir:

“Tevellâ kılmışam Âl-i abâ’ya,
 Havâric gözlerinin hançeriyem,
 Hüseyini’yem Yezid’e lânetim var,

²¹⁴ Bedri Noyan, **Bektaşılık-Alevilik Nedir?** (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1985), s. 48.

²¹⁵ Salih Çift, Modern Anlamda İlk “Bektaşılık Kitabı” Olarak Mir’âtü’l-Mekâsîd ve Kaynakları, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 15-1 (2006), s. 193.

Ezelden men düçâr-ı Hayberiyem"²¹⁶

Anadolu Tasavvuf kültüründe önemli bir yere sahip olan Mevlana, Al-i Abâ'nın yani Ehl-i beyt'in düşmanına düşman olunması gerektiğini aksi halde Ehl-i beyt'e dost olunamayacağını yani tevellâ inancının teberrâsız olamayacağını şu şekilde dile getirmektedir:

“Okun; Lanet hımar-u huk-ü hirs'e,
Olar ki, düşmen-i Al-i Abâ'dır.
Teberrâ kılmayana yok tevellâ,
Teberrâ'sız tevellâ'lar hatadır.

Teberrâ kıl eyâ Mollay-i Rumi,
Teberrâ kılmayanlara beladır.”²¹⁷

“Çerağ-ı şemsimiz vermekte şule,
Meydanı hünerde girdik usule,
Tevellâmız cediti Zat-i Resule,
Ervah-ı Yezid'in teberrâsıyız”.²¹⁸

Alevi-Bektaşî kaynaklarında tevellâ ve teberrâ kavramları sözlük anlamlarıyla da kullanılmıştır. Örneğin:

“Musahib döneni defterden kazır,
Gerekse eylesin bin kere özür,
Kalkub havalanub nefesine uyup,
Teberrâ gömleğin tersine giyüb,
Azrail yurduna göçene lanet,
İblis gibi eller aybına bakub,
Arifler böyle dediler uluya,
Azrail neylesün kalbı doluya,

²¹⁶ Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divânı: Şah İsmail-i Safevî Hayatı ve Nefesleri** (İkinci Baskı, İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 1956), s. 153-155-156.

²¹⁷ Mehmet Tevfik Oytan, **Bektaşiliğin İçyüzü** (İstanbul: Demos Yayınları, 2010), s. 53.

²¹⁸ Gülçiçek, **Ön. Ver.**, s. 1286.

Teberrâ okundu yanlış bilgiye,
Kendi bilişine gidene lanet.”²¹⁹

3.6. BEKTAŞI KAYNAKLARINDA TEVELLÂ VE TEBERRÂ

Tevellâ ve teberrâ inancı, Bektaşî düşüncesinin de temel esaslarından biri olarak kabul edilmiştir. Bektaşîler tarafından neseben Hz. Peygamber’e ve Ehl-i beyt’e ulaşan silsileye sahip olduğuna inanılan Hacı Bektaş-ı Veli, atası olan Hz. Ali ve Onun soyuna karşı sevgi ve bağlılığı kendilerine düstur edinmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli’nin ahlakî öğütlerinin Hz. Ali’nin özdeyişleriyle kimi zaman birebir örtüşmesi bunu ortaya koymaktadır. Bu sevgi Onun mensubu bulunduğu Türk kültür iklimindeki algılamalara da uygun olarak diğer sahabeyi ve Abbasileri içerir bir tevellâ boyutundadır. Ancak tarikatın oluşum sürecinde muhtemelen dönemin siyasî ve sosyal şartlarının etkisiyle tevellâ anlayışı, zıttı olan teberrâyı birlikte dile getirilmeye başlanmıştır. Hz. Ali ve Ehl-i beyt ile ilgili kabuller ise diğer Alevî gruplarına benzer şekilde giderek artan ve farklılaşan dozda içselleştirilerek benimsenmiştir. Bektaşîlik bağlamında bunun en somut örneği muhabbet sofralarının sofrası diye adlandırılıp, inançsal temellerinin oluşturulmasıdır. Hz. Ali’den miras kalan ve Hacı Bektaş-ı Veli tarafından vasiyet edilen bu cömertlik örneği Bektaşî muhabbet sofraları herkese açık olarak devam etmiş ve etmektedir.²²⁰

Ahmet Rıfat Efendi eserlerinde tevellâ ve teberrâ kavramlarına geniş bir şekilde yer vermiş, tevellâ ve teberrâyı farklı bir yorum getirip anlam yüklemiş ve bu konu hakkında şunları söylemiştir:

“Ey Talib-i Hakk! Tevellâ ve teberrânın iki manası olup biri zahir diğeri hakikattir. Zahiri Risalet-penah Efendimiz Hazretlerinin sevdiğini sever tevellâ ederiz. Sevmediklerini sevmeyip teberrâ eyeriz demektir. Yani her kişinin sülüküne nisbetle tevellâ ve teberrâ olup kavil ehlinin tevellâsı yek cihettir ki Al-i Muhammed Ali’nin eteklerine yapışmaktır. Ve halis u mahlus onların vasıtasıyla birliğe erişmektir. Teberrâ oldur kim Hazreti Muhammed Ali’nin vasiyyetin tutup Al-ü evlad-ı Ali’ye nazar-ı adavetle bakıp hakaret edenlere adüvvü tam olmaktadır.

²¹⁹ Cavit Sunar, **Melamilik ve Bektaşîlik** (Ankara: Ankara Üniversitesi Basınevi, 1975), s. 98.

²²⁰ Mehmet Saffet Sarıkaya, Kamile Ünlüsoy, **Hacı Bektaş Veli’nin İnanç Dünyasında Hz. Ali ve Ehl-i beyt, Hacı Bektaş Veli Sempozyumu** (Nevşehir: 17-18 Ağustos 2009) , s. 317.

Kudema-yı Bektaşîyye'nin “talibe tevellâ ve teberrâ telkin etmeli” dedikleri budur. Yoksa manayı hakikattan haberdar olamayan bir takım cahilin verdikleri ma'na değildir.

İşte tevellâ ve teberrânın manayı hakikisine gelince, hal ehlinin tevellâsı rızayı Hakk'dır. Teberrâsı masivallahtır. Hatta kendi nefsinden dahi geçse. Hakikat-ı tevellâ ve teberrâ budur ki kişi bunları kendi nefsinde bulmak lazım gelir, fe'f-hem”²²¹

Mir'atü'l-mekasîd'da Ahmet Rif'at Efendi, tevellâ ve teberrâyı Hz. Peygamber'i sevenleri sevmek, sevmeyenleri sevmemek şeklinde açıklayıp Şii bakıştan farklı bir izah şekli getirmiş daha sonra da tamamen tasavvufî yorum yaparak çerçeveyi tamamen genişletmiştir. Onun bu yorum şeklinin Bektaşî tasavvuf anlayışının o dönemde içinde buldukları şartlar içerisinde geliştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira gerek Şii Bektaşîler, gerekse Alevi-Batîni neşveyi benimseyen Bektaşîler tevellâ ve teberrâyı bu şekilde anlamamışlardır.²²²

“İhvan-ı ba-safaya olan hulus-ı fakirhanem icabında beyne'r-refâfiz cereyan eden tevellâ ve teberrâ bahsi sırf yalan ve tefrikadan ibaret olup tevellâ ve teberrânın mana'yı zahiri Risalet-penah Efendimiz Hazretlerinin sevdiğini sevip tevellâ ederiz ve sevmediklerini sevmeyip teberrâ ederiz. Çünkü her kişinin sülûküne nisbetle tevellâ ve teberrâsı olup kavli ehlinin tevellâsı yek cihettir ki al-i Muhammed Ali'nin eteklerine yapışmaktır. Ve halis-u muhlis onların vasıtasıyla birliğe erişmektir. Teberrâ oldur kim Hz Muhammed Ali'nin vasiyetin tutup al u evlad-ı Ali'ye nazar-ı adavetle bakıp hakaret edenlere adüvvü tamam olmaktır.

Fe-emma iş bu tevellâ ve teberrânın manayı hakikisine gelince: Hal ehlinin tevellâsı rızayı Hakk'dır, teberrâsı masivallahtır. Hatta kendi nefsinden dahi geçse.

Hakikat-ı tevellâ ve teberrâ budur ki kişi bunları kendi nefsinde bulmak lazım gelir. Hüsn-i a'mil Hakk'ın rızasına muvafık olmakla tevellâdır. Akbeh-i ef'âl Hakk'ın rızasına gayr-ı muvafık bulunmakla teberrâdır. Ey ahi! tarik-i aliyyenin cümlesi vahdet ve hakikat üzerine mebnidir. Ma'ahaza vahdet ve hakikatte bu misullu da'va ehlinin mahalli olmayıp çünkü nefsinden tevellâ ve teberrâsını

²²¹ Ahmet Rif'at Efendi, **Gerçek Bektaşîlik**, Hazırlayan: Salih Çift (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), s. 193-194.

²²² Ahmet Rif'at Efendi, **Ön. Ver.**, s. 95-96.

bulmayanların zahirde eyledikleri dava kil u kalden ibaret olup nazar-ı ehl-i hakikatte şayan-ı itibar deyildir. Pes ehl-i tarika ve şeriatın hükmüyle ameldir. Çünkü şeriat olmadıkça tarikat bulunmaz. Ve tarikat olmadıkça marifet ve hakikat nedir anlaşılmaz azizim. Tevellâsın, teberrâsın bilen uşşaka aşk olsun”.²²³

“İşte derviş-i hakiki bu ef’alde bulunanlardır ki dünyadan teberrâ edip kalb-i selim ashabından ola. Yani ayıb ve dam-ı dünyaya giriftar olmayarak selamet üzere buluna”.²²⁴

Ey ahi! Kendine gel, sağ u solunu fark et! Zira dünya seri’z-zevaldir. Hırs-u tama ve şehvet ve garaz ve nefsanîyetden ve yalancılıktan ve hilaf-ı şer hareketten teberrâ eyle.²²⁵

“Tevellâyı imamlardan getirdim,
Tavafın kabuldür Abdal dediler,
Kırklar ile bir mecliste oturdum,
Tavafın kabuldür Abdal dediler.
Hızır elim aldı Arşa götürdü,
Ol saatte Kerbelaya yetirdi,
Ol demde melekler şerbet getirdi,
Tavafın kabuldür Abdal dediler”.²²⁶

“Erenlerim, lütfünüzün minnettariyım. Fakiri üzüntüden kurtardınız. Şu nutku şerifte bir tevellâ sözü geçti. Eyvallah! Onun birde zıddı vardır ki teberrâdır. İkisine birden tevellâ ve teberrâ derler ki manay-ı zahirisi emr-i bil-maruf, nehy-i anil münkerdir. Manay-ı batınisi rızay-ı hakk, tevellâ; masivadan tecerrüd teberrâdır. Fakat bir de derviş itikadınca olan manası vardır ki, Fahri Alem Efendimiz ve hanedan-ı nübüvvet-penahilerinin dostlarına dost olup tevellâ ve düşmanlarına düşman olup teberrâ etmektir”.²²⁷

²²³ a.g.e., s. 126-127.

²²⁴ a.g.e., s. 170.

²²⁵ a.g.e., s. 185.

²²⁶ Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Tarikat-i Aliye-i Bektâşîyye**, Sadeleşiren: Ahmet Gürtaş (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1995), s. 140.

²²⁷ a.g.e., s. 141.

Görüldüğü gibi Bektaşî geleneği, tevellâ ve teberrâ inancına farklı bir yorum getirmiş, konuyu tasavvufî bakış açısıyla ele alıp değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Bektaşîler tevellâ ve teberrâya, Şîa geleneğinde var olan anlamla birlikte farklı bir anlam da yüklemişlerdir. Tevellâ ve teberrânın zahiri manasını, Hz. Peygamberin sevdiklerini sevip sevmediklerini sevmeyip onlardan uzak durmak olarak anlamışlardır. Tevellâ ve teberrânın gerçek ve hakiki manası olarak da, Allah'ın rızasını kazanmak ve bu rızaya uygun ameller işlemek olarak görmüşlerdir. Ayrıca Allah'ın yasaklarından ve haramlarında kaçınmayı ve hatta kendi nefsinden dahi uzaklaşmayı teberrâ olarak açıklamışlardır.

3.7. BUYRUKLARDA TEVELLÂ VE TEBERRÂ

Buyruklar; Alevi-Bektaşî yazılı kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Alevi-Bektaşîliğin inanç, ibadet ve sosyal ilişkilerine dair bilgileri buyruklarda görmek mümkündür.

Şeyh Safî Buyrukları Seyh Safiyüddin ile oğlu Şeyh Sadreddin arasındaki diyaloglara dayanır. Şeyh Safî Buyruklarında tevellâ ve teberrâ anlayışı müstakil olarak zikredilmiştir. Şeyh Safî Buyruklarında halifenin on iki şartı şu şekilde zikredilmiştir:

“Çün bu yedi yüz tamam oldu. On iki şartı beyan ve ayan edelim. Sehâvet, saâdet, gayret, ibret, hürmet, sohbet, mürüvvet, şefkat, ikrar, îsâr, tevellâ ve teberrâ”.²²⁸ Görüldüğü üzere Şeyh Safî Buyruklarında halifenin on iki şartı arasında tevellâ ve teberrâ da sayılmıştır.

“Tevellâ odur ki Ehl-i beyt-i Resule muhabbet edip, Ali evladına canı gönülden ve deruni dilden severek, on iki imama tabi olmaktır. Onun eseri terki dünyadır. Teberrâ odur ki Muhammed ve Ali Hazretleri'nin düşmanlarına nefret edip onlardan kaçıp uzaklaşmaktır. Ehl-i beyt'ine düşman olan melunlara lanet kılmaktır. Onun eseri Muhammed ve Ali'den gayrine gönül vermeyip murat almaktır. Pes imdi halifelîğin şartı ve hasiyetleri budur zikr olunur”.²²⁹

²²⁸ **Buyruk, Menakıbı Şeyh Safî Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Taşğın (Almanya: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, Mart 2010), s. 57.

²²⁹ a.g.e., s. 59.

“Amma mürebbilik dahi şol kişinin hakkıdır ki irşadında ve nazarında ve erkanında ve adabında kaim ve yetmiş iki millete cümle eşyaya bir nazar ile baka ve başında tac-ı arif ve tevellâsı Murtaza Aliyye ve evladına yetişdüre ve şariat-i Muhammedi anda kamil ola. Madem ki bir mürşidin arını ve şeriatı olmaya eli ve dili ve kalbi gözü pak olmasa ana rehber denilüp mürid olmak, seccade-i Resul’de oturmak ve erkan tıraş eylemek ana caiz olmaz. Ol kimseye rehber ve halife demek olmaz ve hem erkanı evliyada yirmi sekiz yerde sual vardır ol cevaba kadir gerektir. Ol sual nedir dersen evvel tevhittir, ikinci adldir, üçüncü nübüvvettir, dördüncü emanettir, beşinci emr-i ma’ruftur, altıncı nehy-i münkerdir, yedinci tevellâdır, sekizinci teberrâdır, dokuzuncu sorsalar kimin oğlusun, eğit yol oğluyam, onuncu yol kimindir diseler eyit kim yol Muhammed Ali’nindir”.²³⁰

Tevellâ, önemli Alevi kaynaklarından olan Erkanname’de şu şekilde geçmektedir:

“Havaric hanedanın düşmenidir,
Zarurette ider ki Hayderiyem,
Tevellâ kılmışam Al-i Abâ’ya,
Münafıklar gözünün hançeriyem,
Hüseynî’yem bu gün medyam içinde,
Hatayi’yem Ali’nin çakeriyem”.²³¹

Yine Erkannamede:

“Muhammed Mustafa’nın Ali’el Murtaza’nın evlatlarını bilmeyen kişinin ibadetleri kabul olmaz. Bu kişiler Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hatice, on iki imam, on dört masumdur. Allah en doğrusunu bilir. Evliya tarikatına talip olanlara on iki imamı ve on dört masumu iyi bir şekilde bilmeleri vaciptir. Hem bunlara hem de meşayihın ruhlarına beş vakitte dua etmeli ve her okuyuşta bunu Muhammed Ali’ye tevellâ kıla ve hepsine bu şekilde ikrar eyleye ki imanı dürüst olsun”.²³²

²³⁰ **Şeyh Safi Buyruğu, Menakıbu’l-Esrar Behcetü’l-Ahrar**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Taşgın (Ankara: Reheda Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2003), s. 22

²³¹ **Erkanname**, Hazırlayan: Doğan Kaplan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2007), s. 225.

²³² a.g.e., s. 130.

Görüldüğü üzere Alevi-Bektaşî buyruklarında tevellâ ve teberrâ inancının gerekleri zikredilmekte, ayrıca tarikat mensuplarına tevellâ ve teberrâ inancının gereklerini yapmaları hususunda tavsiyelerde bulunmaktadır.

3.8. GÜLBENGLERDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ

Gülbeng (gülbang), kökeni Farsça olan bir sözcüktür. Sözlük anlamı olarak “gül sesi” manasına gelmektedir.²³³ Gülbeng, bir tarikat ıstılahı ve dînî bir terim olarak, “Çeşitli tarikat toplantılarıyla, dînî, askeri, mülki bazı törenlerde belli bir eda ve makamla, bazen topluca okunan dua”²³⁴ şeklinde tanımlanabilmektedir. Gülbeng; güle, aşka, sevgiye davet etme, kişiyi topluma ve cem törenlerine çağrıdır. Allah’a yalvarma, O’ndan af isteme ve O’na sığınmadır. Yüksek sesle okunan özel dua anlamına da gelmektedir.

Anadolu Aleviliğinde tevellâ inancından kaynaklanan Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi gülbenglerin de ana temalarından birisidir. Yine Hz. Ali ve soyuna zulmettiğine inanılan kişi ve gruplara teberrâ inancının gereği olarak gülbenglerde nefret ve lanet söylemleri açıkça görülmektedir.

“Tevellâsın, teberrâsın bilen merdâna aşkolsun,
Bu esmanın müsemmasın duyan insana aşk olsun,
Muhibb-i hanedana sedhe zaran niyaz edüp,
Ama anda da mavlasın bulan irfana aşk olsun”.²³⁵

Anadolu Aleviliğinde tevellâ inancından kaynaklanan Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisine örnek olarak şu gülbengler verilebilir:

“Bismişah, Allah, Allah...
Tecellâ, tevellâ Hakka yazıla,
Tecellânız temiz yüzünüz ak ola,

²³³ Mehmet Kanar, **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük** (İstanbul: Birim Yayınları, 1993), s. 52.

²³⁴ Mustafa Uzun, **Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbang**, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, (Kitabevi Yayınları, 2008), s. 244.

²³⁵ Ömer Uluçay, **Alevilikte Dua** (İkinci Basım, Adana: Gözde Yayınevi, 1996), s. 153.

Tecellâ gören Cehennem narı görmeye,
 Erenlerden himmet, şey'an-lillah, Allah eyvallah...
 Nuru Nebi, Keremi Ali, Gerçeğe hu dost"²³⁶.

“Allah...Allah...

On iki imam On dört masum on yedi kemerbestin hizmetleri üzerimizde ola,
 Kutbü'l-ârifin gavsü'l-vâsilîn,
 Seyid Muhammed Hacı Bektaşî Veli,
 Muîn ve destgirimiz ola,
 Dil bizden, nefes Hazreti Şah-ı Merdan Ali'den ola"²³⁷.

Teberrâ inancıyla ilgili olarak da şu gülbengleri örnek olarak verebiliriz:

“Türbesin üstün nakş eylemişler,
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin,
 Seni dört köşeye baş eylemişler,
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin.
 Çağlar sular gibi akasım gelmez,
 Şehrine girince çıkasım gelmez,
 Yezid'in yüzüne bakasım gelmez,
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin.
 Senin aşıkların yanar yakınır,
 On iki imam katarına katılır,
 Bunda Yezitlere lanet okunur,
 Gel dinim imanım İmam Hüseyin"²³⁸.

²³⁶ a.g.e., s. 63.

²³⁷ a.g.e., s. 51.

²³⁸ a.g.e., s. 178.

“Sakin yalancıyla eyleme sohbet,
Yalancıya yuf var, Yezid’e lanet,
Dilersen desünler canına rahmet,
Gördüğün ört, görmedin söyleme”.²³⁹

Yukarıda verilen gülbeng örneklerinde görüldüğü üzere Anadolu Alevilerinin diğer ibadetlerinde olduğu gibi duaları olan gülbenglerde de tevellâ ve teberrâ inançları açıkça kendisini göstermektedir. Hemen hemen bütün gülbenglerde tevellâ ve teberrâ kavramlarının içerdiği anlamı bulmak mümkündür.

3.9. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE TEVELLÂ VE TEBERRÂ İNANCININ İBADET HAYATINA YANSIMALARI

Her insanın ve her toplumun inancının gerekleri olan ibadetleri ve uygulamaları yerine getirmesi en doğal hakkıdır. Yerine getirilen ibadetler, inanılan değerlerin olgunlaşmasını ve güçlenmesini sağlar. Kabul edilip içselleştirilen ve inanılan değerler ile yapılan ibadetler arasında sıkı bir ilişki ve bağ vardır.

Anadolu Aleviliğinin temel inanç esasları da doğal olarak Alevilerin ibadet hayatlarına yansımıştır. Özellikle Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisine dayanan tevellâ ve teberrâ inancını Alevilerin hemen hemen bütün ibadetlerinde görmek mümkündür. Yukarıda birinci bölümde genel olarak vermeye çalıştığımız Alevilerdeki ibadet şekillerini bu bölümde tevellâ ve teberrâ inancıyla ilişkilendirerek, birbirleri ile olan bağlantıyı açıklamaya çalışacağız.

Kelime-i Şehadet: Anadolu Aleviliği genel olarak Hak, Muhammed ve Ali üçlemesine yer veren bir inanç sistemidir. Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisinin önemli bir yer tuttuğu Alevilikte bu sevgi (tevellâ) kelime-i şehadette de kendini göstermektedir. Alevilerin şehadet kelimesi “Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden rasulullah ve eşhedu enne Aliyyün veliyullah” şeklindedir.²⁴⁰ Mana olarak şahitlik ederim ki Allah birdir ve yine şahitlik ederim ki Hz.

²³⁹ a.g.e., s. 101.

²⁴⁰ Baki Yaşar Altınok, **Alevilik Hacı Bektaşî Veli Bektaşilik**, (Ankara: Oba Kitapevi, 1998), s. 345; Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik** (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), s. 336.

Muhammed onun kulu ve rasulüdür ve yine şahitlik ederim ki Hz. Ali Onun velisidir. Görüldüğü üzere Alevilerin şehadet kelimesinde farklı olarak tevellâ inancından kaynaklanan Hz. Ali'nin Allah'ın velisi olduğu vurgusu dikkat çekmektedir.

İkrar Verme: Aleviler için ikrar verme; Alevilik yoluna girmenin, Aleviliğe bağlı olmanın, bu yolu hakkıyla ve layıkıyla sürdürmenin adıdır. Tahtacı ve diğer Alevi topluluklarında, yola, erkâna, Aleviliğe girecek olan talibin mürşidin öğüt ve telkinlerini kabul, yolun bütün kaidelerini aynen benimseyip, uyacağına dair verdiği söze ikrar verme denir.²⁴¹ Bir kişinin Alevi-Bektaşî yoluna alınması amacıyla yapılan törene ise ikrar verme töreni denir. Bir kişinin Aleviliğe girebilmesi için pir huzurunda ikrar vermesi gerekir. Bu, Allah ve Rasulüne itaat, Ehl-i beyt'e sevgi, saygı ve muhabbet, evliya buyruğuna uyma sözüdür.

Bir kimse cem ayininde bulunabilmek için önce pirine ikrar vermelidir. Yani “ben bu cem ayinine geleceğim, her ibadetinde bulunacağım, Allah'ın emrine, Ehl-i beyt'in gitmiş olduğu yola uyacağıma dil ile ikrar ve kalp ile tasdik ederim” diye dedeye ve erenlere söz verir. Alevilikte ikrar vermenin de olmazsa olmaz şartı Ehl-i beyt'in ve Ehl-i beyt soyundan gelenlerin yürümüş olduğu yolda yürümeye söz vermektir.

Anadolu Alevi geleneğinde, ikrardan dönmek hiçbir şekilde hoş karşılanmamaktadır.²⁴² İkrardan dönen kişilere cezalar verilmesi gerektiğine inanılmaktadır.

Cem Töreni: Cem; Alevilerin toplu olarak yaptığı, bazı kurallara dayalı bir ibadet şeklidir. Anadolu Alevileri cem törenlerini ibadet hayatlarının merkezine yerleştirmiş durumdadırlar.

Cem, Alevi dînî hayatı için o kadar önemlidir ki, Alevilerin dînî inançlarını oluşturan bütün simge ve sembol ve işaretler cem töreninde karşılığını bulmaktadır. Sözelimi, meleklerin Hz. Adem'e secdesi, Hz. Peygamber'in miraca çıkarak, Hz. Ali'nin sırtına mahzar olması, kırklar cemi gibi Aleviliğe ana karakterini veren bütün mitolojik inançlar cem töreni esnasında canlandırılmaktadır.

Bunlardan özellikle musahip kardeşliği olan canların katıldığı büyük cemlerde on iki hizmetin tamamı yerine getirilmektedir. Söz konusu hizmetlerin

²⁴¹ Eröz, **Ön. Ver.**, s. 139.

²⁴² Aşık Durmuş Günel, **El Ele El Hakk'a** (İstanbul: Can Yayınları, 2000), s. 96.

sayısı on iki olmakla birlikte farklı ocaklara bağlı Alevi zümrelerinde isim ya da cemdeki sırası vb. konularda on iki hizmetin farklı şekillerde sıralandığı görülmektedir.²⁴³

Cem törenlerinin başlangıcında okunan “Şah-ı Merdan”, Yiğitler Şahı, Hz. Ali'nin adının tanrısallıkla iç içe girdiği anda, ruhani şah Ali ile tören boyunca ruhu hep onda olmuş olan ve hatta olağanüstü bir şekilde canlı bulunan ölümlü şah İsmail arasında gizli bir kapışmanın parıldadığı, Hatai'nin üç nefesi ve ardından törenin Kербela olayını canlandırdığı bölümü olan tevellâ ve teberrâ gelir. Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine sevgi, şehitler için ağıtlar, Onların düşmanları olan Yezid ve taraftarlarına karşı duyulan kin ve oç alma düşüncesi cem törenlerinde kendini hissettirir. Yezid o dönemin düşmanı, Hz. Hüseyin de o günlerin kurbanı olur. Böylece Şah İsmail ya da Ondan önce Şeyh Haydar taraftarlarının kendilerini kaptırdıkları taşkınlıkları yansıtan heyecan da cem törenlerinde doruk noktasına ulaşır.²⁴⁴

Cem törenlerinde saki şerbet tasını eline alır ve ilk olarak mürşide uzatır. Mürşid sağ elinin serçe parmağını tasın içine daldırır ve bir dua okur. Daha sonra tasta bir yudum içer. Sonra saki tası cem töreninde bulunanların hepsine gezdirir. Herkes tasta birer yudum içer ve içerken de hep bir ağızdan Hz. Hüseyin'e rahmet Yezid'e de lanet okurlar.²⁴⁵ Cem törenlerinde yerine getirilen bu şekilde bir uygulama da tevellâ ve teberrâ inancının bir göstergesidir.

Kerbela, Matem, Muharrem Ayınları ve Oruç: Kerbela faciası, Sünni-Alevi farklılaşmasının dönüm noktalarından birisini, bir başka ifadeyle miladını oluşturmuştur. Aleviliğin ortaya çıkmasına etki eden tarihsel ve sosyal faktörlerden birisi ve belki de en başta geleni, Hz. Hüseyin'in Emevî Halifesi Yezid tarafından Kerbela'da Muharrem ayının onuncu günü şehit edilmesidir. Anadolu'daki Alevi toplulukları bunu unutmamış, her yıl Muharrem ayında Hz. Hüseyin hatırasına oruç tutarak ve kurban keserek bu yası devam ettire gelmişlerdir.

Aleviler, Zilhicce ayının 28-29-30 günlerinde mâsûm-u pak orucunu tutarlar. Bu orucun peşinde, Muharrem ayının ilk günü başlayan ve on iki

²⁴³ Orhan Türkdoğan, **Alevi-Bektaşî Kimliği** (İstanbul: Timaş Yayınları, 1995), s. 179-180.

²⁴⁴ Irene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çeviren: Turan Alptekin (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998), s. 190.

²⁴⁵ Cavit Sunar, **Melamilik ve Bektaşilik** (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), s. 100.

imâmlar anısına “on iki gün” devam eden mâtem orucu tutulur. Kurban bayramı Zilhicce Ayının onuncu günüdür. O günden itibaren yirmi gün sayarlar ve o akşam niyet ederler. Ertesi sabahtan itibaren matem orucu tutulmaya başlar. Matem orucuna şu şekilde niyet edilir: “Bism-i Şah! Allah, Allah! Erenlerin himmetine, Er Hakk Muhammed Ali’nin aşkına! Hz. İmam Hüseyin Efendimizin niyet-i savm-ı atşanına, (susuzluk orucu niyetine) Kerbela’da şehid olanların temiz ruhlarına ve niyet-i sivam-ı matem, Hz. Fatıma’tüz-Zehra’nın şefaatine, on iki imam, on dört masum-u pak efendilerimizin şevkine, on yedi kemerbesteler hürmetine, hazır, gaib gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerlerimizde hazır ve nazır ola. Yuf münkire, Lanet Yezid’e, Rahmet Mü’mine... Allah, eyvallah, Hüü...”²⁴⁶

Muharrem ayı içinde yapılan cem törenlerinde semah dönülmez. Bu toplantılarda Hz. Hüseyin ve Kerbela üzerine söylenmiş nefesler ve özellikle mersiye okunur.²⁴⁷

Anadolu Alevileri Muharrem ayında Kerbela şehitleri için matem tutmakta, bu cinayeti işleyenlere gönülden lanetler yağdırmaktadırlar. Muharrem ayında yapılan ibadetler oruç, matem ve diğer törenlerde de görüleceği üzere tevellâ ve teberrâ inancı kendini göstermekte, Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi öne çıkarak, Ehl-i beyt’e zulmedenlere lanetler okunmaktadır.

Semah: Alevi toplulukları, Kerbela Faciasını yalnızca senede bir defa Muharrem ayında anmakla kalmazlar. Bir yıl boyunca yapılan bütün cem törenlerinde ve semahlarda canlandırmaktadırlar. Böylece Aleviler, hemen her cem töreninde Hz. Hüseyin’i andıkları gibi, bu faciaya sebep olan Yezid’e de lânetler yağdırmaktadırlar.

“Senin âşıkların yanar yakılır,
On iki imam katarına katılır,
Bunda Yezidlere lanet okunur,
Gel dinim imanım İmam Hüseyin.
Senin dervişlerin semalar döner,
Kadir geceleri şemaları yanar,

²⁴⁶ Bedri Noyan, **Bektaşilik-Alevilik Nedir?** (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1985), s. 86.

²⁴⁷ Nuri Özcan, “Bektaşî Musikisi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt:5 (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), s. 372.

Katarımız İmam Cafer'e uyar,
Gel dinim imanım İmam Hüseyin."²⁴⁸

Kurban ve Aşure: Türkiye'nin bazı yörelerinde Sünnilerin, Muharremde sadece aşure pişirilip komşulara dağıtılmasına karşılık Aleviler, hem aşure pişirmekte ve hem de Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin ilk günü anısına kurban kesmektedirler. Bundan başka o günlerde gece ve gündüz su içmemekte et, soğan ve sarımsak yememekte, banyo yapmamakta, saç ve sakal tıraşı olmamakta, hiçbir canlıya zarar verip öldürmemekte, gülüp oynamamakta ve sonuç olarak Muharrem ayını tam bir matem havası içinde geçirmektedirler.²⁴⁹

Matem Orucunun sonunda aşure pişirilir. Aşure, tatlı bir çorba olup, hep birlikte yenilir ve diğer evlere dağıtılır. Aşure çorbasında et bulunmaz. Buğday, fındık, ceviz veya meyvelerden oluşan on değişik üründen yapılır. Aşure günü, bir bayram kutlaması değildir. Aleviler, Kerbela'da İmam Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in sağ kurtulduğu için mutludurlar, bu nedenle çorba tatlı olur. Aşure yendikten sonra şu dua okunur:

“Bism-i Şah.. Allah Allah...

Allah, Muhammed, Ali,

On iki imam efendilerimizin ruhu revanları, şâd ve handan ola.

Münkir ve münafıklar mat ola, müminler şâd ola.

Lokmalarımız dertlere deva ola.

Matem-i Hasan ve Hüseyin ola.

Cümlemize haklı hayırlı kısmetler verilmesi için ...

Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine hü."²⁵⁰

Kutsal Eşik: Kutsal eşik Alevilikte yola girişi temsil ettiğinden kutsaldır.²⁵¹

Bu yüzden eşiğe basmak hoş karşılanmayıp günah olarak kabul edilmektedir.

²⁴⁸ Uluçay, **Ön. Ver.**, s.178.

²⁴⁹ Bkz. Metin Bozkuş, “Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu ve Sivas'ta Aşûre Uygulamaları”, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 12-1 (2008), s. 33-61.

²⁵⁰ Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, **Muharrem Matem**, AABF İnanç Kurulu Çalışmaları, (Almanya: 2007), s. 15.

²⁵¹ Yusuf Ziya Yörükân, **Anadolu'da Aleviler ve Tahtaclar** (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), s. 131.

Meydan sofasına giderken ilk önce eşik niyazı yapılır. Dede ocaklarının eşikleri de kutsal kabul edilir. Alevilere göre eşik Hz. Ali'nin işareti ve sembolüdür. Bu sebepten de eşığe basmak günah sayılır.²⁵²

Yine Anadolu Alevilerinde gök cisimleri, İslâm uluları ile özdeşleştirilmektedir. Ay Hz. Ali, gün Hz. Muhammed'dir. Hz. Ali sırlı olduğu için aydır ve karanlığı aydınlatır. Hz. Fatıma, Zühre Yıldızı gibi nurlu olarak hayal edilir, güzeller güzeldir, namusun ve erdemın sembolüdür.²⁵³

Nevruz: Sultan Nevruz 21 Mart günü Alevilerin büyük bayramıdır. Alevi inancına göre Ulu Tanrı dünyayı bugün yaratmıştır. Ayrıca Hz. Ali'nin doğum günü, evlendiği gün bu gündür. Hz. Yusuf kuyudan bugün çıkmıştır. Hz. Muhammed Gadirhum'da Hz. Ali'yi bugün vasi ve önder tayin etmiştir. Nevruz; şeker, şerbet ve çiçek dağıtılarak kutlanır ve yaşatılır.²⁵⁴

Bu mutlu günde Aleviler cem yaparlar, yapılan lokmalar hep birlikte yenir, ibadetler yapılır ve semahlar dönülür, sazlar çalınır ve Hz. Ali'nin mevlidi okunur. Bu mevlitten çok kısa bir örnek şu şekildedir:

“Şah-ı Merdan Murteza doğdu bugün,
Yüce, üstün şah Ali doğdu bugün,
Temiz soy nurundan geldi kamile,
Çün Ab-u Talip'ten oldu hamile,
Öyle bir gün doğdu nur Nevruz idi,
Öyle ki bir yevmi nur Efruz idi,
Sayesinde Haydar'ın buldu hayat,
Şanlı şerefli gün gördü kainat.”²⁵⁵

Musahiplik: Alevi-Bektaşî inancında kişinin “ Musahib'i” olma yükümlülüğü yedi farzdan, yani yerine getirilmesi gereken yedi yükümlülükten

²⁵² Fuat Bozkurt, **Aleviliğin Toplumsal Boyutları** (İstanbul: Tekin Yayınları, 1990), s. 140.

²⁵³ a.g.e., s. 385.

²⁵⁴ Mehmet Yaman, **Alevilik, İnanç, Edep, Erkan** (İstanbul: Demos Yayınları, 2011), s. 221.

²⁵⁵ Seyyid Ali Sultan Süreğinde Cemler, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Derleyen: Mustafa Çetin Dede, Düzenleyen: Ali Osman Aktaş, Sayı:53 (2010), s. 393.

biridir. Musahipliğin temeli Hz. Muhammed'le, Hz. Ali'ye kadar giden mitolojik hikâyeler ile anlatılan bir yoldur.²⁵⁶

Anadolu Aleviliğinde musahipliğin arkasında yatan asıl sebep Hz. Peygamber'in, Medine'ye hicretten beş ay sonra, ensar ile muhacirleri bir araya toplayarak kırk beşi muhacirlerden, kırk beşi ensardan olmak üzere doksan Müslüman'ı birbirleriyle kardeş yapması yatmaktadır. Hz. Peygamber'in Medine'de kurmuş olduğu bu kardeşlik müessesesi, maddi-mânevi yardımlaşma ve birbirlerine vâris olma esasına dayanıyor, bu suretle muhacirlerin yurtlarından ayrılmalarından dolayı duydukları keder ve üzüntüyü giderme, onları Medinelilere ısındırma, onlara güç ve destek kazandırma gayesini güdüyordu.²⁵⁷

Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muahat sırasında Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiştir.²⁵⁸

Anadolu Aleviliğinde Cem ehli olabilmek için bir mümin mutlaka akranı birisiyle musahip olmak zorundadır. Çünkü bunun öncesini Aleviler Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin Gadirhum'da ilan edilen kardeşliğine bağlamakta ve ensarın muhacirlerle olan dünya ve ahiret kardeşi olmasına dayandırmaktadırlar. Musahiplikteki kardeşliğin önemi, kişinin öz kardeşinden daha ileri olmasıdır. Musahip töreni yapılırken iki musahip ve eşleri ile birlikte dört kişi bir de rehber bulunur. Böylece beş kişi Ehl-i beyt'i temsil etmektedirler. Rehber talibin boynuna bağladığı bir poçu veya başörtüsü ile onu kendisine çekerek birbirine kardeş olurlar.

Musahip olanlar yaşam boyu birbirlerine destek olmak zorundadırlar. Gizli hallerini paylaşırlar. Birbirleriyle yol arkadaşı olanlar musahiplik kavline girerler. Alevi-Bektaşî inancı gencin cem törenlerine girmesi için musahip seçmesini zorunlu kılar. Anadolu'nun birçok yerinde (Malatya-Tunceli-Sivas-Tokat ve Samsun) musahipsiz, erkâna girmek mümkün olmamaktadır. Her Alevi çifti bir musahip tutmak zorundadır. Dört kişilik iki aile arasında gerçekleşen (Kadın, bir başka

²⁵⁶ Birol Azar, "Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt-Sayı:2-3, (Temmuz 2013), s. 78.

²⁵⁷ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005), s. 141-142.

²⁵⁸ Ethem Ruhi Fırlı, "Ali", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt:2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), s. 371.

kadının kocasını; erkek de başka bir erkeğin karısını musahip seçer, meydana girer) bu törenle ortaya çıkan yeni durum hem dünya hem de ahiret kardeşliğidir.²⁵⁹

Musahip olanlar birbirlerini kardeş kabul ettikleri için çocukları birbirleriyle asla evlenemez. Bu çiftler, ölünceye kadar birbirlerine her türlü durumda yardımcı olmakla mükelleftir, biri açken diğerrinin tok yatması söz konusu değildir, birinin başı dertte ise diğerrinin hemen yardıma koşması şarttır. Bu sorumluluk düşkünlükte de geçerlidir. Nitekim musahibi düşkün olan kişi zamanında onun yanında yer almadığı, ona doğru yolu göstermediği için kendisi de düşkün kabul edilmiştir. Dolayısıyla musahiplik, söz konusu kişilerin birbirlerinin hal ve hareketlerini Alevi yol ve erkânına uygunluk açısından denetleme, toplumun iyi birer üyesi olma konusunda da önemli sorumluluklar yüklemektedir.²⁶⁰

Anadolu Aleviliğindeki musahip kardeşliğinde de görüleceği üzere tevellâ inancı kendini göstermekte, musahip kardeşliğinin temeli Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisine dayanmaktadır.

Lokma: Anadolu Alevileri cem törenlerine gelirken lokma ismiyle evlerinde pişirerek getirdikleri yiyecekler ve meyve ya da çerez türü şeylerin aynı zamanda kurban (cansız kurban) ismiyle anılması ve “içeri kurbanlarının birer tarikat erkânı haline taşınması, üzerinde durulan hususun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Nitekim cemdeki on iki hizmetten birisi, sofracı, lokmacı isimleriyle de anılan kurbancı hizmetidir. Kurbancının görevi ise, cemdeki kurban ve yemek işlerine bakmak, cem evine getirilen yiyecekleri kurban etiyle beraber eşit şekilde herkese dağıtmaktır.²⁶¹

Bilindiği üzere, cemler on iki hizmet üzerinden yürütülür. On iki hizmetin bir kısmı, eski gelenek ve göreneklerden kaynaklanmakla birlikte, bunlar insanların bir araya gelmeleriyle oluşan bir ortamda onların oturma, yeme-içme gibi doğal ihtiyaçlarından doğan bazı zorunluluklar sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bazı tarikatlarda da benzer görevlere rastlanması, aynı muhtevadaki toplantılarda, katılan insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik benzer görevlerin ortaya konulmasının

²⁵⁹ Mehmet Eröz, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), s.111.

²⁶⁰ Nilgün Çıblak Coşkun, “Anadolu Alevilerinde Cemler Ve Bu Cemlerin Sosyo-kültürel Hayattaki İşlevleri”, **Folklor/Edebiyat**, Cilt-Sayı:20-78 (2014/2), s. 17-18.

²⁶¹ Cemal Şener, **Şamanizm Türklerin İslamiyetten Önceki Dini** (On ikinci Baskı, İstanbul: Etik Yayınları, 2001), s. 72-73.

son derece doğal olduğunu göstermektedir. Alevilikte de bir zikir toplantısı mahiyetinde olan cemlerde, bir araya gelen insanların toplantılarını düzenleyen kuralların bulunduğu görülmektedir ki, bunlar On iki imama nispetle on iki olarak tespit edilmişlerdir. Her bir görev, cemde yerine getirilmesi kutsal bir görev olarak kabul edilmiş ve bu on iki görevin öncesi ve sonrasına dualar eklenerek, tarikatta yürütülen tabii hizmetler birer tarikat erkânı şekline getirilmiştir.²⁶²

Yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz konu başlıkları, Anadolu Alevilerinin temel inanç esaslarının günlük ibadet hayatlarına yansımalarını açıkça göstermektedir. Özellikle tevellâ inancından kaynaklanan Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi bütün ibadetlerde az ya da çok kendisini hissettirmektedir. Yine teberrâ inancının gereği olarak Ehl-i beyt ve soyuna zulmettiğine inanılan kişi ya da gruplara yapılan törenlerde ve ibadetlerde nefret, düşmanlık ve lanet gerek sözlü gerekse fiili olarak yapılmaktadır.

²⁶² Cenksu Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı Ve Alevilerin Temel İslâmi İbadetlere Yaklaşımları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** Cilt-Sayı: 5-2 (2005), s. 169.

SONUÇ

Tarihleri boyunca Türk toplumları, birbirinden farklı birçok dînin veya inanç kültürünün etkisi altında kalmıştır. Orta Asya'daki en eski Türk toplumlarının inanç sistemleri atalar kültü, tabiat kültleri ve Gök Tanrı kültü olmak üzere üçlü bir din anlayışından oluşmaktadır. Şamanizm, Budizm ve Manihaizm gibi dinler de eski Türk toplulukları arasında varlığını devam ettirmiştir. Alevilik inancı da çeşitli değişim ve etkileşimlerden geçerek Türkler arasında varlığını devam ettirerek günümüze kadar gelmiş bir inançtır.

Anadolu Aleviliği, eski Türk inanışlarından en fazla Gök Tanrı inancı ve Şamanizm'den etkilenmiş ve bu iki dînin etkisi altında kalmıştır. Anadolu Aleviliğindeki birçok inanç izleri ve ibadet uygulamaları Şamanizm'den alınmıştır. İslam dînini kabul ettikten sonra da Türklerin dîni inanç esaslarında ve ibadet uygulamalarında da Gök Tanrı inancının ve Şamanizm'in etkisi az ya da çok kendisini hissettirmektedir. Özellikle Anadolu'da yaygın bir inanç olan Alevilikte eski Türk inançlarının etkisini gözlemlemek mümkündür.

“Ali'ye mensup”, “Ali'ye ait” ve “Ali soyundan gelen” anlamlarında kullanılan Alevî kelimesine Anadolu Coğrafyasında, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olması gerektiği ve halifeliğin O'nun soyundan gelenlerce devam ettirilmesi gerektiği yönündeki inanışlara sahip olanlar için kullanılan bir kavram olmuştur.

Temeli Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisine dayanan Anadolu Aleviliğine göre tevellâ; Hz. Ali ve Ehl-i beyt'i, on iki imamları ve onların yolundan gidenleri sevmek, onları sevenleri de sevmek anlamına gelmektedir. Teberrâ kavramı ise; Hz. Ali'nin ve Onun soyundan gelenlerin karşısında olan ve Onun halifeliğini tanımayan Muaviye, Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek, onları sevmemek ve onlara lanet etmektir.

Tevellâ ve teberrâ inancı Alevilik inancının esasını oluşturmaktadır. Tevellâ ve teberrâ inancının temelini oluşturan Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi, Anadolu Alevilerinin üzerinde hassasiyetle durdukları meselelerden biridir.

Tevellâ ve teberrâ inancının ilk olarak ortaya çıkmasına etkili olan sebeplerin başında erken dönem İslam tarihinde meydana gelen siyasî ve toplumsal olaylardır. Sahabiler arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve bu görüş ayrılıklarının

neticesinde meydana gelen Cemel Savaşı, Sıffin Savaşı ve Kerbela olayı Müslümanlar arasında ayrışmalara ve kutuplaşmalara sebep olmuştur.

Daha sonra gelişen siyasî ve toplumsal olaylar ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan Şia İslam düşüncesi tevellâ ve teberrâ inancını bir iman esası olarak kabul etmiştir. Bu grup, teberrâ inancını Ehl-i beyt'e yapılan zulüm ve eziyetlerin en başta sorumlusu olarak gördükleri Muaviye ve Muaviye'nin Oğlu Yezid'le ve Onun soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek ve onları sevmeyip onlardan nefret etmek anlamında kullanmışlardır.

Tevellâ ve teberrâ kavramlarını İslam tarihinde ilk defa kullananlar ilk siyasî fırka olan Hariciler olmuştur. Harici fırkalarından biri olan Ezarikiler'in önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Nâfi bin el-Ezrak kendisiyle birlikte savaşa katılmayanlarla ilişkisini kestiğini, daha önce bunları benimseyip sevenlerden teberri etmediğini belirterek teberrâ inancını ortaya çıkarmıştır.

Tevellâ ve teberrâ kavramlarını ilk kullananlar Harici fırkalar olsa bile bu kavramları bir inanç esası olarak ortaya koyan ve kullananlar Şia mezhebinin çeşitli inanç kolları olmuştur. Şia İslam inancında imamet konusu bir inanç esası olarak kabul edilmiş ve imametın önemi her defasında dile getirilmiştir. Şia İslam inancına göre imametın yegâne ve tartışmasız sahibi Hz. Ali'dir. Şia'nın temel inanç esaslarından olan tevellâ ve teberrâ düşüncesinin ana çizgisi de Ehl-i beyt'e ve Hz. Peygamber'in soyuna karşı duyulan sevgi ve muhabbetir. Hz Ali'nin imametiyle yakından ilişkili olan tevellâ ve teberrâ bu noktada bütün Şii gruplar tarafından kabul edilse de, özellikle İmamiyye Şia'sı ve Sabbe (Teberrâiyye) olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Tevellâ ve teberrâ kavramları, daha sonraki dönemlerde özellikle İmamiyye Şiası tarafından siyasallaştırılmış ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Tevellâ ve teberrâ inancını benimseyen ve bir inanç esası olarak benimseyen gruplar düşüncelerini temellendirmek için Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerden deliller getirme yolunu seçmişlerdir. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde tevellâ ve teberrâ kavramlarının kullanımı kelime ve sözlük anlamı ile olup siyasî anlamda kullanılmamışlardır. Zamanla Anadolu'da yaşayan Alevî toplulukları da Şia gibi bu kavramlara farklı ve daha çok siyasî anlamlar yüklemişlerdir.

Alevî-Bektaşî geleneğine mensup olan bazı düşünürler ise bu iki kavrama tasavvufî bir anlam yüklemiş ve meseleyi farklı bir açıdan ele alarak yorumlamışlardır. Bektaşiler tevellâ ve teberrâya, Şia inancında var olan anlamıyla birlikte farklı bir anlam da yüklemişlerdir. Bektaşiler tevellâ ve teberrâ inancının gerçek ve hakiki manasını, Allah'ın rızasını kazanmak ve bu rızaya uygun ameller işlemek olarak görmüşlerdir. Ayrıca Allah'ın yasaklamış olduğu fiil ve hareketlerden, haram kılmış olduğu davranışlardan kaçınmayı ve hatta kendi nefsinden dahi uzaklaşmayı teberrâ olarak açıklamışlardır. Tevellâ ve teberrânın zahiri manasını, Hz. Peygamber'in sevdiklerini sevip, Hz. Peygamber'in sevmediklerini sevmeyip onlardan uzak durmak olarak yorumlamışlardır.

Anadolu Alevileri ile Şia ve genel Alevî anlayışı içerisinde var olan ve bir inanç maddesi olarak kabul edilen tevellâ ve teberrâ inancı arasında benzerlikler ve birbirleriyle örtüşen uygulamalar bulunmaktadır. Bu anlamda tevellâ; Hz. Ali, Onun soyunu ve Onun soyundan gelen imamları sevmeyi ve onları sevenleri de sevmeyi ifade ederken, teberrâ; Hz. Ali ve soyunu sevmeyenleri sevmemeyi ve onlarla ilişkiyi kesmeyi ifade etmektedir.

Alevî-Bektaşî inancının en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen buyruklarda tevellâ ve teberrâ inancının gerekleri zikredilmekte, ayrıca tarikat mensuplarına tevellâ ve teberrâ inancının gereklerini yapmaları hususunda öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e duyulan sevgi ve muhabbet ve muhabbetin bir sonucu olarak tevellâ ve teberrâ kavramları ve aynı manaya işaret eden ifadelere, Müslüman Türk şairlerin şiirlerinde ve diğer yazılı eserlerinde de sıklıkla rastlamak mümkündür.

Diğer inanç sistemlerinde olduğu gibi Anadolu Aleviliğinin temel inanç esasları da doğal olarak Alevilerin günlük yaşantılarına ve ibadet hayatlarına yansımıştır. Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisine dayanan tevellâ ve teberrâ inancını Alevilerin hemen hemen bütün ibadetlerinde görmek mümkündür. Cem törenleri, Muharrem ayinleri ve oruç ibadeti, semah dönme, kurban kesme ve aşure gibi ibadetlerde tevellâ ve teberrâ inancından kaynaklanan uygulamalar mevcuttur.

Anadolu Alevilerinin diğer ibadetlerinde olduğu gibi duaları olan gülbenglerde de tevellâ ve teberrâ inançları açıkça kendisini göstermektedir. Hemen

hemen bütün glbeplerde tevellâ ve teberrâ kavramlarının içerdiği anlamı bulmak mümkündür. Yapılan dualarda Hz. Ali, Ehl-i beyt ve Ehl-i beyt soyuna övgüler ve methiyeler yapılmaktadır.

Özellikle tevellâ inancından kaynaklanan Hz. Ali, Ehl-i beyt ve on iki imam sevgisi bütün ibadetlerde az ya da çok kendisini hissettirmektedir. Yine teberrâ inancının gereği olarak Ehl-i beyt ve soyuna zulmettiğine inanılan kişi ya da gruplara yapılan törenlerde ve ibadetlerde nefret, düşmanlık ve lanet gerek sözlü gerekse fiili olarak yapılmaktadır.

Sonuç itibariyle; Anadolu Alevileri inanç yönünden İslam'ın temel ilkelerine ve akidelerine inanmış toplumlardır. Tevellâ ve teberrâ inancı da Aleviler tarafından İslam Dninin bir akidesi olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Açikel, Yusuf, **Kuran ve Hadisler Işığında Geçmişten Günümüze Ehl-i Beyt**, Ankara: Nobel Yayınları, 2009.

Ahmet Rıfat Efendi, Hazırlayan: Salih Çift, **Gerçek Bektaşilik**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Akın, Bülent, “Alpamış Destanı’nda Hz. Ali Tasavvuru”, **Milli Folklor**, Sayı: 96, 2012.

Alparslan, Hasan Hüseyin, **Anadolu’daki Alevilik ve Kızılbaş Türkler**, İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2011.

Altınok, Baki Yaşar, **Alevilik Hacı Bektaş-ı Veli Bektaşilik**, Ankara: Oba Kitapevi, 1998.

Erman Artun, Anadolu İnanç Önderlerini Besleyen Eski İnanç Sistemleri, Dinler, İnanışlar, **Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri**, Ankara: TÜRKSEV Yayınları, 2002.

Atalan, Mehmet, “**Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri**”, **Hz. Ali Sempozyumu**, 24-25 Ekim, İzmir: 2007.

Ateş, Ali Osman, **Ehl-i Sünnet ve Şia’nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Aydın, Erdoğan, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, Altıncı Basım, İstanbul: Literatür Yayınları, 2015.

Azar, Birol, “Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt-Sayı:2-3, Temmuz 2013.

Bağdadi, Abdulkahir, **el-Fark Beyn el-Fırak**, Önsöz ve Notlarıyla Çeviren: Ethem Ruhi Fırlalı, Altıncı Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2011.

Benli, Yusuf, Şii Düşüncesinde Ehl-i Beyt Tasavvurları, **İslamî Araştırmalar Dergisi**, Cilt- Sayı: 17-4, 2004.

Beyhaki, Ahmed b. Huseyin, **es-Sünenü'l-kübrâ**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Cilt: 2, Beyrut, 1994.

Bozkuş, Metin, “Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu ve Sivas’ta Aşûre Uygulamaları”, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 12-1, 2008.

Bulut, Halil İbrahim, Haricilik ve Günümüze Yansımaları, **Usûl İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, Adapazarı: 2009.

Buyruk, Menakıbı Şeyh Safi Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu, Yayına Hazırlayan: Ahmet Taşgın, Almanya: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, Mart 2010.

Bozkurt, Fuat, **Aleviliğin Toplumsal Boyutları**, İstanbul: Tekin yayınları. 1990.

_____. **Semahlar**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Bulut, Halil İbrahim, “Alevî-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak Musahiplik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:65, 2013.

Çamuroğlu, Reha, **Değişen Koşullarda Alevilik**, Üçüncü Baskı, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000.

Çaybayır, Yaşar, **Ötüken Türkçe Sözlük**, İstanbul: Ötüken Yayınları, Cilt: 5, 2007.

Çetin, Murat, **Alevilerin Dînî İnanç ve Yaşantıları**, Gölyaka Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: 2010.

Çıblak, Nilgün Coşkun, “Anadolu Alevilerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyo-kültürel Hayattaki İşlevleri”, **Folklor/Edebiyat**, Cilt-Sayı:20-78, 2014/2.

Çınar, Erdoğan, **Aleviliğin Gizli Tarihi**, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2004.

Çift, Salih, Modern Anlamda İlk “Bektaşilik Kitabı” Olarak Mir’âtü’l-Mekâsîd ve Kaynakları, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 15-1, 2006.

Çubuk, İbrahim Agah, Çağatay, Neşet, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985.

DABF Bağlı Kurul, **Alevi-Bektaşî İnançının Esasları**, Danimarka Alevi İnanç Toplumu DABF, Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu, pdf, Danimarka: 2008.

Dalkıran, Sayın, “Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri”, **EKEV Akademi Dergisi**, Cilt-Sayı: 1-1 (Ankara, Kasım 1997).

_____. “Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 10, 2002.

Dedekargınoğlu, Hüseyin, Dünkü ve Bugünkü Alevilik, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:56, 2010.

Dedeyev, Bilal, “Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1/5, 2008.

Demircan, Adnan, **Gadîr Hum Olayı**, İstanbul: Beyan yayınları, 1996.

Duman, Mehmet Zeki, “Kuran’ı Kerim’de Ehl-i Beyt”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Kayseri: 2001, Sayı: 11.

Ebu Cafer Muhammet b. Ya’kub Kuleyni, **el-Usul mine’l-Kâfi**, Cilt: 2, Tahran: 1388.

Eğri, Osman, “Yeniçeri Ocağının Manevi Eğitimi ve Bektaşilik”, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, Sayı: 24.

_____. “Alevî-Bektaşî Gelenekte Allah, Peygamber ve Ehl-İ Beyt Sevgisi”, **İslamî İlimler Dergisi**, Yıl: 1. Sayı:1, Bahar 2006.

Ekinci, Mustafa, **Anadolu Aleviliği’nin Tarihsel Arka Planı**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.

el-Eş’arî, Ebu’l Hasan, **Makalâtü’l-İslamîyyin ve İhtilafu’l-Musallin**, nşr: Helmut Ritter, Weisbaden: 1980.

Erdoğan, Kutluay, **Alevilik Bektaşilik**, İletişim Yayınları, 1993.

Erkanname, Hazırlayan: Doğan Kaplan, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Ersal, Mehmet, **Alevî İnanç Sistemindeki Ritüelik Özel Terimler: Musahiplik**, (Turkish Studies Dergisi, Sayı: 6/1, 2011.

Erseven, İlhan Cem, **Alevilerde Semah**, Ankara: Ekin Yayınları, 1990.

Eröz, Mehmet, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

et-Taberî, İbn Cerîr, Ebû Ca’fer Muhammed , **Târihu’r--Rusul ve’l-Muluk (Târih)**, Beyrut: Daru’l-Fikr, 1998.

ez-Zeyad, Ahmed Hasan, İbrahim Mustafa, , Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccar, **Mu’cemü’l-Vasit**, Kahire: Daru’d-Dağve Yayınevi, 1960.

Fığlalı, Ethem Ruhi, “Hüseyin”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

_____. “Ali”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

_____. **Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik**, Ankara: Selçuk Yayınları, 1989.

_____. **Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi**, İstanbul: 1978.

_____. **İmamiyye Şiası**, İstanbul: Kent Basımevi, 1984.

_____. **Günümüz İslam Mezhepleri**, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Apdal**, İkinci Baskı, Derin Yayınları.

_____. **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**, İstanbul: Derin Yayınları, 2011.

_____. **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İstanbul: İnkilap Kitabevi, 1953.

Gömeç, Saadettin, **Şamanizm ve Eski Türk Dînî**, İkinci Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Gülçiçek, Ali Duran, **Her Yönüyle Alevilik, Bektâşilik, Kızılbaşlık ve Onlara Yakın İnançlar**, Cilt: 3, Köln: Anadolu Etnografyası Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2004.

Aşık Durmuş Günel, **El Ele El Hakk'a**, İstanbul: Can Yayınları, 2000.

Hâkim en-Nîsâbü'rî, **el-Müstedrek ale's-Sahihayn**, Neşreden: Mustafa Abdülkadir Ata, Cilt:2, Beyrut, 1990.

Halil b. Ahmed, **Kitabu'l-Ayn**, Cilt:2, Beyrut: 1988.

Hançerlioğlu, Orhan, **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sekkâ, Cilt:2, Beyrut: 1971.

İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Cilt: 5, İstanbul: Bahar Yayınları, 1969.

İnan, Abdulkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Cilt.1, 1987.

_____. **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Dördüncü Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 41, 2012.

Kanar, Mehmet, **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük** İstanbul: Birim Yayınları, 1993.

Karaman, Fikret, İsmail Karagöz, İbrahim, Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, Ural İbrahim, **Dînî Kavramlar Sözlüğü**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Kaplan, Doğan, **Alevilikte Muhammed- Ali Tasavvuru: "Bir Ten İki Baş Ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli" Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslar arası Sempozyum Bildiriler Kitabı 1-2**, Cilt:1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 2011.

Keleş, Ahmet, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, **Marife (Ehl-i Sünnet Özel Sayısı)**, Yıl: 5, Sayı: 3 (Konya, 2005).

Kılıç, Ünal, **Kerbela Vakası (Tarihi Süreç) Çeşitli Yönleriyle Kerbela**, Sivas: Cilt:1, 2010.

Kummi, Said b. Abdillâh Ebi Halef el-Eş'ari, **el-Makalat ve'l-Fırak**, Yayınlayan: Muhammed Cevad Meşkur, Tahran: 1963,

Kummi ve Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l- Fırak-Fıraku's-Şia**, trc: Sabri Hizmetli-Hasan Onat-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

Kur'an-ı Kerim, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1961.

Kurtubi, **El Câmiu Li Ahkami'l Kur'an**, Cilt:9, Kahire: 1967.

Kutlu, Sönmez, **Kitap Tez Sempozyum Değerlendirmeleri**, AÜİFD Cilt-Sayı: 46-2 Ankara: 2005.

Melikoff, Irene, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, trc: Turan Alptekin, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi, **Mesnevi**, Cilt:1, trc: Şefik Can, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.

Mircaferi, Hüseyin, **Şilik ve Safevî Şiiliği**, İÜEF Yayınları, Doktora Tezinden Birinci Bölüm Ayrı Basım, İstanbul: 1972.

Muallim Naci'nin Şiirleri, Hazırlayan: Abdülkadir Hayber, Hüseyin Özbay, İstanbul: 1997.

Müneccimbaşı, **Sahâifu'l-ahbâr fi vekâyüü'l-â'sâr**, trc: İsmail Erünsal, İstanbul: Tercüman Yayınları.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc b. Müslim el-Kuseyrî en-Nisâbüri, **Sahîhu'l-Müslim**, III. Baskı, Riyâd: Daru's-Selâm, 2000.

Nesimi Divanı, Neşreden: Hüseyin Ayan, Ankara: Akçay Yayınları, 1990.

Noyan, Bedri, **Alevilik Bektaşilik Nedir?**, Ankara: Doğu Matbaacılık, 1985

_____. **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik**, Ankara: Ardıç Yayınları, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul: Enderun Kitapevi, 1983.

Oytan, Mehmet Tefvik, **Bektaşiliğin İçyüzü**, İstanbul: Demos Yayınları, 2010.

Öngören, Reşat, “Safeviyye Tarikatı ve İran Safevî Devleti”, **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, Sayı:11, İstanbul: 1995.

_____. “Safeviyye”, **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 35 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Öz, Baki, **Alevilik Tarihinden İzler**, İstanbul: Can Yayınları, 1997.

Öz, Mustafa, **Başlangıçtan Günümüze Şiilik Ve Kolları**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

Mustafa Öz, “Teberrî”, **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 40 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

_____. **Mezhepler Tarihi Ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.

_____. “Nasıbe”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

_____. “Sâbbe”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Özafşar, Mehmet Emin, “Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti”, **İslamiyat 1** Sayı:3, 1998.

Özbilgin, Zülfikar, “Alevilikte Düşkünlük”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:60, 2011.

Özcan, Nuri, “Bektaşî Mûsikisi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Özmen, İsmail, **Simgeler ve Rıza Kenti Alevilik/Bektaşilik**, Cilt: 2, İstanbul: Parşömen Yayınları, 2010.

_____. **Alevî ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, Cilt: 4, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1998.

Sarıçam, İbrahim, **Emevî-Haşimi İlişkileri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

_____. **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005.

Sarıkaya, Mehmet Saffet, **Anadolu Aleviliğinin Oluşumu**, **EKEV Akademi Dergisi**, Cilt-Sayı: 1-1, Kasım 1997, s.84.

_____. “**Bektaşî ve Alevilerde Hz. Ali'nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirme**”, Hazreti Ali -Sempozyum Bildirileri-, İzmir, 2009.

_____. Kamile Ünlüsoy, **Hacı Bektaş Veli'nin İnanç Dünyasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt, Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**, Nevşehir: 17-18 Ağustos 2009.

Seyyid Ali Sultan Süreğinde Cemler, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Derleyen: Mustafa Çetin Dede, Düzenleyen: Ali Osman Aktaş, Sayı:53, 2010.

Sezgin, Abdülkadir, **Alevilik Deyince**, İkinci Baskı, İstanbul: Burak Yayınevi, 1996.

Sofuoğlu, Cemal, İlhan, Avni, **Alevilik Bektaşilik Tartışmaları**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

_____. "Gadir-i Hum Meselesi", **AÜİFD**, Sayı:26, Ankara: 1983.

Solmaz, Ceyhan, Âşıkların Dilinden Seyyid Hüseyin Gâzi, **Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi**, Cilt-Sayı: 1-2, 2016.

Sözengil, Tarık Mümtaz, **Tarih Boyunca Alevilik**, İkinci Basım, İstanbul: Çözüm Yayıncılık, 1992.

Sunar, Cavit, **Melamilik ve Bektaşilik**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.

Şener, Cemal, **Şamanizm Türklerin İslamiyetten Önceki Dînî**, On ikinci Baskı, İstanbul: Etik Yayınları, 2001.

Şeşen, Ramazan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi**, İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.

Şeyh Baba Mehmed Süreyya, **Tarikat-i Aliye-i Bektaşiyeye**, Sadeleştiren: Ahmet Gürtaş, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Tabersi, **Mecmeul Beyan Fi Tefsiril Kur'an**, Cilt:5, Beyrut 1997.

Talas, Mustafa, "Eski Türk Dînî Olan Göktanrı İnancı ve Türk Alevilik-Bektaşiliğinin Benzerlikleri", **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, 2005.

Tamay, Sedat, "Bir ibadet Ritüeli olarak "Semah" ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi ve Müzik Bilimi Açısından incelenmesi", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1.

Taşgın, Ahmet, **Türkmen Aleviler**, İstanbul: Ataç Yayınları, 2006.

_____. **Şeyh Safi Buyruğu, Menakıbu'l-Esrar Behcetü'l-Ahrar**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Taşgın, Ankara: Reheda Wiedenbrück Çevresi Alevî Kültür Derneği Yayınları, 2003.

_____. Safevî - Osmanlı Savaşı'ndan İtibaren Dînî Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli**, Sayı:49, 2009.

Teber, Ömer Faruk, **XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması**, Doktora Tezi, Ankara: 2005.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **el-Câmi, Mevsû'atu'l Hadis-i Şerif**, Riyad: Daru's-Selam, 2000.

Topaloğlu, Bekir, **Kelam İlmi Giriş**, Üçüncü Baskı, İstanbul: Damla Yayınevi, 1988.

Turan, Ahmet, Harun Yıldız, Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 26-27. Samsun: 2008.

Türkdoğan, Orhan, **Alevî-Bektaşî Kimliği**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.

Uluçay, Ömer, **Alevilikte Dua**, Adana: Gözde Yayınevi, İkinci Basım, 1996.

_____. **Alevilikte Cem Nefesleri**, Adana: Gözde Yayınları, 1996.

Uludağ, Süleyman, **İslâm'da İnanç Konuları ve İ'tikâdi Mezhepler**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.

Uzun, Mustafa **Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank**, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, Kitabevi Yayınları, 2008.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, Cilt: 2, 1949.

Üçer, Cenksu, "Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt-Sayı: 5-2. 2005.

Üzüm, İlyas, "Kızılbaş", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 25, 2002.

_____. "Kültürel Alevî Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", **İslamî Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, 2004.

_____. **Alevilikle Hz. Ali Telakkisi (Ali'siz Alevilik ve Ali'siz Alevilik Olur mu?)**, Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, 08-10 Ekim Bursa: 2004.

Yaman, Ali, **Kızılbaş Alevî Ocakları**, Ankara: Elips Yayınları, 2006.

Yaman, Mehmet, **Alevilik, İnanç, Edep, Erkan**, İstanbul: Demos Yayınları, 2011.

Yaşaroğlu, Hasan, “Sıffin Savaşı ve Tarihin Gizlediği Bir Gerçek; Ali Muâviye Mütarekesi”, **Turkish Studies Dergisi**, Sayı:9/1, Ankara: 2014.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dînî Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, 1971, Cilt: 7.

Yıldız, Harun “Amasya Yöresi Alevî Ocakları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Cilt-Sayı: 4-19, 2011.

_____. **Anadolu Aleviliği, Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme** Ankara: Ankara okulu Yayınları, 2014.

_____. **Kendi Kaynakları Işığında Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara: 2010.

Yiğit, İsmail, “Sıffin Savaşı” , **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

_____. “Tevvabin”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Yörükkan, Yusuf Ziya, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri:Şamanizm-Şamanizm'in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

_____.**Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan Yörükkan, İkinci Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, Çeviren: Reşid Rahmeti Arat, Ankara: TTK Yayınları, 1988.